

99960

ŠVÝCARSKO

jeho ústava, jeho vláda, jeho samospráva.

Napsal

ČENĚK HEVERA.

Druhé opravené a rozmnožené vydání.

V PRAZE.

NAKLADATEL M. KNAPP, KNIHKUPEC

V KARLÍNĚ.

Cena 1 zl.

53

ŠVÝCARSKO,

jeho ústava, jeho vláda, jeho samospráva.

Napsal

ČENĚK HEVERA.

(Druhé, opravené a rozmnožené vydání.)

Indi Hourva

V PRAZE.

Nakladatel **M. KNAPP**, knihkupec
v Karlíně.

„Zkáza nebo blaho státu závisí tak velice od jeho vlády, že potřebujeme toliko stav jeho obyvatelstva pozorovati, chceme-li seznati cenu ministerstva.

Spatříme-li, že obyvatelé jsou poslušni zákonů, zdárni ve svém průmyslu, doma sjednoceni, v cizozemsku vážení: smíme právem za to míti, že jejich záležitosti řízeny jsou muži zkušenými a schopnými.

Vidíme-li však ducha všeobecné nedůvěry a nespokojenosti, rychlý úpadek obchodu, spory ve všech dílech říše a úplnou ztrátu úcty v očích cizích mocností: smíme bez váhání tvrditi, že vláda této země jest slabá, nerozumná a zkažená.“

Junius.

Vysoce ctěnému Pánu,

panu

Karlu Warhánkovi,

velkopřemyslníku,

na důkaz úcty a upřímné oddanosti

věnuje

spisovatel.

Předmluva k prvnímu vydání.

Byv snažením a povoláním svým postaven v řadu zápasníků za samosprávu naši, seznal jsem její kouzlo, když jest pravá, nefalšovaná, i její kletbu, když jest zahalena v hadry autonomní a pokryta prachem byrokratickým. Abych ji na vlastní oči viděl v nejladnějším rouše jejím, spěchal jsem do proslulého Švýcarska, které jsouc kolébkou a záštitou samosprávy nejvzornější čerpá z ní sílu, slávu, spokojenost, svobodu a blahobyt.

Zkušenosti, dojmy a náhledy tamo získané vryly se mně tak hluboko do duše, že jsem si předsevzal, milé krajany své seznámiti s výtečnými institucemi a řády blaženého Švýcarska. Přikročuji k tomu přes nynější politickou nepohodu; i radoval bych se z toho, kdyby toto stručné pojednání mé stalo se základem k důkladnému kompendiu země tak slavné a dosud nad jiné šťastné a spokojené.

Švýcarskem a jeho výbornými řády jsme se my Čechové posud neobírali s dostatek — opomíjeli jsme též vyhledávati vřelejší přízeň jeho lidu, který zprávy své o nás má od našich nepřátel, *a který by nám svých sympatií neodepřel, kdybychom se o to sami postarali, aby nás lépe znal . . .*

Já vděčně vzpomínám té vzorné vládnosti, s nížto orgánové ústřední vlády švýcarské každému přání českého poutníka laskavě vyhověli. státní tiskopisy propůjčovali a ústní poučení ochotně poskytovali. Českému srdci je takové jednání pravým dobrodiním.

V Kolině nad Labem, v dubnu 1874.

Čeněk Hevera.

Předmluva k druhému vydání.

V kruzích ode mne velmi vážených, bylo opětně k tomu poukázáno, že by se mělo opatřiti druhé opravené a rozmnožené vydání »Švýcarska,« jež se před 17 lety péčí »Matice lidu« potkalo u veřejnosti naší s mnohou přízní a posouzením laskavým.

Přání toto vzav v bedlivou úvahu, spojil jsem cestu na světovou výstavu pařížskou, r. 1889 konanou, s opětnou návštěvou Švýcarska a snažil jsem se, pokud možno bylo, nejen seznati mnohé změny, jež se v podivuhodné této zemi od r. 1874 udály, nýbrž opatřil jsem si také pomůcky ku práci domácí potřebné.

Podávaje do veřejnosti výsledek opětné práce své, přál bych si vroucně, by našla tolik příznivcův a shovívavého posouzení, jako práce první.

V Kolině nad Labem, v listopadu 1890.

Čeněk Hevera.

Ú V O D.

Na sklonku věku osmnáctého, když pluky diplomatů a encyklopedistů jaly se opravovati společnost lidskou, každý dle svého slohu a názoru, vlastencové švýcarští opravujice a doplňujice prakticky řády domácí. zabezpečili a upevnili (ač nikoliv bez klopot a svízělů) neodvislost vlasti své.

Ani doba velké revoluce francouzské, v které bylo Švýcarsko tisícerým rodinám útlukem bezpečným, ani války Napoleonské nezvrátily postup této země k samostatnosti, jižto se dosud těší, nezvklaly postavení, jež nyní zaujímá.

Jen příšera nesvornosti a rozkolu hrozila r. 1847 samostatnost a celistvost Švýcar tak zvaným „Sonderbundem“ pohřbiti; ale i z této bouře vzešel Švýcarsku nový jarý život, jemuž se nyní obdivujeme a jenž i národům a státům velikým jest za vzor.

Války a revoluce — ony mnohdy hromosvodem k odvrácení nespokojenosti národní, tyto zoufalým krokem národů nešťastných — bušily v tomto století často sice na průsmyky švýcarské: avšak moudrost, zralost a spokojenost lidu švýcarského nedaly těmto metlám božím přístupu.

Mezitím, co na bojištích evropských z tisícerých děl chrlila se zkáza, vzešel na půdě švýcarské záblesk lidskosti, jenž od lidomilů švýcarských chráněn, dospěl k mezinárodnímu aktu *konvence ženevské*, aby umínil hrůzy a útrapy války. poskytuje ochrany raněným a jich ošetřovatelům; konvence ta přijata jest ode všech téměř mocností civilisované Evropy.

Mezitím, co mocné druhdy trůny starších řiši se otrásaly, hotové události uznávajice, prostý předseda švýcarské rady spolkové. volen jsa důvěrníkem i soudcem ode dvou mocných států, rozřešuje na místě děl svým slovem rozepři mezinárodní, otázku alabamskou, odvracuje válku mezi Anglií a Severní Amerikou i upevňuje mír.

Mezitím, co bašty a pláně u Sebastopole, Solferina, v Šlesviku, u Sádové a Sedanu vhlly krví tisícerých mrtvol, Švýcarsko doplňovalo a zvelebovalo řády své, zřizuje školy, zakládajíc železnice a zabezpečujice blahobyt svých obyvatelů.

Mezitím, co se v kruhu kolemechodném v mnohých státech střední Evropy opakoval věčný spor mezi vládami a národy: Švýcarsko spělo plným plachtami do přístavu-svobody, osvěty, spokojenosti a blahobytu.

Mezitím, co velký, slavný a šlechtitný národ francouzský splácel se zaroseným zrakem bezhlavost svých diplomatů a zrádu ošemetných generálů hroznými oběti životů a statků: malé Švýcarsko poskytlo bezpečnost a pohostinství troskám nešťastné francouzské armády, jejíž politování hodný vůdce Bourbaki v zoufalství vlastní rukou na život si sáhl.

Jsouc republikou spočívající na pravé svrchovanosti národní, na rozvoji všech práv, republikou pořádku, svobodným tiskem a volným řečištěm poskytuje Švýcarsko všem stranám svobodnou zástitu a bezpečnost.

Tím, že propůjčovalo svým občanům žádoucí podpory, dospělo Švýcarsko k značnému stupni rozvoje, na kterém práce požívá vážnosti, blahobyt ve všech vrstvách obyvatelstva se rozšiřuje a haléř bohatství přírodního se pilností a důmyslem v hřivnu obrací.

Ač mnohdy vlivem zahraničným popichováno, dovedlo Švýcarsko přece dosavade vždy zachovati neutralitu, zachovávati skutkem v poměrech mezinárodních zásadu nejvyšší humanity: »Co nechcete, aby vám jiní činili, ani vy nečiňte jim!«

Ejhle, to jest Švýcarsko — to jest země, ježto není rozsáhlejší, nežli polovička koruny české!

I. Ústava.

«Ústava.» — pravil ve šťastné chvílce svého času velmi mocný nápadník francouzského trůnu — ústava se má dělati vždy jenom pro ten národ, jemuž jest určena. Máť ona být jako šat, který, je-li dobře ušit, může slušeti jen jednomu člověku.

Není mnoho ústav, jakou byla dosavadní ústava švýcarská. Majíc kořeny své v lidu, šetříc jeho podání a zvyků, kladla opatrně moderní formy ústavní na ctihodnou pětistyletou budovu švýcarské svobody, držící síly probouzející, co dobrého odporučuje, co užitečného podporuje.

Dle své rozsáhlosti jsou Švýcary patnáctým a dle lidnatosti čtrnáctým státem v Evropě, a jsouc o vzornou ústavu pevně opřeny, slučují cípy velikých tří národů: francouzského, italského a německého v jeden nedilný, samostatný a vroucím vlastenectvím prodehnutý celek.

Ústava švýcarská jest souhrnem 22 *ústav kantonálních*; sahá do šedé dávnověkosti a je vznikem svým tak samorostlá, povahou svou tak původní, že ji s ústavami jinými hrubě srovnati nelze.

Letošní slavnosti ve Švýcarsku v šestistyletou paměť založení spolku švýcarského dály se všude s velkou okázalostí. Na vrcholech

alpských plály, radostné ohně a průvody pořádané vynikaly neobyčejným vkusem a zajímavostí. Jmenovitě kantony Schwyz, Uri a Unterwalden skvěly se od měst až do posledních chat v rouse slavnostním. Přísaha jednoty a svornosti byla všude předčítána a jasotně opětována. Ve Schwyzu zastoupeny byly všechny kantony. Stavovský rada Reichlin poukazuje na přísahu z roku 1291 pravil mezi jiným: »Švýcarská alpská republika přečkala i největší státy. Obnovme v sobě starého spolkového ducha. Učme se znáti úkoly budoucnosti z dějin minulosti. Vyhledávejme spravedlnost a svobodu! Stejná práva pro každého pod znamením spolkového kříže. Staří Švýcaři byli si toho dobře vědomi, že jedině podržování se celku vede k cíli.« Slova to, z nichž i my bychom si mohli vzíti poučení pro své snahy národní.

Na Švýcarech vidíme, kam národ nebo stát územím souvisící a povahou i důležitostmi spjatý dospěje, není-li zevnitřními poměry z dráhy své násilně vyšnut.

Ač v dobách dávno minulých nynější kantonální města se svým okolím neb i mezi sebou mnohé krvavé spory vedla, přece proti společným nepřítelům vespolek se pojila, své samostatnosti v ničem nezadávajice.

Bývše v době reformace zmitány, jaly se kantonální zemičky teprve po válce třicetileté různými traktáty, úmluvami a kočujícími sněmy své poměry urovnávat; to k vzájemnému sblížení velice přispělo. Ale že se zbytkové feudálnosti stále v mnohých kantonech plížily, zavdávána často příčina k sporům a vzpourám krvavým. a Švýcary podobaly se státnímu trupu, který ani žiti ani umřiti nemohl. Žár první francouzské revoluce vzbudil v myslích nové kvašení, vzbudil též u mnohých vlastenců touhu po urovnání neblahých poměrů.

Napoleon I. znaje důležitost Švýcar a čině z nutnosti etnost zakročil ve prospěch pořádku. Povolal k sobě zástupce země, odporoval mínění těch, kteří pouze pro jisté kantony žádali svobodu a pro ostatní odvislost, rokoval obšírně v záležitostech každého zvlášť a přiměl je přijmouti ústavu, která zachovávajíc zásady svobody a spravedlnosti, podržela z předešlé vlády vše, co jen se dalo srovnat s těmito zásadami. — Hlavní výminky prostředniční úmluvy (l'acte de mediation) byly:

1. rovnoprávnost všech devatenácti kantonů;
2. dobrovolné odřeknutí se všech výsad se strany patricijské;
2. organizace federativní, dle které každý kanton měl dostati zřízení přiměřené svému jazyku a náboženství, svým mravům, důležitostem a svému smýšlení.

Zásady tyto v listinu sepsané přijali poslanci švýcarští v Paříži shromáždění dne 19. února 1803. Napoleon I. v pravdě má nemalou zásluhu o urovnání zmatků švýcarských. Kantony požívajice úplné samostatnosti a ústřední vlády v pravém smyslu slova nemajice, uzavíraly mezi sebou úmluvy, které podnes služí konkordáty a jsou jaksi platnou sbírkou zákonů zemských (kantonálních).

Záležitosti všem kantonům společně řízeny na sjezdech čili sněmech, které vždy v jiném předním místě (Vorort) kantonů větších neb důležitějších se odbývaly. Pořádek ve Švýcařích, víc a více se zakotvující, na kongresu vídeňském tak milostivě posuzován, že r. 1815 trvalá neutralnost Švýcarska od velmocí uznána jest. Reakce po míru vídeňském následující vzbuzovala ve mnohých bývalých pánech švýcarských choutky obnoviti bývalé panství. a z toho povstávaly velmi ostré spory. K tomu připojily se třenice náboženské; když pak kantony Lucern, Uri, Schwyz, Unterwalden, Zug, Freiburg a Wallis nenáviděné jesuity do země volaly a samostatný spolek »Sonderbund« utvořily, chtějíce se mocně od společné vlasti odtrhnouti: tu většina kantonů 100.000 mužů vojska se 172 děly do pole vypravila, odstěpence (kteří postavili 29574 mužů a 74 děl) porazila, a dne 24. listopadu 1847 Lucern, hlavní město odstěpenců, obsadila. Tím rozštěpení vzalo za své. Avšak jižž chystaly se Rakousko a Francie vojensky zakročiti, když bouře r. 1848 velký díl Evropy uchvátila a Švýcarům volnost ponechala.

Od této doby zaujímá v mezinárodním koncertu evropském čestné místo neutralnosti svou od tolikerých svizelů ušetřený, kvetoucí, proslulý stát švýcarský.

Ústava ze dne 12. září 1848 pro všech 22 kantonů platná, prohlásila utvoření přísežného spolku švýcarského, zaručila svrchovanost, samostatnost a úplnou samosprávu kantonů, ústřední vládě jen řízení záležitostí zahraničních, vojenských a poštovních ponechala.

Pod perutěmi této ústavy, která s bedlivostí téměř úzkostlivou šetřila a chránila různou národnost a vyznání náboženská, dospěly Švýcary k velkému stupni blahobytu a politické spokojenosti, a dobyly sobě úcty a váhy u velkých států sousedních. Stav Švýcar jest ideálem státního zřízení. Různé zájmy a protivy vyřizují se cestou míru a přátelského dohodnutí. Vizme některé práce.

Celní šraňky, v mnohých kantonech před r. 1848 jednu zemičku kantonální od druhé oddělující, jsou závadou volného průjezdu. Spolek řekne: »Zrušme uvnitř země šraňky celní a těm, jichžto příjmy se tím zmenší, dejme náhradu.« A kantony z cel těžící poskytnou ihned reversy o zrušení cel a mýt, s vyšetřenou náhradou se spokojující.

Jindy zase jeden kanton chce překlenouti horské propasti, druhý přes hory stavěti silnice, třetí upravití řeky, však žádný z nich nemá dostatečných k tomu prostředků. Spolek řekne: »Obdržíte tolik podpory, abyste mohli práce tak důležité vykonati — vždyť jest to pro vlast všem nám společnou.«

Dlouho se nejevila žádná touha po změnách v ústavě, pouze r. 1865 změněny dva články její: čl. 41 o usazování a 44 o svobodě náboženské. Ale rok 1866, kde národ německý sjednocovati se počal, probudil chuti centralisacké, jež byvše pak válkou r. 1870 přehlušeny, neočekávaným vítězstvím německým nové potrav y a ostrosti nabyly.

Spolkové shromáždění přijalo opravu ústavy, dle které ústřední vláda měla býti na újmu jednotlivých kantonů sesílena. Zejména se mělo zcentralisovati vojenství, zabezpečiti svoboda obchodu a řemesel, zrušiti herry, usazování cizinců usnadniti, svoboda vyznání i na nekřesťany rozšířiti, právo manželské státu podříditi a p. Avšak návrh, ten vládou doporučený byl 12. května 1872 od národa tajným hlasováním 261096 hlasy proti 255585 hlasům zavržen; 13 kantonů hlasovalo proti změně, 9 pro ni.

Nelze upříti, že leccos, zejména z oboru občanského a trestního práva změnití žádoucí, aby se volnému obchodu prospělo, avšak konservativní povaze švýcarské nejsou časté změny ústavy a veřejné správy po chuti.

Spolkové shromáždění majíc ve svém středu dost obdivovatelů pruského císařství sestavilo poznovu návrhy k nové revisi, kterou v mírnější formu zaobalilo, doporučujíc národu opravy v odvětvích civilního práva a jednotné zákonodárství v oboru školství a poněkud i v jistých živnostech. Opravy tyto, byvše dlouho před hlasováním ve schůzích, řečmi, tiskem a všelikými prostředky národu doporučovány, jsou dne 19. dubna 1874 338432 proti 200442 hlasy schváleny. Z kantonů vyslovilo se 14½ pro opravu, 7½ proti ní.*)

Ústavou touto vstoupilo Švýcarsko na novou dráhu svého rozvoje. Zdaž bude šťastnějším? Prátele prorokují Švýcarsku dosud tak šťastnému, že octlo se na svislé dráze, na které se zastaviti nemůže, poněvadž prý centralisace, jak ty laviny švýcarské, přirozeným způsobem čím dále tím více poroste; obávají se, že Němci švýcarští majíce většinu, budou chtítí jednak germanisovati, jednak dle vzoru pruského liberalisovati, čímž mezi národností a různá vyznání náboženská vrhnou pochodeň svárů, které na konec z ctihodné republiky učiní kořist sousedních států: Německa, Francie a Italie. Jest zají-mavo, že ministr vlášský Visconti-Venosta před samým hlasováním, o jehož výsledku se napřed již vědělo, vládě v Bernu velmi lichotivým způsobem gratuloval, a listy pruské novou revisi ústavy nemohly dosti vynachváliti, často připomínajice, že *Švýcarsko patřilo druhdý k řiši německé*. — Jisto jest, že by Švýcarsko při nynější konstelaci evropské sotva přečkalo spory národní neb náboženské. Budou-li Švýcaři na cestě centralisace pokračovati, není pochybno, že budou do vlasti své raziti dráhu dědicům Bismarkovým.

Také nynější ústava ovšem ještě kantonům (tedy pouhým krajům sotva několik mil rozsáhlým) poskytuje taková práva, tolik svobody a autonomie, že by mnohé velké a slavné království v střední Evropě pouhý díl za vezdejší štěstí považovalo. Nebude, doufám, od místa, položiti zde ústavu švýcarskou v úplném znění:

*) Hlasováním národním ze dne 18. května 1879 změněn byl čl. 65.; hlasováním národním ze dne 25. října 1885 změněn byl čl. 31. a vřaden nový čl. 32.; hlasováním národním ze dne 10. července 1887 změněn byl čl. 64.; hlasováním národním ze dne 26. října 1890 doplněn byl čl. 34. ústavy spolkové. Změny tyto náležají místa v příslušných odstavcích.

— 6 —

Ve jménu Boha všemohoucího!

Švýcarský přísežný spolek; chtěje svazek přísežných členů upevniti, jednotu, sílu a čest švýcarského národa zachovati a zvelebiti, přijal následující spolkovou ústavu:

Spolková ústava švýcarského přísežného spolku.

Oddělení první.

Všeobecná ustanovení.

Čl. 1. *Národy 22 suverenních kantonů nyníším spolkem spojené, totiž: Curych, Bern, Lucern, Uri, Schwyz, Unterwalden (nad lesy a pod lesy), Glarus, Zug, Freiburg, Solothurn, Basilej (město a venkov) Schaffhausen, Appenzell (Ausser-Inner-Rhoden), Sv. Havel, Grisonsko, Aargau, Thurgau, Tessin, Waadt, Wallis, Neuenburg, Ženeva tvoří švýcarský přísežný spolek.*

Čl. 2. Účel spolku jest; obhájeti neodvislost vlasti, udržeti pokoj a pořádek, ochrániti svobodu a práva přísežných členů, a podporovati jejich společný blahobyt.

Čl. 3. Kantony jsou suverenni, pokud suverenita jejich není obmezena spolkovou ústavou; a vykonávají tudíž všechna suverenní práva, která na spolkovou moc přenesena nejsou.

Čl. 4. Všickni Švýcaři jsou před zákonem sobě rovni. Ve Švýcařích není žádného poddanství, žádného výhradního práva místního, rodinného ani osobního.

Čl. 5. Spolek zaručuje kantonům jejich území, jejich suverenitu ve smyslu čl. 3., jejich ústavu, svobodu, práva národa a ústavní práva občanů, jakož i práva a právomocnost od národa úřadům svěřené.

Čl. 6. Kantony jsou povinny, spolek o zaručení svých ústav požádati. Spolek běže na se toto zaručení: *a)* neobsahuje-li ústava nic, co jest na odpor ústavě spolkové; *b)* ubezpečuje-li vykonávání politických práv ve způsobu republikánském — reprezentativním nebo demokratickým; *c)* je-li od národa přijata a může-li býti opravena, když to nadpoloviční většina občanů žádá.

Čl. 7. Zvláštní spolky a úmluvy politického obsahu mezi jednotlivými kantony jsou zapovězeny. Vylhazuje se jim však právo společné úmluvy uzavírat; ale o předmětech zákonodárných, soudnických, správních, mají úmluvy tyto spolku předložiti, kterýž v tom případě, že by spolku nebo právům jiných kantonů na odpor byly, má právo je zameziti; jinak mohou kantony spolkové úřady k spolupůsobení v těchto záležitostech vyzvati.

Čl. 8. Spolek jediný má právo válku vypovídati, a mír uzavírat, jakož i v spolky a úmluvy, zvláště celní a obchodní s cizími státy vstupovati.

Cl. 9. Výmínečně mohou kantony vcházeti ve smlouvy o předmětech národohospodářských, sousedního obchodu a policie s cizími státy; smlouvy takové nesmějí však nie obsahovati, co by bylo spolku neb právům jiných kantonů na újmu.

Cl. 10. Úradní spojení kantonů s cizími vládami nebo jejich zástupci děje se prostřednictvím spolkové rady. Však o předmětech v článku 9. vytknutých mohou kantony s podřízenými úřady cizích států bezprostředně vyjednávati.

Cl. 11. Vojenské kapitulace (vojenská služba cizím vládám a panovníkům) jsou zapovězeny.

Cl. 12. Členové spolkových úřadů a spolkového vojska, jakož i zástupcové neb komisaři spolku nesmějí od cizích vlád ani pense nebo platů ani titulů, darů neb řádů přijímati. Jestliže takové titule, pense neb řády už přijali, musí se jich na čas svého úřadování vzdáti.

Ve švýcarském vojsku ani se nesmí nositi řády, ani se nesmí užívatí titulů od cizích vlád udělených.

Přijímání taková vyznamenání jest i všem důstojníkům, poddůstojníkům a vojákům zapovězeno.

Cl. 13. Spolek jest oprávněn vydržovati stále vojsko. Bez povolení úřadu spolkového nesmí žádný kanton nebo v dělených kantonech žádný díl vydržovati více než 300 mužů stálého vojska, vyjma sbory zemských myslivců.

Cl. 14. Kantony, když vzejdou mezi nimi spory, jsou povinny zdržeti se vlastní pomoci a všeho zbrojení a mají se podrobiti spolkovému rozhodnutí.

Cl. 15. Hrozí-li některému kantonu z cizozemska nenadálé nebezpečí, jest vláda ohroženého kantonu povinna, jiné kantony o pomoc napomenouti a současně úřadu spolkovému oznámení podati, pozdějším zařízením tohoto v ničem nepředpisujíc.

Cl. 16. Je-li pořádek uvnitř porušen, nebo hrozí-li jinému kantonu nebezpečí, má vláda ohroženého kantonu radu spolkovou ihned uvědomiti, aby tato v mezích kompetence své (čl. 102., čís. 3., 10., 11.,) potřebné opatření učiniti nebo spolkové shromáždění svolati mohla. V případech nutných jest dotyčná vláda oprávněna, podajíc oznámení radě spolkové, jiné kantony k pomoci napomenouti, a tyto jsou povinny pomoc poskytnouti.

Kdyby vláda kantonální nebyla s to, aby o pomoc žádala, může — a kdyby bezpečnost Švýcarska byla ohrožena, musí kompetentní vláda spolková o své újmě zakročiti.

V případech intervence přísežného spolku starají se úřadové spolkoví o zachování předpisu čl. 5. Výlohy platí kanton, který spolkovou intervenci buď žádal neb ji spůsobil, neuzavře-li shromáždění spolkové vzhledem k zvláštním poměrům jinak.

Cl. 17. V případech článku 15. a 16. naznačených, jest každý kanton povinen, poskytnouti vojsku volný průchod. Toto budiž ihned pod vedení přísežného spolku postaveno.

Cl. 18. Každý Švýcar jest k obraně povinen. Obrancové, kteří následkem vojenské služby trvalou pohromu na zdraví utrpí, jakož

i rodiny vojinů padlých mají v případech potřeby právo, žádati od spolku podporu.

Obrancové mají první svoji zbroj a ošacení obdržeti bezplatně. *Zbraň zůstane v rukou brancových* dle výminek, které spolkové zákonodárství naznačí.

Spolek naznačí jednotné ustanovení o náhradě povinnosti vojenské.

Čl. 19. Vojsko pomocné sestává, *a)* z vojenských sborů kantonálních, *b)* ze všech Švýcarů, kteří k sborům těmto sice nenáleží, avšak k vojenskému stavu jsou povinni.

Zařízení vojska spolkového přísluší, pojímajíc v to i materiál válečný k němu náležící, spolku přísežnému.

V dobách nebezpečí má spolek výhradní a bezprostřední moc i právo nad mužstvem do spolkového vojska nevřaděným, jakož i nad veškerými prostředky válečnými všech kantonů. Kantony čini opatření k obraně svého obvodu, nejsou-li dle ústavních neb zákonitých ustanovení spolku jinak obmezeny.

Čl. 20. Zákonodárství vojenské vykonává spolek. Vykonávání dotyčných zákonů v kantonech děje se od úřadů kantonálních, ovšem v mezích ustanovených od spolkového zákonodárství a pod dohlídkou spolku. Veškero vyučování vojenské, jakož i ozbrojení jest věci spolkovou.

Opatření oděvu, zbroje a starost o jeho zachování je záležitostí kantonů, dotyčné výlohy se však kantonům nahradí dle míry od spolku ustanovené.

Čl. 21. Nepřičí-li se to důvodům vojenským, mají se sborové utvořiti dle kantonů. — Sestavení těchto sborů, péče o jejich trvání, pak jmenování a povyšování důstojníků — šetříc všeobecných od spolku vydaných předpisů — jest záležitostí kantonů.

Čl. 22. Spolek má právo užívati neb do svého vlastnictví bráti zbrojiště a budovy k účelům vojenským ustanovené i s příslušenstvím, jež se v kantonech nalézají.

Předpisy o patričné náhradě upraví spolkové zákonodárství.

Čl. 23. Spolku přísluší právo ve prospěch celého přísežného spolku neb velkého dílu jeho, na všeobecné útraty zřizovati veřejné stavby nebo jejich zřizování podporovati. K tomuto účelu jest též oprávněn vyvlastňovati (expropriovati) pozemky s plnou náhradou.

Spolkové shromáždění může zřízení veřejných staveb zapověditi, porušují-li vojenské zájmy spolku.

Čl. 24. Spolek má právo vrchního dozoru nad policií staveb vodních a lesnictví ve vysokohoří. On podporuje upravování a zastavování bystřin jakož i vzdělávání lesů v jejich poříčí a vydává potřebná nařízení k jejich ochraně a zachování.

Čl. 25. Spolek má právo vydati zákonitá ustanovení o vykonávání rybářství a honby, pak o udržování zvěře vysoké, jakož i k ochraně ptactva, jež hospodářství a lesnictví užitečno jest.

Čl. 26. Zákonodárství o stavbě a vedení železnic je záležitostí spolkovou.

Čl. 27. Spolek jest oprávněn, mimo dosavadní polytechnické školy, universitu neb jiná vyšší učiliště zřizovati nebo podporovati podobné ústavy.

Kantony starají se o dostatečné počáteční vyučování, které výhradně státnímu zřízení přísluší. Vyučování toto jest povinné a ve veřejných školách bezplatné.

Veřejné školy mají se navštěvovati od příslušníků všech vyznání bez ujmy svobodě jich víry a svědomí.

Proti kantonům, jež by povinnostem těmto nedostály, učiní spolek potřebná opatření.

Čl. 28. Celnictví jest záležitostí spolkovou. Spolek má právo vybíratí clo z vývozu a přívozu.

Čl. 29. Při vybírání cla zachovávati se mají následující zásady:

1. Poplatky z přívozu:

- a) *Látky pro domácí průmysl a hospodářství* potřebné. podrobeny budtež tarifě co možná nejmenší.
- b) Rovněž potřebné potraviny.
- c) *Věci nádhery* budtež podrobeny poplatku nejvyššímu.

Zásady tyto, nenastanou-li nutné důvody, zachovávány budtež při uzavírání smlouv obchodních s cizozemskem.

2. Poplatky z vývozu budtež jak jen možno *mírně ustanoveny*.

3. Zákonodárstvím celním vydány budtež ustanovení patřičná ohledně pojištění průvozu pohraničního a tržního. Spolku ponechává se vždy právo, v okolnostech mimořádných, odchylkou od výše uvedených pravidel učiniti pomíjející opatření.

Čl. 30. Výtěžek celní případně pokladnici spolkové. Náhrady kantonům dosud placené za vykoupená cla, mýta cestní a mostní a jiné poplatky přestanou.

Výminkou obdrží kantony Uri, Grisonsko, Tessin a Wallis, s ohledem na jejich mezinárodní silnice alpské náhradu, která v uvážení veškerých poměrů takto se ustanovuje: pro Uri 80.000 franků, pro Grisonsko 200.000 fr., pro Tessin 200.000 fr., pro Wallis 50.000 fr.

Za prohazování sněhu na sv. Gotthardu obdrží kantony Uri a Tessin roční náhrady úhrnem 4000 fr., pokud silnice přes průsmyk horní nebude nahrazena železnici.

Čl. 31. Svoboda obchodů a živností v obvodu přisežného spolku se zaručuje. Vyhrazeny jsou:

- a) Výsady soli a prachu, spolková cla, poplatky z přivezeného vína a jiných lihových nápojů, jakož i jiných od spolku výslovně ustanovených daní ze spotřeby dle pravidla čl. 32.
- b) Výroba a prodej pálenky dle ustanovení čl. 32.
- c) Hostinská živnost a drobný obchod lihovinami v tom smyslu, že kantony cestou zákonodárnou obmeziti je mohou ku prospěchu obecného blaha.
- d) Opatření zdravotní policie proti epidemiím a dobytčím morům.
- e) Nařízení o vykonávání obchodů a řemesel, o ukládání daně k vedení živností a užívání silnic.

Tato opatření nesmí však zásadě svobody obchodu a živnosti nijak býti na ujmu.

Čl. 32. Kantony jsou oprávněny poplatky z přivozu vína a jiných lihových nápojů, v čl. 31. lit. a vytčených, vybírat s následujícím obmezením:

- a) Vybíráním tímto nebyl již obtěžován průvoz, aniž obchod (pokud jen možno) zdržován ani jakými jinými poplatky stěžován.
- b) Jestliže se předměty *pro spotřebu přivezené* z kantonu opět vezou, buďtež poplatky při průjezdu zaplacené *bez dalších obtíží navraceny*.
- c) *Pro výrobky švýcarské budiž nižší poplatek vyměřen než pro výrobky cizozemské.*
- d) Dosavadní poplatky z přivezeného vína a lihových nápojů, vyrobených ve Švýcařích, nesmí se zvyšovati, ani zaváděti v kantonech, kde jich posud není.
- e) Zákony a nařízení kantonů ohledně poplatků z přivozu buďtež úřadu spolkovému před vykonáváním ku schválení předkládány, ať se tak zabrání, by jich nebylo nešetřeno.

Po uplynutí roku 1890 mají veškeré poplatky z přivozu, které se nyní od kantonů vybírají, jakož i podobné od jednotlivých obcí vybírané poplatky, bez náhrady přestati.

Spolek jest oprávněn cestou zákonodárnou vydati předpisy o výrobě a prodeji pálenky. Tímto zákonodárstvím nemají býti podrobeny daní takové výrobky, které se buďto dovážejí, nebo které přípravou svou vylučují možnost požitku.

Pálení vína, ovoce a jich odpadků, kořínků encianových, bezinek a podobných látek, jedná-li se při výrobě o předeepsání daně, nepřísluší zákonodárství spolkovému.

Při zrušení poplatků dovozních v čl. 32. na lihoviny ustanovených, nemůže se obchod takových, jež nejsou páleny, se strany kantonů podrobiti ani daním ani jakémukoli obmezení, leda by při tom potřeby bylo dbáti ochrany před nápoji padělanými nebo zdraví škodlivými.

Kompetenci kantonů vyhrazuje se hostinské živnosti a prodej lihovin v drobném (méně dvou litrů) ve smyslu čl. 31. Výtěžek daní vybraných z pálenky, zůstanou těm kantonům, v nichž se pálenky prodávají. Čistý výtěžek spolku z tuzemské výroby a z patřičné přírážky celní na dovážení paleniny, rozdělí se kantonům dle poměru obyvatelstva předcházejícím sčítáním lidu zjištěného. Z takových příjmů mají kantony nejméně 10% ku potírání kořalečnictví, jeho příčin a účinků věnovati.

Čl. 33. Kantonům se zůstává, žádati výkazy o způsobilosti k vykonávání vědeckého povolání. Cestou zákonodárství spolkového bude postaráno, aby takové výkazy pro celé území spolkové bylo lze platně získati.

Čl. 34. Spolek jest oprávněn vydávati jednotná ustanovení o upotřebení dětí v továrnách a o době pracovní osob odrostlých.

Rovněž jest oprávněn vydávati předpisy k ochraně dělníků proti živnostem zdraví a jistotu jejich rušicím.

Vedění agentur vstěhovaleckých a soukromá podniknutí v oboru pojišťovacím podrobeny jsou dozoru spolkovému.

Spolek upraví cestou zákonodárnou pojišťování pro případ nemoci a úrazů se zvláštním ohledem na pokladny nemocenské již stávající.

Čl. 35. Řířizovati herny se zapovídá. Herny dosavadní musí se dne 31. prosince 1877 zavřítí. Bylo-li od počátku roku 1871 povolení dáno neb obnoveno, prohlašuje se za neplatné. — Spolek může také ohledně loterii příhodná opatření učiniti.

Čl. 36. Pošty a telegrafy v obvodu přísežného spolku jsou záležitostí spolkovou.

Výtěžek správy poštovní a telegrafní připadne pokladně spolkové.

Tarify ustanovují se po celém přísežném spolku dle stejných a pokud jen možno nejmírnějších zásad.

Neporušitelnost poštovního a telegrafního tajemství se zaručuje.

Čl. 37. Spolek vykonává vrchní dozorství nad silnicemi a mosty, na jejichž vydržování zemi záleží.

Sumy, které dle čl. 30. naznačeným kantonům vzhledem k jejich mezinárodním silnicím alpským přísluší, budou od spolku zadrženy, jestliže kantony silnic těch v dobrém stavu neudrží.

Čl. 38. Spolku přísluší vykonávání veškerých práv v oboru mineovnictví. — Ražení peněz vychází jediné od spolku. On ustanovuje stříž a zrna mincí a vydává potřebné předpisy o sazbě cizích mincí.

Čl. 39. Spolek jest oprávněn cestou zákonodárnou dávatí předpisy o vydávání a vyměňování bankovek. Však nesmí zavéstí ani žádného monopolu aniž jakých právních závazků za jich přijetí.

Čl. 40. Ustanovení o míře a váze jest záležitostí spolkovou. Vykonávání dotyčených předpisů děje se od kantonů pod dozorem spolku.

Čl. 41. Vyrábění a prodávání střelného prachu v objemu přísežného spolku přísluší jediné spolku. — Tovary trhací, kterých nelze jako střelného prachu užívatí, do výsady pojatý nejsou.

Čl. 42. Výdaje spolkové se zapravují: a) z výtěžku spolkového jmění; b) z výtěžku švýcarských cel pohraničních; c) z výtěžku správy poštovní a telegrafické; d) z výtěžku pracháren; e) z polovice hrubého výtěžku tax přijatých od kantonů za osvobození vojenská; f) z příspěvků, které kantonům dle jejich způsobilosti k berním spolkovým zákonodárstvím zvláště ustanovovány budou.

Čl. 43. Každý občan kantonální jest spolu občanem švýcarským. — Jakožto občan švýcarský může u volbách spolkových a hlasování v bydlišti svém podíl bráti, o právu k tomu náležitě se vykázáv.

Usedlý občan švýcarský požívá v bydlišti svém veškerá práva občanů kantonálních a veškerá s nimi spojená práva občanů obecních. Podíl ve statech obecných a korporacních, jakož i právo

hlasovací v čistě občanských záležitostech jsou vyňaty, není-li jinak ustanoveno zákonodárstvím kantonálním.

V kantonálních a obecních záležitostech nabývá se práva hlasovacího ve třech měsících po usazení. — Zákony kantonální o usazování a právo hlasovací usazených v obcích podrobeny jsou schválení spolkové rady.

Čl. 44. Žádný kanton nesmí občana kantonálního z území svého vypovědět neb jej práva občanského zbaviti.

Výminky o udělení práva občanského cizozemcům, pak ty, dle kterých Švýcar, chtěje právo občanské v cizozemsku získati, svého práva občanského se vzdáti může, upraveny budou zákonodárstvím spolkovým.

Čl. 45. Každý Švýcar má právo usaditi se v objemu území švýcarského, je-li opatřen listem domovským neb výkazem podobným. — Výminkou se může usazení těm, kteří následkem rozsudku trestního nepožívají práv a ctí občanských, buďto odeprítí anebo odniti. Dále možno usazení odniti těm, kteří opětně pro těžký přečin soudně trestáni byli, jakož i těm, kteří veřejným ústavům dobročinným stálým břemenem jsou a jejichž obec domovská neb kanton domovský přes úřední vyzvání slušné náhrady neposkytují.

V kantonech, kde zařízeno jest místní ošetřování chudých, nesmí povolení k ubytování příslušníků kantonálních spojití se s výminkou, že oni jsou k práci spůsobilí a v jich dosavadním bydlišti kantonu domácího dosud nejsou stálým břemenem veřejných ústavů dobročinných.

Každé vypovězení z místa pro schudnutí musí od vlády kantonů, kde byl občan ubytován, schváleno a vládě domácí napřed oznámeno býti. Usedlý občan švýcarský nesmí ze strany kantonu, který k usazení svoluje, nížádným rukojemstvím nebo břemenem jakýmkoli za účelem usazení stížen býti. Také obec, kde má své bydliště, nesmí jemu ukládati jiné daně než občanům ostatním.

Zákon spolkový ustanoví pravidlo, dle kterého zapravovati se bude kancelářský poplatek za udělené povolení usaditi se.

Čl. 46. Vzhledem k poměrům práva občanského mají usedlí pravidelně práva a užívají zákonodárství své domoviny. Zákonodárství spolkové ustanoví pravidla o vykonávání zásady této, jakož i proti ukládání dvojího poplatku.

Čl. 47. Zákon spolkový ustanoví rozdíl mezi usazením a přebýváním a vydá předpisy o politických a občanských právech těch, kteří v místě pouze přebývají.

Čl. 48. Zákonem spolkovým vydají se potřebné předpisy o útratách za ošetřování a pohřbení těch nemajetných příslušníků kteréhokoli kantonu, kteří v jiném kantonu se roznemohou nebo zemřou.

Čl. 49. Svoboda vyznání a víry jest neporušitelná. Nikdo nesmí býti nucen k účastenství při náboženském společenstvu nebo při náboženském vyučování nebo k výkonům náboženským, aniž smí stíhán býti tresty pro náhledy náboženské.

Náboženské vychování dítek do 16 let vykonává ve smyslu výše dotčených zásad ten, kdo má nad nimi moc otcovskou neb poručenskou. Vykonávání občanských a politických práv nesmí býti žádnými předpisy neb výminkami církevními nebo náboženskými omezeno. — Náhledy o víře nesprošťují od vykonávání občanských povinností. — Nikdo není povinen platiti daně pro zvláštní účely některého společenstva náboženského, kterému nepřisluší. Blíže vykonání této zásady vyhražuje se zákonodárství spolkovému.

Čl. 50. Volné vykonávání bohoslužby v mezích mravnosti a veřejného pořádku se zaručuje. Kantonům jakož i spolku jest vyhrazeno: pečovati o zachování veřejného pořádku a pokoje mezi příslušníky rozličných náboženských společenstev, jakož i učiniti opatření proti přehlmatům církevních úřadů v práva občanská neb státní. Závady z práva veřejného a soukromého, které vzniknou utvořením neb dělením náboženských společenstev, mohou jakožto stížnosti příslušným úřadům spolkovým býti k rozhodnutí podány. — Aby mohlo na území švýcarském zřízeno býti biskupství, k tomu třeba schválení spolkového.

Čl. 51. Řád jezuitský a jemu podobné společnosti nesmí se v žádném dílu Švýcar uhostiti a členům jeho se každá působnost v kostele i škole zapovídá. — Zároveň tato může se usnešením spolkovým také na jiné řády duchovní rozšířiti, byla-li by působnost jejich státu nebo míru jednotlivých vyznání nebezpečna.

Čl. 52. Zřizovati nové neb obnovovati zrušené kláštery neb řády náboženské není dovoleno.

Čl. 53. Ustanovení a osvědčení občanského stavu jest záležitostí občanských úřadů. Zákonodárství spolkové vydá o tom podrobnější předpisy, — opatření ohledně míst pohřebních přísluší občanským úřadům. Ty starají se o to, aby byl každý slušně pohřben.

Čl. 54. Právo manželství požívá ochrany spolku. Toto právo nesmí se ani z ohledů církevních neb hospodářských, ani pro dosavadní zchovalost nebo z jiných policejních důvodů zužovati. Manželství v některém kantonu, nebo v cizozemsku dle zákonů tam platných uzavřené, uznává se v území švýcarském.

Vejtím v manželství získá paní příslušnost manželovu. — Manželstvím rodičů později následujícím stanou se děti dříve narožené legitimními. Vybírání poplatků za příjezd nevěst nebo podobných se nepřipouští.

Čl. 55. *Svoboda tisku jest zaručena.* — Proti jejímu zneužívání vydají se zákony kantonálními potřebná pravidla, která však schválení spolkové rady vyžadují. — Spolku přísluší právo vydávati trestní ustanovení proti zneužívání tisku, který směřuje proti přísěnému spolku a jeho úřadům.

Čl. 56. Občané mají právo zřizovati spolky, nejsou-li jejich účel nebo prostředky proti zákonu aneb státu nebezpečny. Aby tohoto práva zneužíváno nebylo, učiní kantonální zákonodárství potřebná opatření.

Čl. 57. *Právo petiční jest zaručeno.*

Čl. 58. Nikdo nesmí býti odháněn svému ústavnímu soudci, jakož *nesmí se zaváděti žádné výminečné soudy.* — Soudnictví duchovní jest odstraněno.

Čl. 59. Dlužník povinný (skutečný), jenž má ve Švýcarských bydliště, budiž k osobnímu pojednání před soudcem svého bydliště staven a jeho jmění mimo kanton, ve kterém bydlí, nesmí pro dluhy zabavováno býti. — Ohledně cizozemců vyhrazují se ustanovení dotyčných úmluv státních. — Vazba pro dluhy jest odstraněna.

Čl. 60. Veškeré kantony jsou povinny, veškeré občany švýcarské v zákonodárství a řízení trestním tak považovati, jako občany vlastního kantonu.

Čl. 61. *Občanské rozsudky* v pravomocnost vešlé a v jednom kantonu vynešené *mají se vykonávati v celém Švýcarsku.*

Čl. 62. Veškerá práva vystěhovací uvnitř Švýcar, jakož i přistěhovací práva občanů jednoho kantonu proti občanům kantonů jiných jsou zrušena.

Čl. 63. Vzhledem k jiným státům trvá svobodné stěhování s vyhrazením vzájemnosti.

Čl. 64. Spolku přísluší zákonodárství: o osobní způsobilosti obchodní; o veškerých na obchod a směnu se vztahujících poměrech právních (právo obligační včetně s právem obchodním a směnečným); o literárním a uměleckém vlastnictví; o ochranu nových vzorkův a modelů, jakož i takových náleží, jež modely znázorniti neb živnostensky upotřebiti lze.

Rozhodování právní zůstává kantonům s vyhrazením kompetence propůjčené spolkovému soudu.

Čl. 65. Pro politické přečiny nesmí býti vynesena žádná rozsudek smrti. — Tělesné tresty jsou zapovězeny.

Čl. 66. Zákonodárství spolkové ustanovuje hranice, v kterých občan švýcarský práv svých politických zbaven býti může.

Čl. 67. Zákonodárství spolkové ustanoví pravidla o vydávání obžalovaných jednoho kantonu druhému: vydávání to místa nemá při politických neb tiskových přečinech.

Čl. 68. Vypátrání práv občanských pro bezdomovce a pravidla, jimiž by se vznikání bezdomovců zamezilo, přísluší zákonodárství spolkovému.

Čl. 69. Spolku přísluší vydávati zákony a opatření policejní proti nemocem nakažlivým a dobytčímu moru.

Čl. 70. Spolek má právo z území švýcarského vypověděti cizince, kteří vnitřní neb zevnitřní bezpečnost spolku ohrožují.

Oddělení druhé.

Úřadové spolkově.

I. Shromáždění spolkové.

Čl. 71. S vyhrazením práv národa a kantonů (čl. 89 a 121) vykonává nejvyšší moc spolku shromáždění, sestávající ze dvou oddělení: *A. z rady národní, B. z rady stavovské.*

A. Rada národní.

Čl. 72. Rada národní utvoří se z poslanců národa švýcarského. Vždy na 20.000 duší veškerého obyvatelstva zvolí se jeden člen. — Zlomek více 10.000 duší platí za 20.000. — Každý kanton (a při kantonech rozdělených každá část území) volí nejméně jednoho člena.

Čl. 73. Volby do rady národní jsou přímé. Vykonávají se ve volebních okresech, které nemožno však tvořiti z dílců různých kantonů.

Čl. 74. *K volbě a hlasování oprávněn jest každý Švýcar, který z 20. roku věku svého vykročil* a dle zákonů kantonu, v kterém bydlí. z aktivního práva občanského není vyloučen. Zákonodárství spolkovému se však ustanovení jednotlivých předpisů o hlasování vyhrazuje.

Čl. 75. Za člena rady národní volen býti může každý k volbě oprávněný volič světského stavu.

Čl. 76. Rada národní volí se na dobu tří let a obnovuje se vždy úplně. — Členové rady stavovské, pak členové rady spolkové a úředníci od ní zvolení nemohou být spolu členy rady národní.

Čl. 77. Členové rady stavovské, pak členové rady spolkové a úředníci od ní zvolení nemohou být spolu členy rady národní.

Čl. 78. Rada národní volí ze středu svého pro každé řádné neb mimořádné zasedání předsedu a místopředsedu. — Ten člen, který v řádném zasedání zastával úřad předsedy, není pro řádné zasedání nejbliže příští volitelný ani co předseda ani co místopředseda. Ani nemůže tentýž člen ve dvou schůzích po sobě následujících být místopředsedou. — Předseda rozhoduje při stejném rozdělení hlasů; při volbách hlasuje jako každý jiný člen.

Čl. 79. Členové rady národní obdrží náhradu z kasy spolkové.

B. Rada stavovská.

Čl. 80. Rada stavovská skládá se ze 44 poslanců: volených po dvou z každého kantonu, v dělených kantonech každý díl volí jednoho.

Čl. 81. Členové rady národní a rady stavovské nemohou současně býti členy rady spolkové.

Čl. 82. Rada spolková volí pro každé řádné a mimořádné sezení ze svého středu předsedu a mistopředsedu. — Z poslanců kantonu, z kterého pro řádné sezení volen byl předseda, nemůže pro řádné sezení nejbližší příští volen býti ani předseda ani mistopředseda. — Poslancové jednoho a téhož kantonu nemohou býti ve dvou po sobě následujících řádných sezeních za mistopředsedu voleni. Předseda rozhoduje při stejném rozdělení hlasů; při volbách hlasuje jako každý jiný člen.

Čl. 83. Členové rady stavovské obdrží náhradu z kasy spolkové.

C. Práva spolkového shromáždění.

Čl. 84. Rada národní a rada stavovská pracují o předmětech, které dle obsahu přítomné ústavy přísluší do kompetence spolku a nikoliv úřadům spolkovým.

Čl. 85. Předměty, které do oboru působnosti obou rad přísluší, jsou zvláště tyto:

1. Zákoný o organizaci a o způsobu volení úřadů spolkových.

2. Zákoný a usnešení o předmětech, k jichžto upravení spolek dle pravidel ústavy spolkové jest oprávněn.

3. Platy a náhrady členům úřadů spolkových a kanceláře spolkové; zřizování stálého úřednictva a ustanovování služného.

4. Volba rady spolkové, soudu spolkového, kanceláře a generála armády spolkové. — Zákonodárství spolkovému se vyhrazuje, aby předsevzetí a schválení ostatních voleb propůjčilo se spolkovému shromáždění.

5. Úmluvy a smlouvy s cizozemskem, jakož i schvalování smluv kantonů, jenž uzavrou mezi sebou neb cizozemskem. — Takové smlouvy kantonů dojdou jen tenkrát před shromáždění spolkové, činí-li rada spolková neb jiný kanton námitky.

6. Opatření pro zevnější bezpečnost, pro zachování neutrality a neodvislosti švýcarské, vypovídání války a uzavírání míru.

7. Rukojemství ústav a území kantonů; prostředkování následkem rukojemství; opatření vnitřní bezpečnosti, zachování pokoje a pořádku; amnestie a udílení milosti.

8. Opatření k vykonávání spolkové ústavy, rukojemství ústav kantonálních za účelem plnění povinností spolkových.

9. Opatření v armádě spolkové.

10. Sestavování ročních rozpočtů, schvalování účtů spolkových a půjček.

11. Vreční dozorství nad správou spolkovou a vykonávání spravedlnosti.

12. Stížnosti proti rozhodnutí rady spolkové a spory administrativní (čl. 113.)

13. Spory o kompetenci mezi úřady spolkovými.

14. Revise ústavy spolkové.

Čl. 86. Obě rady shromažďují se ročně jednou k řádnému sezení v den podle pravidla ustanovený. — Mimořádně se svolávají usnesením rady spolkové, nebo žádá-li to čtvrtina rady národní nebo pět kantonů.

Čl. 87. Aby se platně jednati mohlo, vyžaduje se přítomnost nadpoloviční většiny v obou radách.

Čl. 88. V radě národní i stavovské rozhoduje nadpoloviční většina hlasujících.

Čl. 89. Zákony a usnesení spolkové vyžadují souhlasu obou rad. — Zákonové spolkové jakož i všeobecně závazná usnesení spolková, jež nejsou nutné povahy, mají se mimo to buď ke schválení nebo zavržení předložit národu, žádá-li to 30.000 k volbě oprávněných občanů švýcarských neb osm kantonů.

Čl. 90. Zákonodárství spolkové učiní opatření ohledně formy a lhůty takového národního hlasování.

Čl. 91. Členové obou rad hlasují bez instrukce.

Čl. 92. Každá rada jedná odděleně. Při volbách (čl. 85. čis. 4.), při vykonávání práva milosti a při rozhodování sporu o kompetenci čl. 85. čis. 13.) sloučí se obě rady k společnému jednání, v čele majíce předsedu rady národní; při tom nadpoloviční většiny hlasujících členů obou rad rozhodne.

Čl. 93. Každé z obou rad a každému členu jejich přísluší právo návrhy podávati (iniciativa). — Stejně právo mohou vykonávati kantony prostředkem korespondence.

Čl. 94. Zasedání obou rad jsou z pravidla veřejná.

II. Rada spolková.

Čl. 95. Rada spolková jest nejvyšším vykonávacím a řídicím úřadem spolku a sestává ze sedmi členů.

Čl. 96. Členy rady spolkové jmenuje shromáždění spolkové ze všech občanů švýcarských, kteří jsou volitelní do rady národní na dobu tří let. Z jednoho kantonu smí být volen jen jeden člen. — Obnovuje-li se rada národní úplna, obnoví se rovněž rada spolková. — Mista před touto lhůtou uprázdněná shromáždění spolkové ve schůzi nejbližší příští obsazuje na zbývající dobu úřední.

Čl. 97. Členové rady spolkové nesmějí ani ve službě spolku ani ve službě kantonů úřady zastávati neb jinou živnost provozovati.

Čl. 98. Radě spolkové předsedá spolkový předseda, kterého i s místopředsedou na jeden rok volí sloučené rady ze svých členů. — Odstupující předseda není v roce následujícím volitelný ani co předseda ani co místopředseda. Žádný člen nemá ve dvou po sobě následujících letech zastávati úřad místopředsedy.

Čl. 99. Předseda spolkový, jakož i ostatní členové rady spolkové berou roční plat z kasy spolkové.

Čl. 100. Aby se v radě spolkové platně usnášeti mohlo, musí být nejméně čtyři členové přítomni.

Čl. 101. Členové rady spolkové požívají v jednáních obou rad spolkových hlasu poradního a mají právo návrhy činit o předmětech v poradě se nalézajících.

Čl. 102. Rada spolková má v mezích přítomné ústavy zvláště následující práva a povinnosti:

1. Řídí spolkové záležitosti dle zákonů a usnešení spolkových.

2. Bdí nad zachováváním ústavy, zákonů a usnešení jakož i předpisů a úmluv spolkových a vykonává je ze své vůle nebo i na podanou stížnost, nepřísluší-li posouzení takových rekursů dle čl. 113. spolkového soudu.

3. Bdí nad rukojemstvím ústav kantonálních.

4. Navrhuje spolkovému shromáždění zákony a usnešení a provádí dobrozdáním návrhy, které od rad spolkových neb kantonů docházejí.

5. Vykonává zákony a usnešení spolková, rozsudky soudu spolkového, jakož i narovnání a výroky soudů smírčích o sporech jednotlivých kantonů.

6. Vykonává veškeré volby, které nepřisluší ani shromáždění, ani soudu spolkovému neb jiným úřadům.

7. Zkouší a schvaluje smlouvy mezi jednotlivými kantony neb s cizozemskem uzavřené.

8. Chrání důležitosti spolku proti cizině, jakož i jeho mezinárodní poměry a obstarává zevnější záležitosti vůbec.

9. Bdí nad zevnější bezpečností, nad zachováním neodvislosti spolkové.

10. Stará se o vnitřní bezpečnost spolku a hájí pokoj a pořádek.

11. Nastane-li nutná potřeba, je spolková rada oprávněna, nejsou-li obě rady shromážděny, s vyhrazením, že bezodkladně svolá spolkové shromáždění, opatříti vojenskou hotovost, nepřevyšuje-li počet vojska 2000 mužů a netrvá-li potřeba jeho déle tří neděl.

12. Obstarává spolkové vojenství a veškeré odvětví správy, které spolku přísluší.

13. Zkouší zákony a nařízení kantonů, které její schválení vyžadují, bdí nad kantonální správou, pokud dozoru jejímu jest podrobena.

14. Obstarává správu financí spolkových, navrhuje rozpočet a sestavuje účty o příjmech a výdáních spolkových.

15. Dohlíží k působení úředníků a služebníků správy spolkové.

16. Skládá účet ze svého činnosti v každém řádném sezení spolkovém shromáždění, podává zprávu o vnitřním a zevnitřním stavu přísězného spolku a odporučí mu opatření, která směřují k povznesení společného blaha. K žádosti spolkového shromáždění neb některého odboru podá rada spolková příslušné zprávy.

Čl. 103. Práce rady spolkové dělí se dle departementů mezi jednotlivé členy. Rozdělení toto čeli jedině k tomu, aby se zkoušení

a obstarávání záležitosti usnadnilo: každé však rozhodování vydá rada spolková co úřad.

Čl. 104. Rada spolková a její odbory mají právo pro zvláštní záležitosti užiti znaleců.

III. Kancelář spolková.

Čl. 105. Kancelář spolková, kterou řídí kancelář, obstarává práce kancelářské při spolkovém shromáždění a při radě spolkové.

Kanceláře volí spolkové shromáždění na tři léta současně s radou spolkovou. Kancelář spolková podřízena jest dozorství rady spolkové.

Blížší organisace kanceláře spolkové přísluší zákonodárství spolkovému.

IV. Organisace a práva spolkového soudu.

Čl. 106. K vykonávání spravedlnosti, pokud přísluší do oboru spolku, zřízen bude soud spolkový. — K posuzování trestních případů (čl. 112.) zřídí se porota.

Čl. 107. Členy soudu spolkového a náhradníky volí spolkové shromáždění. Při volbě budiž vzat ohled na to, aby dostalo se zastoupení všem národnostem.

Zákon ustanoví organisaci soudu spolkového a jeho oddělení, počet členů a náhradníků, dobu úřadování a služné.

Čl. 108. Do soudu spolkového jmenován býti může každý Švýcar, který jest volitelný do rady národní. — Členové spolkového shromáždění a rady spolkové, jakož úředníci od úřadů těchto volení nemohou být zároveň členy soudu spolkového. — Členové soudu spolkového nesmějí žádný jiný úřad ani spolku ani kantonům zastávatí neb jinou živnost provozovati.

Čl. 109. Soud spolkový ustanoví svoji kancelář.

Čl. 110. Soud spolkový posuzuje spory civilního práva: 1. Mezi spolkem a kantony. 2. Mezi spolkem ze strany jedné a korporacemi a soukromníky ze strany druhé, má-li sporný předmět důležitost pro ustanovení zákonodárství spolkového a jsou-li korporace neb soukromníci žalobníky. 3. Mezi kantony. 4. Mezi kantony ze strany jedné a korporacemi a soukromníky ze strany druhé, je-li sporná věc pro zákonodárství spolkové důležitá a jedna strana to žádá.

Soud spolkový rozhoduje dále závady ohledně bezdomovců, jakož i občanské spory mezi obcemi různých kantonů.

Čl. 111. Soud spolkový jest povinen posuzování případů jiných na se bráti, je-li žádán od obou stran a má-li sporná věc důležitost pro zákonodárství spolkové.

Čl. 112. Soud spolkový rozhoduje přibíra k tomu porotce, kteří o otázce činu se vyjádří, v těchto trestních případech: 1. O velezradě proti přisěznému spolku, zhouření a násilí proti úřadům spol-

kovým. 2. O zločinech a přečinech proti mezinárodnímu právu. 3. O politických zločinech a přečinech, které jsou příčinou či následkem nepokojů, vymáhajících ozbrojené zakročení spolku. 4. V případech, ve kterých od úřadů spolkových odevzdání jsou k trestnímu vyšetření úředníci jmenováni.

Čl. 113. Soud spolkový rozhoduje mimo to: 1. O zápletkách kompetence mezi úřady spolkovými ze strany jedné a úřady kantonnálnímu ze strany druhé. 2. O sporech státoprávních mezi kantony. 3. O stížnostech na porušení ústavních práv občanských, jakož i o stížnostech ze strany soukromníků na porušení úmluv státních a konkordátů.

Vyhrazeny jsou spory administrativní, o kterých zákonodárství spolkové ustanoví.

Ve veškerých těchto případech jsou soudu spolkovému pravidlem zákony a usnešení spolkem vydaná, pak schválené státní úmluvy.

Čl. 114. Zákonodárství spolkovému se ponechává, mimo záležitosti v čl. 110., 112. a 113. uvedené ještě jiné případy ke kompetenci soudu spolkového přirknouti a zvláště práva ustanoviti, která jemu po vydání zákonů spolkových v čl. 64. naznačených za účelem jednotného užívání jejich budou přenešena.

V. Rozličná ustanovení.

Čl. 115. Všecko, co se vztahuje k sídlu úřadů spolkových, jest předmětem zákonodárství spolkového.

Čl. 116. Tři hlavní řeči švýcarské, německá, francouzská a italská jsou národními řečmi spolku.

Čl. 117. Úředníci spolkoví jsou za své působení odpovědni. Zákon spolkový ustanoví blíže o této odpovědnosti.

Oddělení třetí.

Revise ústavy spolkové.

Čl. 118. Ústava spolková může vždy být revidována.

Čl. 119. Revise stane se cestou zákonodárství spolkového.

Čl. 120. Usnese-li se jedno oddělení spolkového shromáždění o revisi a druhé nesouhlasí, nebo žádá-li 50.000 švýcarských občanů k volbě oprávněných revisi spolkové ústavy, musí se v jednom i druhém případě otázka, má-li se vykonati revise čili nic, předložit k hlasování národu švýcarskému. Vysloví-li se pro jeden z těchto případů většina hlasujících občanů švýcarských, buďtež obě rady znova zvoleny, aby revisi vyřídily.

Čl. 121. Revidovaná ústava vejde v moc, je-li od většiny hlasujících občanů a od většiny kantonů přijata. — Při vyšetřování

většiny kantonů čítá se hlas polokantonů za půl hlasu. Za výsledek o hlasování lidu v každém kantonu platí jeho listina hlasovací. *)

Švýcarsko (Helvetia) má výměru 41.389.8 *km*² a 2,846.102 obyvatelů.

Znak švýcarský jest bílý kříž v červeném štítě.

Heslo švýcarské: *Pro vládu a svobodu.*

Rízení ústřední.

Sborové zákonodární — rada národní a rada spolková — konaly r. 1889 troje zasedání, a to: od 25. března do 13. dubna; od 3. do 29. června, pak od 25. listopadu do 21. prosince. V této době měla rada národní 66, rada stavovská taktéž 66 sezení. Spojené shromáždění spolkové mělo 3 sezení.

Rada spolková měla 143 sezení a vyřídila 5231 spisův a vydala 6581 výměrův a dopisův, a mimo to propůjčila 593 žadatelům švýcarské právo občanské.

Ve mnohých případech dodává rada spolková vyňatky ze svých protokolů departementům (odborům) ku příslušnému vyřízení. Počet takových vyňatků obnášel v dotčeném roce 4440; mimo to 5765 došlých dopisů bylo přikázáno taktéž departementům.

Rada spolková vydává též věstník úřední (Bundesblatt), který bez četných příloh obsahoval 299 německých a 270 francouzských archů tiskových.

Sbírka zákonův obsahovala 23 archů textu německého, 22 francouzského a 20 vlašského.

Kromě toho vydávají vlády kantonální své věstníky úřední, užívající sazby tiskové, vydávaných po sbírkách zákonů vládou spolkovou.

V bádání starobylého zákonodárství švýcarského se stále pokračuje; užívá se k tomu nejen pramenů v archivech domácích, nýbrž i v archivech cizích. Značná pile a pozornost věnuje se urovnání sbírky z doby helvetské republiky (1798—1803). Svazek III. (od října 1798 do března 1799) obsahuje 185 tiskových archů. V červenci započato práci svazku IV., při čemž potřeby doplniti spisy ze tří kantonů, jež obsazeny byly vojsky rakouskými a ruskými.

Vyňatky ze spisů *v archivech pařížských* jsou velmi četné a obsahují 5547 stránek rukopisných.

Spisy opatřené *z archivů benátských*, jež obsahují doklady pro dějiny Švýcarska důležité, odevzdány jsou do tisku.

*) Revise spolkové ústavy v příčině iniciativy lidu, byla dne 4. července 1891 168.308 hlasy proti 116.824 přijata.

Z kantonu hlasovalo pro opravu tu 17^{1/2}, proti 4^{1/2}.

S péčí nemenší pokračuje se také při práci v archivu spolkovém.

Knihovna spolková se buď výměnou s jinými vládními publikacemi nebo zakupováním děl stále rozmnožuje.

Za každý rok svého ústavou předepsaného působení podává rada spolková švýcarským sněmovnám zprávu velmi obšírnou a veškerých odvětví státní správy se týkající. Ve zprávě té uvedena jsou veškerá zásadní rozhodnutí ve věcech správních, právních a ústavních; veškeré výkony usnesení spolkového shromáždění, jakož i opatření ve prospěch země a obyvatelstva vykonaná. Zpráva obsahuje nejen celé řady tabelárních přehledův o správě veřejné, nýbrž odůvodnění všech položek nákladu státního a vyličení styku s vládami cizími.

Zpráva rady spolkové za rok 1889 sněmovnám podaná vyplňuje mohutný svazek knihy o 725 stranách.

Rada spolková podávajíc sněmovnám návrhy a osnovy zákonů, provází je se příslušnou zprávou (Botschaft).

Dopisy, výnosy, cirkuláře a vyhlášky ku kantonálním vládám podpisuje president spolkový a kancelář (Kanzler der Eidgenossenschaft).

Takové cirkuláře (Kreisschreiben) začínají titulem: „*Věrní, milí soudruhové přisežného spolku,*“ a končí závěrkou: „*Používáme této příležitosti, bychom Vás, věrní, milí soudruhové, jakož i sebe do ochrany nejvyššího doporučili.*“

Žádá-li spolková rada kantonální vlády za opatření nějaké, činí tak ve formě prosby a respektuje úplně státní samostatnost kantonů. Někdy vzplane také mezi spolkovou radou a kantonální vládou dosti ostrá potyčka hlavně v otázkách správních a jest často potřebí značného důrazu a taktu rady spolkové. aby neshody takové byly prospěšně skončovány.

O b y v a t e l s t v o .

Obyvatelstvo Švýcarské bydlí na rozloze 41.389·8 *km*², počet jeho čítá 2.846.102 duší; z nich jsou protestanti 1.667.109 (58·6%), katolíci 1.160.782 (40·8%), židé 7373 (0·2%), jiného vyznání 10.838 (0·4%).

Němců jest	2.030.792	(71·3%)
Francouzů jest	608.007	(21·4%)
Vlachů jest	161.923	(5·7%)
Romanů*) jest	38.705	(1·4%)
Jiných jest	6.675	(0·2%)

Obyvatelstvo toto bydlí v 607.726 domácnostech, 400.322 domech a 2.189.658 obývaných prostorách.

*) Romani nebo Ladini jest název zbytků kmene rhaetského, který podlehl panství i mluvě římské. Zbytky tyto udržely se v Tyrolsku a ve Švýcarsku. Řeč Romanů jest něm. a ital. slovy. frásemi, obraty a tvary prosáklá.

Dle povolání a zaměstnání svého jest z obyvatelstva :

1,168.137 vyrabitelů surovin (hospodářství, lesnictví),
1,057.889 průmyslnictva,
206.003 obchodnictva,
112.440 průvozní živnosti,
115.969 ve veřejné správě,
30.016 v osobních službách,
155.648 jiných.

Roku 1889 přijato bylo do občanského svazku švýcarského :
402 Němci, 128 Francouzů, 28 Vlachů, 18 Rakušanů, 9 Rusů,
5 Američanů, 2 Belgičani, 1 Rumun, 1 Egyptan.

Dle rodinného počtu přijato bylo 2044 cizinců do svazku švýcarského.

Švýcaři měli ode dávna náklonnost hledati štěstí své v cizině. Drsné podnebí a neúrodná půda přiměly přemnohé, že podle proudu pohorských řek svých do rovin postupující, dostali se až do zemi vzdálených, kde se buď na řemeslo válečné nebo na práci průmyslovou oddali, aby buď o čest a důstojenství neb o bohatství zápasili. I takoví byli mnohdy pudem vystěhovaleckým ovládnuti, kteří měli doma také měkce ušláno, jsouce nakloněni spíše k dobrodružství nežli k vytrvalé práci.

Ve starších dobách odesílaly vojenské mocnosti evropské své náhončí do Švýcarska pro dobré střelce svých gard a pluků, nyní vydrží státy zámořské četné agenty a novináře, by pro zalidnění svých prerií získaly zdravý, otužilý a pracovitý lid švýcarský. Chvalitebnou vlastností Švýcarů jest, i v dalekých končinách zámořských zachovalá láska ke staré vlasti; mnozí, kteří dosáhnou blahobytu, často na místa rodná štědře pamatují, a jsouce od Štěstěny zlatem opatřeni, rádi život svůj v údolích nebo horách švýcarských skončí.

Zájům vystěhovačů zámořských věnují orgány domácí a zahraničné velikou pozornost.

Zákonem od roku 1888 zřízena byla zvláštní kancelář za tím účelem, aby bděla nad agenty a zabráňovala svádění lidu horečkou vystěhovaleckou, když se však lid k vystěhování odhodlá, aby poučením a jinými prostředky poskytla všemožné pomoci, jež až do krajin zámořských dosahuje.

Vláda a domácí činitelé nepodporují ovšem přímo lidu k vystěhování z vlasti, ale nekladou jemu také překážek. Hlavním místem pro vystěhovalce švýcarské jest francouzský přístav Havre. Aby se cesta ze Švýcarům, kteří se k vystěhování odhodlali, usnadnila, zřízeno jest přímé spojení železniční. Vystěhovalcům dán jest zvláštní vůz, aby byli mezi sebou a mohli tělesné své potřeby opatřiti.

Švýcarský konsul v Havru osobně se přesvědčuje, zdali noclehárny a hostince pro vystěhovalce zařízeny jsou účelně, jakož zdali se dostalo vystěhovalcům žádoucího poučení a usnadnění.

Avšak nejen orgány vlády švýcarské, nýbrž také pomocné společnosti a jednotliví dobrodějové pečují všemožně, aby osud vystě-

hovalců byl pokud možno snesitelnějším. Péče tato jest tak podrobná, že loď s vystěhovanci na půdě v Americe očekává konsulační úředník švýcarský, aby rady a poučení vystěhovalcům uděloval.

Od pomocných společností dostává se vystěhovalcům podpory hmotné, opatření přístřeší a práce.

Stížnosti od vystěhovalců podané pilně se vyšetřují a potřebno-li, náprava zjednává. Málo který stát honositi se může organizací pro vystěhovalce tak dokonalou, jako Švýcarsko.

Když mezi vystěhovanci do Brasilie se odebravšími objevily se nesnáze, vyslala vláda dra. Tschudiho, by 24.000 fr. mezi farmáře rozdělil.

Roku 1889 vystěhovalo se 8430*) Švýcarů do ciziny, a z nich 8385 do Ameriky.

V poslední době objevily se ve veřejnosti snahy a návrhy, by vláda švýcarská nejen vystěhovalectví podporovala, nýbrž je soustavně upravila.

Návrhy tyto provázeny byly tvrzením, že Švýcarsko jest předlídno, že tam nabídka práce přesahuje její spotřebu; že vykácením lesů nedostává se již paliva a že tím také úrodnost půdy orné byla velmi poškozena. Konečně bylo naznačeno, že získání příhodné prostory země pro přebytek domácího obyvatelstva bylo by nejlepším prostředkem ku prospěšnému upravení vystěhovalectví. Avšak vláda spolková nemá úmyslu vystěhovalectví přímo podporovati, neboť zná veliké pro ni obtíže, jež by se jevily v soustavě vystěhovalectvé, byla-li by řízena orgány veřejnými do jakékoli švýcarské kolonie.

Počet vystěhovalců v zámořských osadách za desetiletí předešlé obnáší 70.000 hlav. Ačkoli převážná část vystěhovalců zámořských patří obyvatelstvu chudému, jde přece ztráta národníma jmění způsobená do milionů.

Je-li výpočet statistické kanceláře ve Washingtonu správný, že každým přistěhovalcem přibude Americe 800 dolarů kapitálu: pak dá se vypočítati cena, kterou davy vystěhovalců do Ameriky reprezentují.

Avšak není ve Švýcařích nedostatek také úvah, jež se vztahují k zájmům opačným, k cizincům ve Švýcařích usedlým, jichž počet 211.035 hlav se čítá. Kdežto jest na jevě, že se počet domácího obyvatelstva v minulých 30 letech o $\frac{1}{8}$ rozmnožil, vzrostl v této době počet cizinců ve Švýcařích *trojnásobně*. Statistikové švýcarsí vypočítali, že šlo-li by množení se cizinců ve Švýcařích dosavadním krokem, že by r. 1963 jich počet rovnal se počtu obyvatelstva domácího. Snaha Švýcarů nesměruje k tomu, aby se snad obmezilo usazování cizinců ve Švýcařích — vždyt mezi těmito jsou lidé vzdělanosti i jméním vynikající — avšak právem uvažuje se otázka, které příčiny toho jsou, že dělníci, živnostníci a rolníci pro nedostatek výživy vlast svou opouštějí, cizinci, jakožto dělníci, sluhové,

*) Z nich bylo rotníků 3618, služebných 548, obchodníků 329, tkalců 193, hodinářů 154, krejčů 173 a p. Nejvíce vystěhovalců přistálo v Novém Yorku, 6903.

chasníci, zahradníci, kuchaři, pekaři, řezníci, zedníci, krejčí, zámečníci, tesaři, kupci, lékárníci, umělci a učenci ve Švýcařích živobyti hledají a nalézají.

Roku 1889 žádaly státy zahraničné vládu švýcarskou o vydání provinileů, kteří na půdu švýcarskou uprehli.

Z provinileů těchto příslušelo

do Německa	58,
» Italie	40,
» Francie	38,
» Rakouska	6,
» Belgie	2,
» Ruska	1.
» Luxemburska	1.

Ve 113 případech se vyhovělo, ve 20 případech nebyly osoby vypátrány, ve 2 případech byla žádost odmítnuta, 6 žádostí se odvolalo a o 5 se dosud jedná.

Švýcarsko žádalo státy zahraničné v 95 případech o vydání provinileů.

II. Zřízení obecní, kantonální a spolkové.

Kdybys, milý krajane, řekl, že znáš mnohá zastupitelstva i korporace, které sice smějí něco chtít, avšak nemají práva provést, co chtějí, — že znáš mnohé úřady bez moci i exekutivy: upadneš u každého praktického občana švýcarského v podezření, že jsi nepřičetným. V zemi tak rozhodně samosprávné, ve které jest velikou živou pravdou, že *veškerá moc vychází z lidu* — tam spočívá autorita všech úřadů na snadné a silné exekutivě.

Každá obec jsouc v celé správě své *svrchovanou* (Territorialhoheit), samostatnou a svéprávnou, nikomu zodpovědnou, tvoří žulový základ k svobodám, neodvislosti a svrchovanosti zemské.

V celém světě není na tak malém území tolik různých řádů, institucí a ústav jako ve Švýcařích. Různé pojmenování, různá působnost a kompetence úřadův obecních a krajských, různé zákony politické, školní a soudní, rozdílné v podstatě i vykonávání: to vše podobá se neobyčejnému stroji, jehožto *souvislost sice těžko pochopiti, jehož dobrý účinek však na první pohled sežnati možno*.

Do těsného rámce vše to opatrně vtěsnáno, obsahuje tři hlavní tepny, které s žilami pobočnými souvisí, vzájemně životní rovnováhu udržující:

I. Obec: a) politická, b) školní, c) farní.

Obcí ve Švýcarsku jest 3071, a sice: německých 1707, francouzských 947, italských 292, romanských 123.

Z obcí skládají se okresy: soudní, správní, volební a na mnoze notariátní.

II. Kanton s různými odbory správními tvoří svrchovanou vládu krajskou.

III. Spolkové shromáždění jest krovem státu švýcarského.

Zřizování a působení úřadů těchto jest ač různé, přece přirozené a lahodné jako barvy duhové.

Tvůrce všech těchto úřadů, zastupitelstev, sněmův a hodnostářů jest volební osuda, a silou životní samospráva.

Volby se konají: 1. V obcích, a sice: volby kněží, učitelů, písařů, místodržitelů okresních, smírčích soudců, porotců.

2. V kantonech — volby velké rady (vlády krajské), vládní rady, vrchního soudu (civilního i trestního), soudu obchodního, krajské poroty, státního zástupce, notáře.

3. Ve spolkovém shromáždění volby rady spolkové (ministerstva), soudu spolkového a velitelů vojska.

Avšak i volby jsou na různých základech: kdežto v jednom kantonu volí se z 500 obyvatelů jeden na tři léta, volí se v kantonu sousedním z 1000 obyvatelů jeden a jen na rok. Kromě toho stáří voličů se různí.

Kdežto v jednom kantonu advokátem může býti kdokoli, předpisuje se v kantonu druhém již legitimace úřední, v jiném koncese bez zkoušek a zase v jiném vyžaduje se jistá praxe soudní.

I svobodomyšlnost, o kterou nyní v různých zemích tolik hádek se vede, jest velmi různá; v jednom kantonu vládá krajská mládež méně než 18 let staré zapovídá kouřiti; kanton jiný zase dovoluje zřizovati veřejné tančírny. — Svěprávnosti občanské nabývá občan v jednom kantonu stářím 18, jinde 20, a zase jinde 22—24—25 let.

(I mnohých zákonech soudních ovšem ve Švýcařích není řeči.

V některých kantonech (Ženeva, Bern, Waadt, Tessin, Neuchâtel, Wallis) převládají zásady *Code civil*, v některých jiných kantonech (Lucern, Solothurn, Aargau, Curych) platí více právo německé.

V posledních letech jeví se čím dále tím více snaha, aby zákony a řády, jež zasahují do oboru práva soukromého, podrobeny byly zevrubným opravám; tím se rozumí také, aby nabyly platnosti pro celý obvod Švýcarska.

Hlavní ráz Švýcarského soudnictví jest rychlost, spolehlivost a jednoduchost.

Právo hypotekární proti našemu jest na pohled primitivní. Takovými deskami zemskými Švýcarsko nemůže se honositi jako my. Když desky naše bedlivou rukou byly psány, Švýcarsko chovalo hypotéku země v prsou synů svých.

V každém kantonu, který jest v oboru veškeré justice suverenně zákonodárný, jsou různá ustanovení, usnesení a výroky, které jsouce doplněny nebo v soustavu snešeny, tvoří jaksí řády soudní.

Též novoty dotčené, ač jistou prospěšnost jim upříti nelze, budou sotva na první zaklepání přes práh některých kantonů, zvláště tak zvaných prakantonů puštěny.

Mám-li krajanům poskytnouti jakýs takýs obraz samosprávy švýcarské, vtěsnám ústrojí správy veřejné dvou kantonů: *Curychu* a *Lucernu* — které zaměstnáním, povahou i polohou značně se různí — do souvislého rámce.

Kdežto Curyšsko čerpá z ohromného průmyslu veliké bohatství, instituce, úřady, soudy a školy své skvostně dotují: Lucernsko výhradně zemědělské jsouc k chovu dobytka poukázáno, musí dle menších příjmů svých správu svou vykonávati a poukazuje úředníky na pouhé poplatky (Sporteln).

Kanton curyšský.

I. Statistické a ústavní základy.

Kanton tento zaujímá 31 čtver. mil a čítá 284.000 obyvatelů, z kterých 92% je protestantů a 6% katolíků. Převládající průmysl jest hedvábnický a bavlnický.

Kanton má 199 obcí, 51 volebních okresů, 32 notariátních a 11 okresů soudních.

Státní moc vykonávají přímo občané a nepřímou úřady a úředníci od nich zvolení. Zákonodárství pochází z lidu (hlasování osudím — referendum) za spolupůsobení rady kantonální.

Hlasování lidu podrobeny jsou: 1. Veškeré změny ústavy, 2. zákony, 3. konkordáty (úmluvy), 4. usnesení kantonální o důležitých předmětech.

Každý občan může u rady kantonální žádati za vydání, změnu nebo zrušení zákona.

Je-li žádost taková (iniciativa) podporována třetinou členů rady kantonální nebo 5000 k hlasování oprávněných, musí býti předložena lidu k rozhodnutí.

Lid volí přímo: členy rady kantonální, rady vládní, členy rad okresních, rad obecních, soudů okresních a soudů krajských; mimo to zemské pisáře (notáře), úředníky obecní, smírčí součce. Rovněž porotníky, učitele, duchovní, opatrovníky a j.

II. Úřadové soudní.

Více než dvou stolic (instancí) vůbec není; pro jisté spory (bagatelní, obchodní a porotní) je pouze jedna instance.

Dle objemu působnosti jsou nejdůležitější soudní úřady: okresní soud, jakožto první instance v řádném procesu; presidenti okresních soudů, jakožto první instance v stručném řízení, a civilní oddělení vrchního soudu (kantonálního) pro appellatione a stížnosti, jakožto druhá a poslední instance.

1. *Vrchní soud* sestává z 12 na 6 let volených a 5000 franky ročně placených soudcův, a ze společného soudu s odborem civilním, trestním a komory obžalovací. Dozorství vykonává rada kantonální.

Do odboru *I. civilního* vrchního soudu přísluší:

1. Odvolání proti rozsudkům soudů okresních.
2. Stížnosti proti usnesením soudů okresních.
3. Stížnosti proti opatření okresních soudních presidentů, vždy do výše ceny sporné 20.000 franků.
4. Případy soudní ve věcech nesporných, které dle zákona vrchnímu soudu přísluší.

Do odboru *II. trestního* přísluší:

1. Posouzení v první a poslední instanci zločinů.
2. Odvolání proti trestním rozsudkům soudů okresních.
3. Žádosti o revisi neb nulitu v moc právní vešlých rozsudků.
4. Stížnosti o jednání okresních soudů, jich presidentů a soudců vyšetřovacích ve věcech trestních.

III. Komoře obžalovací přísluší: Rozhodovati o předběžné obžalobě státního zástupce, zahajovat obžaloby a vyslýchat obžalovaného o vině neb nevině.

Zločince, kteří se přiznají, přikáže komora kriminálnímu odboru, ty, kteří se nepřiznají, příslušné porotě.

Vrchnímu soudu společnému přísluší pak řízení soudní, odborům nepříkázané.

2. *Soud obchodní* sestává z 15 neplacených kupeckých soudců a 2 členů vrchního zemského soudu.

Z kupeckých soudců může každá strana dva bez udání důvodů odmítnouti.

Na lavici soudcovské zasedají 2 členové vrchního soudu a 5 soudců kupeckých. — Proti rozsudkům soudu obchodního nelze se odvolati (inappellabel).

Vedle soudu obchodního stojí také soud smírčí, který, žádají-li to strany, rozhoduje pře obchodní ceny výše 500 franků. — Soud takový sestává z 1 člena vrchního soudu a 4 soudců kupeckých.

3. *Soud porotní* sestává z předsedy (člena vrchního soudu), 2 soudců a 12 porotců.

Proti rozsudku nelze se odvolati.

4. *Státní zastupitelství*: 1 státní zástupce (služné 3200 franků a 800 franků náhrady za fiskální procesy).

1 substitut (služné 2400 franků a stejná náhrada).

Kompetence obou je stejná.

5. *Soud okresní*.*) Soudů okresních jest 11, vždy o 5 členech, z kterých vždy tři při řízení zasedají; ale jedná-li se o rozsudky, z kterých se odvolati nelze, neb o apelace, zasedá pět soudců. Roční služné obnáší 600 až 2200 franků.

Řízení v Curychu a Winterthuru 3—4, na venku 1 týdně. Aktuar se nazývá písařem okresního soudu, má účastenství v hlasování a je členem nejvíce rozhodujícím.

1. *) Ve Švýcarských jest soud okresní druhou instancí soudu krajského. Tento jest jaksi soudem místním.

Soud okresní sestává z odborů: 1. civilního. 2. trestního, 3. soudu pro záležitosti nesporné.

Vedle působnosti ze samého jména se jevíci přísluší soudu rozhodovati o rekursech proti daním a míti dozor na podřízené soudy.

6. *Presidenti okresních soudů.* Jest jich 11. Oni udělují dvakrát týdně (v nutných případech v bytu) rady.

Přísluší jim rozhodovati u věcech sumárních, bez ohledu na cenu; přísluší jim tedy:

1. ochrana majetku, vlastnictví, obšťavky, depozice věcí neb ceny;
2. rozhodovati o exekucích;
3. rozhodovati o věcech konkursních;
4. předběžně vyšetřovati záležitosti okresním soudům přiřknuté;
5. vyřizovati věci nesporné.

Instance odvolací: vrchní soud.

7. *Krajští soudové.* Těch jest 51. Schůze odbývají se jednou za měsíc.

Rozhdují ve věcech *civilních*:

1. platně *bez odvolání*, nepřesahuje-li sporná věc ceny 50 fr.;
2. jakožto první instance, nepřesahuje-li sporná věc cenu 250 franků.

U věcech trestních vyřizují v první stolici:

1. uražení na cti (nikoliv tiskem spáchané);
2. menší přestupky proti vlastnictví;
3. veškeré policejní přestupky, na které zákon ukládá 10 dní vězení neb 100 franků pokuty.

Advokáti se jen tenkrát připouštějí, když strana v okresu nebydlí.

8. *Smírčí soudové.* V každé obci jest jeden smírčí soudce. Před soudním jednáním ve sporech civilních a přestupcích proti bezpečnosti cti (s vyloučením přestupků tiskových) předcházeti má jednání smírčí (Sühnverfahren) před smírčím soudem.

Cíl ústního jednání jest: ustoupení neb uznání žaloby, vyrovnání nebo poukázání k soudu. Strany mimo volební okres bydlící mohou užiti jednání písemního.

Vyrovnání. ustoupení od obžaloby neb její uznání má právní moc soudního rozsudku.

III. Úřadové správní.

1. Vládní rada

sestává ze 7 lidem volených a 5000 franky ročně placených členů, kteří jsou řediteli odborů: 1. vnitra, 2. práva a policie, 3. financí, 4. vojska, 5. školství, 6. veřejných prací, 7. zdravotnictví a věznictví.

Aktuár nazývá se „státním písařem“. Mimo to jeden státní archivář a pro každý odbor tajemník. Pro pojištění proti ohni a pro přijímání poplatků je zvláštní tajemník.

Vládní rada rozhoduje v plném zasedání: předlohy a porady o zákonech a usnešeních rady kantonální; vyhlášení zákonů lidem schválených a vyhlášky o jejich vykonávání, spojení s ostatními kantony a spolkem. v poslední instanci správní rozepře.

Mimo to jest *plenum* vládní rady druhou instancí v rozhodnutích od jednotlivých ředitelstev výše dotčených 7 odborů vládních.

Ředitelstvu vnitra přísluší: Návrhy v záležitostech kultu; v právech kantonálních. občanských; ve sporech o příslušenství ve správě obecní; vypisování a rozdělování daní; udílení příspěvků obcím; rekursy v chudinství; důležitá opatření k zvelebení polního hospodářství, obchodů a řemesel; povolování spolků akcijních.

Ředitelstvu vnitra jest přidělena komise pro: 1. obchod, 2. tovarnictví a 3. řemesla, čítající 12 znaleců. z kterých utvoří se 3 sekce.

Ředitelstvu práva i policie přísluší: A. V oboru právním: návrhy z oboru poručnictví, kuratelství, pozůstalosti a sirotčenství, předměty práva trestního, zejména: vydávání zločinců, náhrady za bezdůvodné zatčení, návrhy o žádostech z milosti, rozhodnutí o vykonání rozsudků trestních; opatření o vadách povahy státoprávní s kantony ostatními. spolkem neb cizozemskem.

B. Z oboru policejního přísluší ředitelstvu návrhy o povolení k pobytu politickým uprchlíkům, nařízení vzhledem k bezpečnosti v obchodu, průmyslu, míře a váze.

Ředitelstvu financí přísluší: péče o státní (kantonální) rozpočet půjčky, prodeje nemovitostí; koncese k dolování; monopol solní; smlouvy o dodávání státu, nepřevyšuje-li cena 1000 franků. poplatky z pozůstalosti a ukládání trestů.

2. Úřadové okresní.

Těchto jest 11 v kantonu curyšském; sestávají ze 3 nebo 5 od lidu volených a ročně 400 až 1000 franků placených členů.

Předseda rady okresní jmenuje se *mistodržitel*, služné 2000 až 3200 franků, aktuar sluje »pisař okresní rady.«

1. *Mistodržiteli přísluší:* vykonávání usnešení vládní rady, hájení bezpečnosti, poučování obecních rad, vykonávání policie místní; dozorství ke komunikacím, vybírání daní; předběžné vyšetřování porotních případů trestních; vykonávání rozsudků, které nepřísluší porotě. —

2. *Radě okresní přísluší:* rozhodování sporů povahy správní v první stolici, rozhodování v záležitostech poručenských v druhé stolici (první stolice rada obecní), dozor k obcím a správě jmění obecního.

Při každé radě okresní jest mimo to samosprávný obor pro církevní a školní záležitosti.

3. Úřadové obecní.

Obce jsou úplně samostatné v oboru místní správy, ústavů, nadací a statků, a v oboru veřejné správy (bezpečnost, policie) jsou orgány státními.

Obecní hromady rozhodují o správě jmění obecního, o daních, rozpočtech a účtech obecních.

Hromady takové nejsou však ještě zastupitelstva, nýbrž souhrn všech k volbě oprávněných občanů.

V každé ze 199 obcí kantonu curyšského jest *rada obecní* sestávající z 5—13 členů. Ve větších (městských) obcích jest pro poručnictví zvláštní výbor s příjím *»úřad sirotčenský.«* Takové (větší) obce mají pro policii z rady městské voleného presidenta policejního. Aktuar rady obecní jmenuje se *»pisařem radním.«*

Působnost rady obecní obsahuje: upravování návrhů pro hromadu obecní; vykonávání jejích usnešení: policií místní; vydávání různých legitimací svým příslušníkům; vykonávání zákonů občanských.

Starosta rady obecní (*Gemeindeamman*) nemusí býti členem rady obecní a soustřeďuje v sobě dvojí působnost: *a)* jakožto podřízený úředník místodržitele (okresního); *b)* jakožto podřízený úředník soudů (okresního a vrchního), rozkazy těchto úřadů vykonává. Je to jaksi exekutivní orgán, vykonávající jednak správní, jednak soudní záležitosti, dražby, obstarávky, zájem a p.

Volen jest na jeden rok a musí v rukojemství bezvadné působnosti 5000—16.000 franků složit.

Z práva hypotekárního uvádíme, že přenešení práva vlastnického a práva zástavního podrobeno je trojímu výkonu: 1. zanešení do denníku; 2. podepsání listiny; 3. dodání k rukou věřitelovým.

Dluhů hypotečních bylo roku 1871 v kantonu curyšském 329 milionů franků.

Pojistné proti ohni obnášelo 415 milionů.

Rejstříky obchodní (*Ragionenbücher*) vedou se s velkou přesností. Každý, kdo provozuje obchod s kapitálem 1500 franků, jest povinen k zápisu. Pokuty za opomenutí obnášejí až do 900 franků.

Každému lze do rejstříku nahlédnouti za poplatek 30 cent.

Sensálů jest 21 na čtyři roky patentovaných, kteří musí složit kauci 18.000 franků.

Trest disciplinární obnáší 1200 franků.

Půhon soudní různí se dle své povahy: hypotekární, movité, směnkové, naturální a p.

Nejobyčejněji vykoná se půhon starostou obecním (*Gemeindeamman*). Rekursy proti zařízením starostovým jdou k okresnímu soudu v první a k vrchnímu soudu v druhé instanci.

Notářství, t. j. úřadů pro ověření spisů není. Rovněž není notářství spojeno s advokací.

Notářských kancelářů je sice v kantonu curyšském 32, avšak náčelníci jejich — přijímají zemští písařové (Landschreiber) — obstarávají díl agendy soudní. Vedou gruntovní knihy; u nich uzavírají se smlouvy s těmito výkony souvislé, působí při konkursech atd.

Zemští písařové volí se od lidu na 3 léta, s kaucí 8000 až 16.000 franků.

Advokacie není v kantonu tomto úřadem, nýbrž patentovaným povoláním. Každý, kdo vyhoví zákonitým podmínkám, obdrží doživotní povolení (lebenslängliches Fürsprecherpatent) a smí i v jiných kantonech advokacii vykonávat, dovoli-li to dotyční úřadové.

Podmínky k dosažení advokacie jsou: Občanské právo, zkouška ústní a písemná při vrchním soudu vykonaná, přísaha a složení kauce buď realní nebo peněžité. Advokáti slují „přímluvčí kantonální“ (Kantonalfürsprech).

Tarif poplatkový spočívá pouze v praxi; platí se: za hájení (plädoyer) před vrchním soudem 30 fr., před okresním soudem 20 fr. Je-li materiál spisů obšírný, platí se o 5, 10, 20 fr. více. Za porady (konsultace): 2—5 fr.

Poplatky za inkasso: do 1000 fr. 1⁰/₁₀, u vyšších 1¹/₂ ⁰/₁₀, okolo a přes 10.000 fr. 1¹/₃—1¹/₄ ⁰/₁₀.

Soudní prázdniny, trvající v létě 5 neděl, vyhlásují se od vrchního soudu v úředních listech. Každý soud však má mimo to právo, vyhlásiti v podzimku 14denní prázdniny.

Prísaha má dle řádu curyšského pouze místo při žalobách o otcovství *ze strany žalovatelčiny*. Přisáhá, že od třístého do stoosmdesátého dne před slehnutím tělesně obcovala s obžalovaným a s nikým jiným.

Kanton lucernský.

Obsahuje 27¹/₄ □ mile a 132.338 obyvatelů, z kterých jest 128.338 katolíků a 3823 protestantů.

Kantonální město Lucern má 14.325 duší.

Obyvatelstvo zaměstnává se v celém kantonu nejvíce hospodářstvím.

Kanton jest rozdělen na 5 úřadů, 109 politických obcí, majících státní právomocnost a vlastní samosprávu, 77 obcí církevních, 55 okrsků volebních, 19 krajů soudních a 92 krajů smírčích.

Svrchovanost (suverenitu) vykonává lid dílem přímo sám, dílem svými volenými zástupci.

Hlasování lidu podrobeny jsou: změny ústavy (povinné referendum), veškeré zákony, státní úmluvy, finanční operace a p.

Žádá-li třetina členů velké rady nebo 4000 občanů písemně u vládní rady, musí se vládní zařízení podrobiti hlasování lidu. K zavržení třeba jest absolutní většiny hlasujících, kterých musí býti 13.000, jinak nabude zařízení moci právní.

Lid suverenní může také velkou radu před uplynutím doby volební odvolati, žádá-li toho 5000 k volbě oprávněných občanů, jichž podpisy musí býti dle obcí srovnány a ověřeny.

Mimo to vykonává lid svrchovanost přímou volbou: velké rady (na 1000 duší jeden člen), obecní rady, zastupitelstva a správy, korporací, soudů obecních, smírčích, učitelů, duchovních, kostelníků a organistů.

Organisace úřadů.

I. Úřadové zákonodární a dozorčí.

Velká rada sestávající ze 136 členů přímo ve 55 volebních okresích volených vykonává svrchovanost s vyhrazením moci zákonodární a dozorní lidu příslušící.

Velké radě přísluší rozpočet a účty státní (kantonální) a podání zprávy každé dva roky o správě státní, spravedlnosti, vykonávání voleb a udílení milosti.

Velká rada shromáždí se každý rok třikrát k řadným a veřejným sezením. totiž: první pondělí v březnu, poslední pondělí v květnu a prosinci.

Mimořádnou velkou radu svolati může rada vládní nebo 20 členů.

II. Úřadové soudní.

Pro spory jsou *pouze dvě instance* a pro spory menší *dokonce pouze jedna*.

1. *Vrchní soud* sestává z 9 na čtyry roky volených členů. kteří každý rok ze svého středu volí komisi právní, trestní a komoru obžalovací, vždy o třech členech.

Celkový soud (Gesamtgericht) shromáždí se každé úterý ve 14 dnech, prázdniny letní — 6 neděl — vyjímaje.

Tento soud jest: apelačním soudem pro spory, jichž cena 215 franků přesahuje neb na peníze uvedena býti nemůže; směnkovým soudem výše 300 franků; trestním soudem a druhou stolicí, převyšuje-li trest 30 franků pokuty neb 10 dní vězení neb apeluje-li státní zástupce.

Mimo to je též soud kasačním soudem a soudem ku podání rekursů proti soudům podrizeným a jich úředníkům.

Konečně připouští vrchní soud revisi, vykonává rehabilitaci ztracené cti občanské, vede vrchní dozor k soudům podrizeným a přihlíží k veškerému soudnictví v kantonu.

2. *Justiční komise* vrchního soudu je stálým jeho výborem pro běžné vykonávání jeho právomocností, v nutných případech věci objemu menšího rozhodujíc.

3. *Trestní a obžalovací komora* vrchního soudu vede dozor k vykonávání práva trestního, rozhoduje o zařazení nižších úřadů a dává svolení k obžalobě.

4. *Soud trestní* sestává z 5 na čtyři léta volených členů. vyřizuje trestní případy v první stolici od komory obžalovací jemu dodané.

5. *Státní zastupitelství* přihlíží mimo své působení k vedení vyšetřovacího procesu.

6. *Úřad pro výsledky* (Verhöramt). Vyšetřovací soudce pro celý kanton doplňuje vyšetřování jemu od komory trestní neb obžalovací dodané.

7. *Úřední místodržitel* jest náčelníkem úřadů (okresních), kterých jest v kantonu pět.

Působnost soudní: návrhy k obžalobě v případech policejních; posouzení, je-li případ povahy policejní nebo kriminální po umluvení s dvěma sousedními soudci; trestní pravomocnost do 60 franků pokuty nebo 20 dní vězení.

8. *Soudové okresní*. Těchto je 19 o sedmi členech, kteří nemajíce stálého platu, jsou k velmi mírným poplatkům (Sportel) poukázáni.

Zasedání všech nestejné — nejvíce jednou v měsíci a koná se mimo Lucern v *hospodách*.

Aktuar soudní nemá taktéž platu stálého a jest poukázán na *poplatky*, které ovšem ve větších okresích jsou značné.

Okresní soudy rozhodují: a) veškeré spory soudní výše 100 fr. do 215 franků v první a poslední instanci; b) policejní procesy v první instanci a některé v první i poslední. Dále rozhodují rekursy: o kompetenci soudního výboru jakož i opatřeních soudního presidenta. Mimo to vedou seznamy pozemní, vykonávají soudnictví ve věcech nesporných a ověřují smlouvy kupní, směnné a jiné od rad obecních vykonané.

9. *Výborové soudní*. Každý soud zřídí na čtyři roky soudní výbor z presidenta a dvou členů. Aktuár je soudním písařem. Sezení jednou měsíčně, dle potřeby mimořádně.

Působnost v první a poslední instanci posouzení spisů civilních mezi 10—100 franky ceny.

10. *Soudní presidenti*. Takových jest 19 na 4 roky od lidu zvolených a na *poplatky poukázány*ch. Sezení je dvakrát za měsíc.

Působnost: Rozhodování stručných sporů; spory konkursní do 10 fr. a taktéž do této výše exekuce.

Dozorství k smírčím soudům.

11. *Soudové smírčí*. Těchto je 92. Působnost naznačena jest již jménem. Mimo to jim přísluší působnost v expropriacích, odhadech a půhonech na menší dluhy.

III. Úřadové správní.

1. Rada vládní

sestává ze 7 členů od velké rady volených s písařem státním co aktuárem a odborných tajemníků.

Rada vládní vykonává pod dozorstvím velké rady nejvyšší správní, vykonávací a policejní moc. Jí jest podřízena správa státní ve všech částech, vykonávání zákonů, nařízení a usnesení, péče o pořádek a pokoj; ona vede dozor nad úřady podřízenými, kterým nařízení uděluje. Vede dozor a řídí účetnictví úřadů a úředníků kantonálních, korporací světských a duchovních.

Rozhoduje o všech sporech správních, zařizuje občasně dohlídky k správě obcí a korporací, a propouští nedbalé úředníky.

Lhůta ku podávání rekursů 20 dní; v záležitostech volebních 5 dní a proti opatření úřadů obecních 10 dní.

Vládní rada sestává z následujících odborů (departementů):

1. *Pro záležitosti obecní*: Vybírání daní, účetnictví, správa jmění, spory o příslušnost domovní.

2. *Pro hospodářství*: Péče o povznesení hospodářství, průmyslu a obchodu, statistická správa jmění, dozor k akcijním společnostem.

3. *Pro policii*: Volby, dozor k zemským myslivcům, k věznicím, vykonávání trestních rozsudků, péče o pokoj, pořádek a bezpečnost, o zájmy zdravotní, živnostenské a péče o bezpečnost proti ohni.

4. *Pro vojenské záležitosti*: Účastenství při jmenování vojenských hodnostářů a správa vojenská.

5. *Pro odbor financí*: Účty státní, rozpočet, správa státního jmění, pojišťovny, záložny.

6. *Pro odbor církevní*: Dozor k zájmům církevním, ku správě jměním, návrhy o zákonech do církevního práva sahajících a záležitosti manželské.

7. *Pro odbor stavební*: Dozor k stavbám silnic a mostů, k stavbám vodním a p.

Mimo tyto odbory jsou ještě:

- a) Kollegium zdravotní;
- b) obchodní komora;
- c) vychovavací (školní) rada.

2. Úřadové (Amtsbehörden).

Každému z 5 písařů předsedá místopředseda, kterého velká rada na 4 roky volí. Místopředseda jest orgánem vládním a má dozor k zachovávání zákonů, pečuje o pořádek, pokoj a bezpečnost a podává radě vládní zprávy o stavu administrace.

Mimo to jest u každého úřadu pomocný úředník (Amtsgehülfe) od vládní rady volený.

Ten přihlíží samostatně pod dozorem rady vládní k chudinství, správě obecní, poručnictví, účetnictví depositnímu, sirotčenskému, školnímu, církevnímu a podává zprávy.

3. Orgánové obecní.

Obce rozdělují se na obce obyvatelské, místní a korporační.

Každá obec má právo záležitosti své v mezích zákonitých samostatně spravovati.

1. Každá *politická* obec sestává z valné hromady a rady obecní.
- a) *Valná hromada*, ve které může každý k volbě oprávněný občan hlasovati, vyřizuje: volby, obecní účty, rozpočet, daně, zakládání fondů, ústavů a podobné.
- b) *Rada obecní* skládající se z 3—5 členů jest výkonným orgánem zákonů v obci, jsouc úřadem policejním, volebním, berním a notariátním.
- c) *Starosta obce* (Gemeindeamman), jsa prvním policejním úředníkem, jest také prvním úředníkem exekutivy nejen správní, nýbrž i soudní, a jest jak radě vládní tak i také vrchnímu soudu podřízen.

2. *Místní obec občanská* (Ortsbürgergemeinde) obstarává nejvíce správu chudinskou a uděluje práva občanská.

3. *Církevní rada* vyřizuje veškeré záležitosti kostelní: stavby, potřeby kostela, a vykonává volby a správnictví duchovních, kostelníků a organistů.

4. *Obce korporační* spravují jmění a vykonávají správu korporací.

Práva obchodního v kantonu lucernském, výhradně hospodářském, není; veškeré případy soudní z titulu obchodního vyřizují se dle občanského zákonníka, avšak rejstříky obchodní vedeny jsou s nevhední bedlivostí.

Notářství v kantonu lucernském není, výkony hypotekární, smlouvy, dražby vykonává rada obecní svými písaři obecními nebo soudními.

Sepisovati testamenty, legalisovati listiny, protesty směnkové a p. může každý pod přísahu vzatý písař veřejného úřadu.

Advokacie jest úplně svobodna. Kdo chce býti zástupcem jiných před soudem, vykáže se svou zachovalostí a způsobilostí a obdrží od vrchního soudu „patent“, který se každému občanu švýcarskému vydá.

Advokáti jiných kantonů jsou k soudům kantonu lucernského připuštěni.

Z tarifu vyjímáme poplatky: za spis soudní 5—12 franků; za zastoupení u první stolice 5—10 franků; za zastoupení u vrchního soudu 10—20 franků.

Je-li advokát plnomocníkem a zastupuje-li stranu *bez její přítomnosti*, tedy za každou hodinu 2 franky více. Účty advokátů stvrzeny býti musí od soudu. Plnomocenství jim dané musí býti legalisováno.

Příjmy kantonu lucernského obnášejí 840.000 franků a vydání 78.000 franků.

Vláda spolková.*)

Kompetence spolkového shromáždění, spolkové rady a spolkového soudu obsažena jest v ústavě samé (čl. 95.—114.), kterou jsme v listech přednějších doslovně uvedli, pročež o ní slov šířiti nemusíme, poukazujíce pouze k významné a pro zem tak proslulou charakteristické okolnosti, že členem rady spolkové (nejvyššího úřadu, ministerstva) jakož i soudu spolkového volen býti může každý soběprávný občan švýcarský.

O působnosti rady spolkové chceme se však krátce zmíniti.

Rada spolková sestává ze *sedmi odborů* (departementů), kterým přiřknuty jsou následující práce:

1. *Odbor pro záležitosti vnější*: Chrání zájmy země na venek, bdí nad neodvislostí a neutrálností Švýcarska a nad zákonnými smlouvami s cizími státy. pečuje o pořádek, mír a pokoj; volí diplomatické poslance a konsuly, a sestavuje poslanectví k cizím mocnostem, upravuje poměry pohraničné a udržuje spojení s mocnostmi cizími.

2. *Odbor vnitra*: Radí se o zákonech, přihlíží k úřadům spolkovým a vede vrchní správu polytechniky a university; vykonává policii zdravotní; řídí statistiku země; bdí nad vykonáváním veřejných staveb.

3. *Odbor justice a policie*: Bdí nad zachováním ústavy a usnesení rad spolkových; vyřizuje stížnosti; bdí nad rukojemstvím ústav spolkových; vykonává rozsudky ve věcech živnostenských; vyrovnává a smírjuje spory mezi jednotlivými kantony a schvaluje jejich vzájemné smlouvy; přihlíží k usídlování, právu spolčovacím, tisku, bezdomovcům a policii cizinců.

4. *Odbor vojenský*: Vede vrchní správu a organizaci vojenskou; bdí nad způsobilostí země k obraně; řídí cvičení a vyučování vojenské; opatřuje zbroj a válečné potřeby; opatřuje práce topografické; jmenuje a povyšuje důstojníky štábu a řídí pochody.

5. *Odbor finanční a celní*: Spravuje finance spolku, sestavuje rozpočty a skládá účty státní; poukazuje k výplatě peníze v mezích rozpočtu; organizuje a přehlíží pokladny spolkové, spravuje jinění spolku; přihlíží k mincovnictví a k bankovníctví a ku škále o při-

*) Tolik co jinde souhrn veškerých ministerstev. — Odbory (departementy) vlády spolkové mají působnost jednotlivých ministerstev.

spěvech kantonů; spravuje záležitosti celní, a bdí nad výkony zákona o lihovinách.

6. *Odbor průmyslový a zemědělský*: Pečuje o zvelebení průmyslu, přihlíží ku pracím v továrnách; bdí nad konáním zákonů o nehořadách a pokladnách nemocenských; přihlíží k míře a váze; pečuje o zájmy zemědělské, lesnické, honební a rybářské; o zvelebení chovu domácího zvířectva. Pečuje o zvelebení obchodu a živnosti, o volném průjezdu v zemi, navrhuje nebo zkouší smlouvy obchodní a celní s cizinou a vyšetřuje výsledky obchodu švýcarského.

7. *Odbor poštovní a železniční*: Dozorství k veškerému poštovníctví, k telegrafům a telefonům; ke stavbám železničním a k dopravě po nich ve veškerých odvětvích, a zvláště upravení smluv s cizinou.

Veškerý náklad na radu spolkovou (služné předsedovo a sedmi členů) obnáší, jak z rozpočtu seznati lze, ročně 85.500 franků = 34.000 zl. r. č.

III. Školství.

Jako v životě soukromém platí pořekadlo: Řekni mi, s kým obcuješ, a já ti řeknu, jaký jsi — tak v životě států a zemi plnou měrou lze stav kvetoucího školství vzíti za bezpečné měřítko o jich pokročilosti, spořádanosti a blahobytu i osvícenosti obyvatelstva. Kdybychom se nebáli, že snad při jiných odvětvích veřejné správy příliš často stavěti budeme Švýcarsko do první řady států vzorných, učinili bychom to v oboru školství z nejpilnějšího přesvědčení.

Stát, který v ústrojí nynějším trvá čtyřicet let, vykonal v oboru školství tolik chvalitebného, že v žádném jiném státu, vyjímaje republiku severoamerickou, za dobu tak krátkou toho neshledáváme.

Upříti nelze, že již v předešlém století objevily se na obzoru školství švýcarského jasné hvězdy, které cestu k nynějšímu školství razily a ji půdu upravovaly. Čím nám Čechům jsou pro školství a vědy morální Komenský, Šafařík, Palacký a jiní, těmi jsou pro Švýcarský Zschokke, Pestalozzi, Wehrli, kteří ovšem v poměrech nade vše porovnání snadnějších a šťastnějších šlechtěné záměry své z velké části uskutečnili.

Trudno jest pomniti, že pochodeň osvěty dávno ve vlasti naší zářila, kdy Švýcarsko, nyní tak šťastné, až na několik měst obydleno bylo tichými pastýři, kteří v nepřístupných horách o stáda svá pečovali, ob čas útoky dotěravých rytířů francouzských, vlášských a německých odrážejíce.

Dlouho po tom neobjevovaly se červánky švýcarské osvěty, když vysoké učení pražské nesmrtelným Karlem IV. vypěstováno rozlévalo v širých krajích střední Evropy blahodějnou září. A nyní? Smutné přirovnání! . . .

Bychom však neupadli v podezření, že jde snad část této chvály na vrub blouznění, porovnejme chladnými číslicemi školství švýcarské se školstvím států sousedních.

Švýcarsko má 4 vysoké školy: v Basileji, Bernu, Curychu a Ženevě; mimo to akademie, bohoslovecké ústavy a právnické školy.

S těmito ústavami spojeny jsou bibliotéky, ze kterých mnohá téměř 100.000 svazků dosahuje. Vynikající bibliotéky jsou v Lucernu, Lausanně, Curychu a Bernu.

Ve Švýcarsku jest jedna universita pro 400.000 obyvatelů, v Německu pro 2.000.000 obyv., v Rakousku pro 5.000.000 obyvatelů.

V některých krajinách jest jedna obecná škola pro 800, v pokročilém Curyšsku však jedna škola pro 300 duší.

Ve mnohých státech střední Evropy jest jedna obecná škola teprve pro 10—15.000 duší.

Švýcarsko rozluštilo šťastně ve školách svých úlohu nejen vychovatelskou, nýbrž i správní. Prostý všeho duchamorného formalismu, poskytují školy švýcarské názorným způsobem vyučování svým žákům. Učitelové nejsouce mořeni zbytečným dozorem, pohybují se *dle zásad* jim vytnutých volně a svobodně, pouze k věci, nikoli k formě přihlížejíce.

Bez přehánění lze tvrditi, že ve Švýcařích musily školy choditi k dětem a nikoliv děti do vzdálených škol, čili že jsou školy pro děti a nikoliv naopak.

Viděli jsme v pohoří curyšském školku malé vesničky, zřízenou pouze pro 13 dětí. Co jinde vzdáleným navštěvováním promrhá se času, co utratí zdraví mládeže!

Správa škol švýcarských jest při veškeré pečlivosti jednoduchá a dozor jak vydatný, tak snadný.

Školství vůbec, kantonální však zvláště, jest na nejvyšším stupni v Curyšsku, Bernsku a Ženevsku, kdežto se v kantonech Ury, Schwyz, Waadt a j. jen pomalu zvelebují.

Tuto chudoba obyvatelstva, nepřístupnost krajů nedávno teprv zlomená, byla ovšem hlavní závadou. Onde zase poměry opačné: zámožnost, ano bohatství obyvatelstva, dobré komunikace a jiné příznivé okolnosti na pokrok a zvelebení školství působily. Obec, která měla nebo má prostředky k tomu, mohla si školy své dle potřeb svých zaříditi, nejsouc nijak obmezována. Města některá, jež dle počtu obyvatelstva rovnají se středním městům českým, vydávají ročně mnoho set tisíc franků na školství.

Naposledním činitelem ku zvelebování školství ve Švýcařích jsou fondy školní. Pouze ve 12 kantonech obnášely fondy tyto po utvoření Švýcarska roku 1849 značnou sumu 25 milionů franků. Fondy tyto tvoří se značnými odkazy bohatých vlastenců švýcarských. Mnohý, ač na sta mil vzdálen, vzpomínaje na sklonku života svého na ohnisko své vzdělanosti, odkáže značné sumy na založení nové nebo zvelebení školy dosavadní.

Ač od této šťastné země vzdáleni, čítáme přece velmi často v listech veřejných zprávy o značných odkazech školních. Odkazy 200.000 nebo více tisíc franků k účelům školním nejsou zjevem neobvyčejným.

Hlavní pramen těchto šťastných poměrů školních jest ovšem nejryzejší samospráva, spojená s federativním zřízením země. Budíc účastenství v obecnstvu, propůjčuje jemu možnost k snadnému zvelebení školství, svobodu a volnost jemu nejen nechávajíc, nýbrž do rukou skládajíc. Centralisací školskou by však pramen toho byl zkalen ne-li vysušen.

To věčné poručníkování, obtížný, složitý a byrokratický aparát, těsnající vše do kazajky kancelářské, v které nelze ani žiti ani umřiti, maří obětavost, ruší účastenství a budí lhostejnost i způsobuje rakovinu netečnosti!

Ovšem snaží se Švýcary novou ústavou působit zákonodárně na jednotnost ve školství, avšak spravování a vydržování škol bude na dále věcí obecní a krajskou.

Všeho, co jen poněkud zapáchalo centralisací, nejvěhlasnější Švýcaři nad míru se štilili. Zmínili jsme se v řádkách výše položených, že Švýcarsko vykonalo opravy školní, kterých se nejvýtečnější učitelé mnohých zemí střední Evropy s úsilím namnoze marným domáhají. K tomu potřebí jest doložiti, že již ve školách primárních působí se na praktický život žáků. v čem se ovšem v četných odborných školách velmi pečlivě pokračuje.

Málo kde nalézáme tolik výborných škol odborných jako ve Švýcarsku.

Školy stavitelské, lesnické, hospodářské, obchodní, hodinářské, skotolčičtelské vychovávají velký počet statných řemesníků, průmyslníků, rolníků a obchodníků, kteří v cizích krajích praktičností a pilností k značnému stupni blahobytu dospívají.

Známe ze zkušenosti, že prostý dělník švýcarský, překročiv hranice pohostinské vlasti české, za nedlouho stal se továrníkem a bohatým člověkem.

V průmyslových školách je z velké části zakotven blahobyt švýcarský. Kam dospěje národ bez průmyslu a škol průmyslových. víme nejlépe my Čechové. Ještě před několika desetiletí musili jsme každého topiče parního stroje povolávat ze Švábska, který jsa nejdříve ponížným sluhou, byl pak společníkem a nedlouho na to velitelem ne-li pánem a poručníkem.

Kde bychom již byli, kdyby mládež naše na místo fraku kancelářského byla oblékala volnou blusu továrnickou!

V žirných krajích Slovanstva východního, kterému jižž „kultur-trägerové“ stávají se obtížnými, mohli naši řemeslníci a průmyslníci nalézt druhou vlast svou zachovajíc čest i národnost Slovanstvu!

Švýcaři při vynikající své vzdělanosti nejsou snad neobvyčejně nadaní. V celé jejich povaze jeví se jistá odměřenost germánská,

kteřá zdá se až k nehybnosti sáhati. Jisto jest, kdyby byli Švýčari prodělat měli tak zhoubnou dobu, jako my Čechové, že by byli z řady národů živých bývali asi vymazáni. Kam by dospěla nadaná mládež česká ve školách takových, jako jsou ve Švýcarsku!

* * *

Dle spolkové ústavy jsou kantony suverenní, pokud suverenita jejich není obmezena ústavou samou; a vykonávají tudíž všechna suverenní práva, která na spolkovou moc předeepsána nejsou.

Kantony starají se o počátečné vyučování, které výhradně státnímu zřízení přísluší.

Návštěva jest povinná a vyučování ve veřejných školách bezplatné.

Veřejné školy mají se navštěvovati od příslušníků všech vyznání bez ujmy svobody jich víry a svědomí.

Podati soustavný přehled o školství švýcarském není věci snadnou, poněvadž v různosti četných obrazů nesmí unikati hlavní ráz a ten jest: *nejširší samospráva*.

Do oboru zákonodárství spolkového (zemského) přísluší vysoké školy, pak akademie a ústavy účastné subvence.

Veřejné vyučování ve Švýcařích nalézá se pod dozorem zákonodárné a výkonné moci, jehož těžiště spočívá ve správě kantonální a obecní samosprávy.

Obce jsouce samostatny při správě svých škol, účastny jsou poměrné podpory mravní a hmotné příslušných kantonů.

Úřadové dozor ku školám mající jsou různých názvů. V některých kantonech jest to vládní rada (Regierungsrath), jinde stávková komise (Ständekommission).

Také zákonodávní sborové kantonální mají různé názvy: Kantonální rada (Kantonalrath), velká rada (grosser Rath), krajinská rada (Landrath) a p.

Při této různosti názvů jeví se však přece soustavnost ve správě školské. Ve všech kantonech shledáváme: 1. *Místní dozor*; 2. *střední dozor* (Mittelglied) a 3. *vrchní dozor*.

Pouze v kantonech: Zug, Baselstadt a Appenzell I. Rh. není dozoru středního.

Nebude nezajímavo, když dle jednotlivých kantonů uvedeme ty které úřady a činitele v oboru školské správy, při čemž připomínáme, že číslice v závorkách značí počet členů neb počet hodnostářů.

Kanton	Vrchní dozor	Střední dozor	Místní dozor
Curych	Ředitel výchovaci a rada výchovaci (7).	11 okresních školních správ.	Primární rady (5); sekundární rady (7—11).
Bern	Ředitel výchovaci.	11 školních dozorců: pro primární, 2 pro sekundární školy; vládní místo-držitelé. *)	Pro školy primární: obecní školní rada; školní komise. Pro střední školy: školní komise.
Lucern	Ředitel výchovaci a rada výchovaci (3).	Kantonální školní dozorce; 19 okresních šk. dozorců.	Školní rady (3—7) pro školy primární. Pro šk. sekundární: školní rada (7); pro školy střední: dozorcové a dozorčí komise.
Uri	Rada výchovaci (10).	Jeden nebo více dozorců.	Obecní školní rada (3—5).
Schwyz	Ředitel výchovaci a rada výchovaci (5).	4 školní dozorcové.	Pro školy primární: obecní šk. rada (3); pro šk. sekundární: okresní šk. rada (3),
Obwalden	Rada výchovaci (5).	Jeden školní dozorce.	Školní rada (3—5).
Nidwalden	Rada výchovaci (7).	Jeden kanton. školní dozorce.	Školní rada (3—5).
Glarus	Kanton. šk. rada.	Kanton. školní dozorce.	Obecní školní rady.
Zug	Rada výchovaci (7).	—	Pro školy primární: obecní školní komise (5). Pro šk. sekundární: školní komise.

*) Takový hodnostář švýcarský (Regierungsstatthalter, Bezirksstatthalter) obmezen jest v působnosti své malým územím — obyčejně jest pro jediný okres ustanoven.

Kanton	Vrchní dozor	Střední dozor	Místní dozor
Freiburk	Ředitelství vychovaci a studijní komise.	Krajští dozorcové. Vrchní úředník.	Pro školy primární: místní školní rada (2—8). Pro šk. sekundární: dozorčí komise (3).
Solothurn	Vychovaci odbor.	Okresní školní do- zorcové. Okr. školní komise (5).	Pro školy primární: obec. školní komise (3—9); pro okresní školy: okresní školní rady (7—9).
Basilej (město)	Vychovaci odbor a vychovaci rada (9).	—	Pro školy primární: místní inspekce (7); pro šk. venkovské: školní komise (3); pro městské střední školy: inspekce (3) pro každou školu.
Basilej (venkov)	Ředitel vychovaci.	Školní dozorce.	Pro školy primární: obecní školní správa (3—5); pro šk. okr: okr. šk. správa (5).
Schaff- hausen	Ředitel vychovaci a vychovaci rada (7).	3 školní dozorcové.	Pro školy primární a realné: školní úřa- dové (5—7).
Appenzell (Ausser- Rhoden)	Zemská školní ko- mise (7).	Dozorcové.	Obecní šk. komise.
Appenzell (Inner- Rhoden)	Zemská školní ko- mise (7.)	—	Místní školní komise (5—9).
Sct. Gallen (Sv. Havel)	Ředitel vychovaci a rada vychovaci (11).	Okr. školní rada (3).	Pro školy primární: obecní šk. rada (3); pro školy realné: realní šk. rada (3).

Kanton	Vrchní dozor	Střední dozor	Místní dozor
Grau- bünden	Rada výchovaci (5).	Dozorcové (7).	Obecní školní rada (nejméně 3).
Aargau	Ředitel výchovaci a rada výchovaci (7).	Okr. školní rady (7). Pro školy primární: šk. dozorcové (1—3); pro školy okr. (7).	Pro primární školy: obecní školní správy (5—9); pro okresní školy: okresní školní správy (5—9).
Thurgau	Výchovaci odbor.	Dozorcové.	Škol. přednostství (5—9).
Tessin	Výchovaci odbor a studijní komise (7).	Jeden kanton. do- zorce a 22 krajských dozorcu.	Obecní šk. komise.
Waadt	Ředitel výchovaci.	Kantonální dozorce.	Škol. komise (3—5). Obecní rada. Pro collèges commu- naux, collèges canto- nale a vyšší dívčí školy: ředitel.
Wallis	Ředitel výchovaci a rada výchovaci (5).	Dozorcové.	Obecní školní výbor (3—5).
Neuenburg	Ředitel výchovaci s primární šk. radou ze všech okresů, po- lovíce učitelů a tak- též sekundární školní rada.	Dva šk. dozorcové.	Pro školy primární: obecní školní komise (5). Pro sekundární a industrialní školy: obecní školní komise nebo dozorčí komise (7).
Ženeva	Ředitel výchovaci a studijní komise.	Dva dozorcové.	Pro školy primární: obecní rada. Nad ústavy ostat- ními: rektori.

Při úplné volném rozvoji nejen řádů kantonálních, nýbrž celé samosprávy obecní jest rozdíl o tom, co plynouti má z ústavy neb ze zákonů, jemný.

V tomto ohledu jsou ústavy kantonální velmi různé. Kdežto jedny pro obor školský obmezují se na stručné označení pouhých nečetných zásad, shledáváme v ústavách kantonů ostatních podrobné předpisy a ustanovení o dozoru, obvodech, rozčlenění školství, o hospodářské stránce jeho, jakož i o volbě a trvání sborů školních a učitelů. Mimo to mnohdy nejsou ani ústavy kantonální — některé z let 1840 vydané — ve shodě s novějšími zákony školními. Praktická, nejryzejší samosprávou odkojená mysl Švýcarů nalezne však vždy pravou cestu ke zdárnému rozvoji.

Svrchovaným vodítkem švýcarského zákonodárství v oboru školském jest, aby pěstována byla všeobecná vzdělanost veškerého pokolení lidu švýcarského. Vyšší ústavy vzdělávací, bez porušení jich vědeckých účelů, přizpůsobeny jsou požadavkům doby a nalézají se v organické souvislosti se školou obecnou.

Od učitelstva se žádá vědecká a odborná způsobilost. V některých kantonech opakuje se volba učitelů vždy za několik roků.

Ačkoli jeví se v oboru školském ve Švýcarech veliká různost a všude dává se přednost živé podstatě před vybledlou duchamornou formálností, tedy rozčlenění útvaru školského podobá se v mnohém ohledu našemu.

Základem jest ovšem *škola jednoduchá* (primární), jež jest zřídlem veškeré vzdělanosti obyvatelstva a zároveň fundamentem veškerého školství vyššího.

O školu tuto opírají se školy *opakovací a pokračovací*. Školy tyto buď pro jedno neb pro druhé pohlaví zřízené jsou buď povinné neb fakultativní.

Druhým hlavním článkem jsou obecné školy *vyšší* nebo *střední*. Školy tyto (sekundární, okresní, collèges atd.) jsou fakultativní a poskytují vyšší občanské vzdělání a připravují pro školy vyšší a odborné.

Třetím článkem jsou školy *pro různá povolání* (školy učitelské, technické, hospodářské, strojnické, zvěrolékařské), a klenbou celé budovy školské jsou *vyšoké školy* pro vědecké a technické povolání. Vedle těchto jsou ještě *akademie*, jež s menším rozvětvením všeobecnou vzdělanost na stupeň nejvyšší uvádějí a pro některé odborné povolání vědecké vzdělání poskytují.

V těsném rámci poskytuje nám o školství švýcarském dle kantonů následující obraz:

C u r y c h.

Vstoupení do školy: 1. května dokončeným 6. rokem.

Jednoduchá škola obecná: Škola primární se 6 ročníky; každodenní školy, 44 školními týdny.

Doplňovací škola: 3 ročníky školní, 44 školní týdny, v týdně 8 hodin, 2 dopolední.

Zpěvní škola: Od vystoupení ze školy primární 4 léta. 1 hodina v týdnu.

Dobrovolné školy pokračovací.

Vyšší škola obecná: Škola sekundární ve spojení se 6. ročníkem denní školy, 3 roky (výjimkou 4 roky).

Střední školy: Kantonální škola v Curychu; vyšší školy v Curychu a Winterthuru.

Školy odborné: Seminář učitelský v Küssnach. Seminář učitelský v Curychu. Technicum ve Winterthuru. Hospodářská a zvěrolékařská škola v Curychu.

Vysoká škola v Curychu.

B e r n.

Vstoupení do školy: 1. května dokončeným 6. rokem.

Jednoduchá škola obecná: Primární škola s 9 ročníky každodenní školy, 32—40 školními týdny.

Dobrovolné pokračovací školy: Opakovací kursy pro brance.

Vyšší škola obecná a střední školy: Reálné školy a pro gymnasia dokončením 10. roku a po návštěvě 4 neb 5roční školy. Reálné gymnasium v Bernu, Burgdorfu a Pruntrutu.

Odborné školy: Učitelský seminář v Münchenbuchsee a Pruntrutu. Seminář pro učitelky v Delsberku a Hindelbanku. Hospodářská škola na Rütli. Hodinářské školy v Biel a Set. Imier.

Zvěrolékařská škola spojená s vysokou školou v Bernu.

Vysoká škola v Bernu.

L u c e r n.

Vstoupení do školy: 1. května dokončeným 6 $\frac{1}{2}$ rokem; po 6. roku se vstoupení také dovoluje.

Jednoduchá škola obecná: Primární škola o 6 ročnících: I. třída letní běh 18 týdnů; třídy II. až IV. celoroční 40 týdnů; třídy V.—VII. zimní běhy 22 týdny, aneb 5 celoročních běhů započítáním školním v podzimku.

Povinná pokračovací škola pro hochy do úplného 16. roku; 40 polodní neb 20 celodní v roce; pokračovací školy pro dívky jsou nepovinné.

Vyšší škola obecná: Sekundární škola; 2 ročníky u připojení na školu primární, avšak tím způsobem, že žáci, kteří neodbyli poslední ročník této školy po vykonané zkoušce vstoupiti mohou.

Střední školy: Kantonální školy v Lucernu.

Odborné školy: Učitelský seminář v Hitzkirch. Škola bohoslovecká spojená se školou kantonální v Lucernu.

U r i.

Vstoupení do školy: V říjnu, novým rokem dokončeným 6½ rokem.

Jednoduchá škola obecná: Škola primární se 6 ročníky, s 30 týdny (nejméně) a 18 hodinami (nejméně).

Repetiční běh až do úplného 15. roku; nejméně 2 hodiny v týdnu.

Povinný opakovací kurs, před rekrutní zkouškou, 40 hodin.

Vyšší škola obecná: Škola sekundární 1—3 ročníky.

Střední škola: Kantonální škola v. Altorfu.

S c h w y z.

Vstoupení do školy: 1. května po ukončení 6. roku v průběhu občanského roku.

Jednoduchá škola obecná: Primární škola obecná se 7 ročníky, 42 týdny.

Dobrovolná škola pokračovací.

Povinný běh opakovací 30—60 hodin, před rekrutní zkouškou.

Vyšší škola obecná: Škola sekundární 2—3 ročníky.

Střední školy: Kollegium Mariahilf. Gymnasium Einsiedeln.

Odborné školy: Seminář učitelský v Rikenbachu.

O b w a l d e n.

Vstoupení do školy: 1. května ukončením 6½ roku.

Jednoduchá škola obecná: Primární škola o 6 ročnících, 42 týdny.

Povinná pokračovací škola: 2 léta, 120 hodin ročně.

Dobrovolné pokračovací školy.

Povinný opakovací běh před zkouškou rekrutní, 40 hodin.

Vyšší škola obecná a střední školy: Kantonální škola v Sarnen. Gymnasium Engelburk.

N i d w a l d e n.

Vstoupení do školy: 1. května ukončením 6½ roku, po případě 6. roku.

Jednoduchá škola obecná: Primární škola, 6 ročníků, 42 týdny.

Povinná opakovací škola pro chlapce: 2 ročníky; 90 hodin ročně.

Povinný opakovací běh před zkouškou rekrutní, 60 hodin.

Dobrovolná kreslířská škola.

Vyšší škola obecná: Sekundární a pokračovací školy.

Střední škola: Učiliště kapucínů v Stauz.

G l a r u s.

Vstoupení do školy: 1. května ukončením 6. roku.

Jednoduchá škola obecná: Primární školy, 7 ročníků, 46 týdnů.

Škola repetiční: Repetiční škola o 2 ročnících, v týdnu 1 celý den neb 2 půldne.

Dobrovolné pokračovací školy.

Vyšší škola obecná: Školy sekundární ve spojení se 6. během školy primární.

Z u g.

Vstoupení do školy: 1. května ukončením 6. roku.

Jednoduchá škola obecná: Primární škola, 6 ročníků, 42 týdny.

Repetiční škola: 3 ročníky s 8 měsíci roční a 3hodinné návštěvy v týdnu.

Dobrovolné pokračovací školy.

Povinné opakovací školy před zkouškami rekrutními.

Vyšší škola obecná: Sekundární škola 3 ročníků.

Střední škola: Kantonální gymnasium s průmyslovou školou v Zugu.

F r e i b u r k.

Vstoupení do školy: 1. května ukončením 6½ roku.

Jednoduchá škola obecná: Celodenní škola s 8 kursy ročními, 40—42 týdny.

Dobrovolná pro rekruty s neúplnou přípravou pro zkoušku povinná pokračovací škola.

Vyšší škola obecná: Sekundární škola po ukončeném 12. roce, nejméně dva ročníky.

Střední škola: Collège Sct. Michel ve Freiburgu.

Odborné školy: Učitelský seminář v Hauterive. Škola právnická ve Freiburgu.

S o l o t h u r n.

Vstoupení do školy: 1. května ukončením 6½ rokem.

Jednoduchá škola obecná: Primární škola s 8 ročníky, 38 až 40 týdnů; pro 5—8 školní rok v zimě 30 v létě 12 hodin v týdnu.

Dobrovolné pokračovací školy.

Povinné pokračovací školy pro mladíky až do úplného 18. roku; od listopadu do března 4 hodiny v týdnu.

Vyšší škola obecná: Okresní školy v souvislosti se školou primární, nejméně 2 ročníky.

Střední škola: Kantonální škola v Solothurn.

Odborná škola: Učitelský seminář v Solothurn.

Baselstadt.

Vstoupení do školy: 1. května ukončením 6. roku.

Jednoduchá škola obecná: Elementární škola, 4 ročníky, 44 týdny; sekundární škola, 4 ročníky.

Dobrovolné pokračovací školy.

Vyšší škola obecná a střední školy: Gymnasium a realní škola, pak dívčí škola.

Vysoká škola v Basileji.

Baselland.

Vstoupení do školy: 1. května ukončením 6. roku.

Jednoduchá škola obecná: Denní škola, 6 ročníků, 46 týdnů.

Repetiční škola, 6 hodin v týdnu pro dívky refor. vyznání až ku konfirmaci, pro dívky katolické až do ukončeného 15. roku. Vyučování polodenní. 18 hodin v týdnu. Povinné pokračovací školy pro mladíky v stáří 17 a 18 roků od listopadu do února; v týdnu 4 hodiny.

Vyšší škola obecná: Okresní škola, 3 ročníky. Sekundární školy dívčí.

Schaffhausen.

Vstoupení do školy: 1. května ukončením 6. roku.

Jednoduchá škola obecná: Elementární škola, 42 týdny buď s 8 lety nebo 6 celými a 3 částečnými ročníky. V prvnějším případě obnáší počet hodin v týdnu v 6.—8. ročníku 28—33, v poslednějším případě pro ročník 6. v létě 24, v zimě 30; v 7. a 8. ročníku v létě 6, v zimě 28—33; v 8. ročníku v zimě 12 hodin v týdnu.

Dobrovolné pokračovací školy.

Povinné pokračovací školy pro veškeré žáky, kteří naplnili 8 ročníků; v zimě 3 měsíce, 4 hodiny v týdnu.

Vyšší škola obecná: Realná škola, 2—3 ročníky ve spojení se školou elementární.

Střední školy: Kantonální škola v Schaffhausen.

Appenzell (A. Rh.)

Vstoupení do školy: 30. dubna ukončením 6. roku.

Jednoduchá škola obecná: Denní škola o 7 ročnících, 48 týdnů. Cvičební škola. 2 ročníky, 6—6½ hodin v týdnu.

Dobrovolná, častěji za povinnou od obcí prohlášená škola pokračovací pro mladíky a dcerky.

Vyšší škola obecná a školy střední: Školy realné, 3—4 ročníky Kantonální škola a pro gymnasium 4—5 ročníků v Tragen.

Appenzell (I. Rh.)

Vstoupení do školy: V srpnu; v první třídě při dosažení 6. roku.

Jednoduchá škola obecná: Denní škola. 6 ročníků. 42. 36. 26 týdnů. dle různosti obcí. Opakovací škola, 2 ročníky. půl dne v týdnu. Opakovací běhy před rekrutní zkouškou.

Vyšší škola obecná a střední škola: Realní škola a progymnasium v Appenzell.

Set. Gallen.

Vstoupení do školy: 1. května po ukončeném 6. roce.

Jednoduchá škola obecná: Denní škola: Roční. půlletní, tříčtvrtletní. 7 ročníků. Ve školách pololetních jsou dívky povinny v druhém pololetí navštěvovati školu repetiční. Doplňovací škola 6 hodin v týdnu. Dobrovolné pokračovací školy.

Vyšší škola obecná: Škola realní. 2 ročníky ve spojení se školou obecnou.

Střední škola: Kantonální škola v Set. Gallen.

Odborné školy: Seminář učitelský v Rohrschachu.

Graubünden.

Vstoupení do školy: V říjnu, v průběhu roku ukončeným 7. rokem.

Jednoduchá škola obecná: Roční školy (letní školy) a zimní školy; tyto 24 týdnů, až do ukončeného 15. roku. Kde nejsou školy roční, doporučují se školy repetiční.

Dobrovolné pokračovací školy.

Vyšší školy obecné: Realná škola od 13. roku. nejméně 2 ročníky.

Střední školy: Kantonální škola v Churu. Collegium u Sv. Anny. Progymnasium v Dissentis.

Odborné školy: Učitelský seminář s kantonální školou v Churu.

Aargau.

Vstoupení do školy: 1. května ukončením 6 $\frac{1}{2}$ roku.

Jednoduchá škola obecná: Primární škola. 8 ročníků. 42 týdnů; nejmenší počet hodin v týdnu v nejvyšších dvou třídách nesmí být menší: v létě 14. v zimě 26.

Pokračovací školy vedle nejvyšší 3. a 2. primární školy o 3 až 2 ročních kursech.

Dobrovolné pokračovací školy, jež mnohdy obce za povinné prohlašují.

Vyšší škola obecná: Okresní škola. 4 ročníky.

Střední škola: Kantonální škola v Aarau.

Odborné školy: Učitelský seminář Wettingau. Seminář pro učitelky v Aarau.

T h u r g a u.

Vstoupení do školy: 1. května ukončeným 6. rokem.

Jednoduchá škola obecná: Denní škola, 9 ročníků. 40—42 týdnů.

Zpěvní škola od 10. do 15. roku; v týdnu 1 hodina.

Doplňovací škola pro chlapce s 3 pro dívky. s 2 letními běhy a 4 týdenními hodinami; v zimě pro doplňovací školu návštěva denní pro chlapce a dívky.

Povinná pokračovací škola pro mladíky, 3 zimní kursy až do ukončení 18. roku: od listopadu do konce února nejméně 4 hodiny v týdnu.

Dobrovolné pokračovací školy.

Vyšší škola obecná: Sekundární škola ve spojení se 6 ročníkem zákonitě 3, často ve skutečnosti 4 roční kursy.

Střední škola: Kantonální škola ve Frauenfeldu.

Odborná škola: Učitelský seminář v Kreuzlingen.

T e s s i n.

Vstoupení do školy: 1. října ukončením 6. roku.

Jednoduchá škola obecná: Primární škola, 8 ročníků; 25 týdnů po 28 hodin pravidelně 9—10 měsíců; nejméně 6 měsíců.

Repetiční škola pro mladíky od 14—18 roků; nesloží-li rekrutní zkoušku uspokojivě, tedy do 19. roku povinná, nikoliv však delší 2 měsíců ročně.

Dobrovolné kreslířské školy.

Vyšší škola obecná: Vyšší školy (Seuole elementari maggiori), krajské školy, dle pohlaví oddělené, s výjimkou stáří 10—16 roků, 2 ročníky.

Střední školy: Gymnasium, liceum a technická škola v Lugans, technická škola (s literárním oddělením) v Locarno, Bellinzona a Mendrisio.

Odborné školy: Seminář učitelský a seminář pro učitelky v Locarno.

W a a d t.

Vstoupení do školy: 1. května při ukončení 6½ roku v prvním ročníku (dispense pro letní půlletí pro dívky s ukončeným 12. rokem).

Jednoduchá škola obecná: Primární škola s 9 ročníky, 42 týdnů. Dobrovolné školy večerní po ukončeném 12. roku (při povinné návštěvě) nejvýše 2 hodinami v týdnu. Dobrovolné školy večerní pro odrost škoie nepovinný.

Vyšší škola obecná a školy střední: Obecní školy s rozšířeným vyučováním od 13. roku, 2 ročníky. Collèges communaux et écoles supérieures des jeunes filles.

Střední školy: Collèges cantonal a école industrielle cantonale v Lausanne.

Odborné školy: Semináře pro učitele a učitelky v Lausanne.

Vysoké školy: Akademie.

W a l l i s.

Vstoupení do školy: V říjnu 6 $\frac{1}{2}$ rokem.

Jednoduchá škola obecná: Primární škola, 8 ročníků, s dobou nejméně 6měsíční; 28 hodin v týdnu. Povinná opakovací škola pro chlapce od 15—20 roků, 4 měsíce, 6—8 hodin v týdnu. Povinný opakovací běh před zkouškou rekrutní, nejméně 16 hodin.

Vyšší škola obecná: Sekundární škola pro chlapce od 13., pro dívky od 12. roku, 2 ročníky.

Střední škola: Collège industriel v Sitten; collèges classiques v Briegu, v Sct. Maurice; Lyceum v Sitten.

Odborné školy: Semináře pro učitele a učitelky v Sitten a Briegu.

N e u e n b u r k.

Vstoupení do školy: 1. května při ukončeném 6 $\frac{1}{2}$ roce.

Jednoduchá škola obecná: Primární škola, 9 ročníků buď celoroční (45 týdnů) neb občasné nejméně o 5 měsících. Opakovací škola od 13. roku, 10 hodin v týdnu pro ty, kteří pro řemeslné povolání jsou řádné návštěvy školní prosti.

Vyšší škola obecná: Školy sekundární a průmyslové 2 a více ročníků od 13. roku.

Střední škola: Kantonální gymnasium v Neuenburku.

Odborné školy: Hodinářské školy v Locle, Chauxdefonds, Neuenburku a Fleurier.

Vysoké školy: Akademie v Neuenburku.

Ž e n e v a.

Vstoupení do školy: V srpnu ukončeným 6. rokem. Věk tento však neplatí pro »školy malých dítek, jež zavedeny jsou zákonem ve všech obcích s povahou fakultativní.

Jednoduchá škola obecná: Škola primární se 7 ročníky, 44 týdnů po 30 hod. École complémentaire pour les jeunes filles, o 2 třídách. Fakultativní zimní kursy večerní ve spojení se školou primární. École industrielle et commerciale, o 5 třídách pro chlapce. fakultativní zimní kursy večerní ve spojení se školou primární. Dobrovolné školy večerní pro žáky přes 13 roků k doplnění vědomostí primárních.

Vyšší škola obecná: Školy sekundární ve spojení se školou primární; 3 ročníky.

Střední školy: Collège a gymnasium v Ženevě, pak collège v Carouge.

Odborné školy: Městská hodinářská škola v Ženevě; škola pro zubní techniky v Ženevě.

Vysoká škola v Ženevě.

Pro veškeré školy a výchovaci ústavy jsou od příslušných úřadů školních (kantonálních) vydány podrobné plány učební, poučení a instrukce pro učitele a pro služebnictvo správní.

Tento pestrý obraz rozvětveného školství švýcarského v hlavních rysech označený dlužno doplniti s hlediště organického, správního, paedagogického a finančního.

Kdybychom měli *dle kantonů* v podrobnostech rysy tyto rozebirati, vzrostlo by pojednání naše v mohutné folianty. Majíce na mysli rozměry, jež jsme si pro pojednání tato vytkli, obmezíme se na nejpodstatnější vyličení platných předpisů, pravidel a obvyklostí.

A. Školy primární.

(Zahrnuty školy doplňovací a zpěvní.)

1. Zřízení a udržování.

Každá školní obec má denní školu a nese výdaje s ní spojené; totiž: udržování budovy, učební prostředky, nářadí a topení. Stát (kanton) přispívá na služné učitelů, na stavby neb veliké opravy, na učební prostředky chudým žákům.

Příspěvky tyto bývají určité — totiž v jednotlivých sumách vyřknuté — neb percentualní. V zámožnějších kantonech bývají příspěvky tyto velmi vydatné.

Nové obvody školské povoluje vládní rada, když o to žádají rodiče 80 dětí. Obec, jež má 40 žáků, mohou se spojit s obcemi ostatními.

Nerozdělená školní třída nesmí míti více 50, 60, 70; rozdělená ne více 60—80 žáků. Trvá-li maximální počet žactva dva, někde čtyři roky, může se k rozdělení přikročiti.

Nejvyšší vzdálenost školy ustanovuje se různě: půl hodiny, jedna hodina a p.

Obce jsou povinny místní školní fondy bedlivě spravovati a řádně o nich účty skládati. Školní fondy tvoří se z nadací a nemovitostí, jež jsou na snadě, pak různými příspěvky, odkazy a pokutami. Pro běžná vydání plynou do pokladny příspěvky obcí, kantonu a korporací.

Nestačí-li toto jmění, může obec rozepsati daně školní. V rozpočtech kantonů jsou stále položky na poskytování podpor a příspěvků pro školy obecní. Příspěvky kantonů jsou mnohdy tak značné, že ^{3/4} veškerého nákladu obnášejí.

V kantonu Solothurn přispívá pokladna kantonální obcím na jednoho stále ustanoveného učitele a učitelku 150 fr. Příspěvek tento však nahraditi jsou povinny kláštery a duchovní korporace. Pro ostatní příspěvky rozřídí se obce dle obyvatelstva a jmění svého. Obci první třídy přispívá kanton 360 fr.; třídy druhé 300 fr. a t. d.

Z některých speciálních neb nadačních fondů mohou se poskytovat příspěvky pilným a nadaným žákům. V jiných kantonech obnaší příspěvek polovici služného.

Vyučování jest bezplatné. Na individualní potřeby vyučovací přispívají buď žáci. obce neb korporace: pro *chudé* žáky poskytuje příspěvky chudinská pokladna; pro žáky *potřebné* může se státi úhrada přírážkou k daním.

Školy polodenní smí povoliti kantonální rada školní. Školy veřejné neb školy společenstev nesmí se zrušiti bez povolení vychovavací rady.

Místností školních může se používatí také ke schůzím obecním. V některých kantonech se to však zapovídá. Místní úřady mají se snažiti o zařízení a rozmnožení knihovny učitelské a žákovské. Chtějí-li se spojití občané stejného vyznání, udělí k tomu svolení vychovavací rada. Táž pečuje o to, aby zájmům těch kterých vyznání dostalo se žádoucí ochrany.

Při zřizování tříd paralelních dbáti se má, aby dívky dle polhavi byly odloučeny.

V některých krajinách obstarávají čištění školních světnic dívky, na dvoře a na chodbách však chlapei.

Také v některých krajinách platí se za návštěvu škol pokračovacích plat školní od těch žáků, jichž rodiče nepřispěli k založení neb vydržování školy takové.

V místech, která jsouce od školy půl hodiny vzdálena, mají-li 20 dítek, má býti zřízena škola zimní.

Místo stavební pro školu má býti pečlivs vyhledáno a vyhovovati má předpisům úřadů kantonálních. Náětín a popis stavební předložiti se musí okresní školní správě.

Pečovati se má o to, aby škola opatřena byla studní, zahradou a místem tělocvičným.

Škola má býti postavena v přiměřené vzdálenosti od hospody neb hostince a nesmí se v ní provozovati žádná živnost, která by vyučování rušila.

Některé kantonální předpisy jsou tak podrobné, že obsahují ustanovení o nápisech na budovách školních.

2. O r g a n i s a c e .

Z přehledu výše uvedeného lze seznati, že začetí roku školního není stejné. Taktéž stáří dítek do škol vstupujících jest různé.

Mimo to také počet tříd na školách obecných (primárních) není stejný; avšak ve většině škol těchto činí se rozdíl mezi oddělením nižším a vyšším. Kde na př. jest na škole obecné 6 tříd (roč-

niků) s návštěvou denní, tvoří první 3 třídy oddělení *elementární* a druhé 3 třídy oddělení *realní*. V kantonu Bernském rozděluje se škola obecná ve tři stupně. Stupeň první obsahuje ročník 1, 2 a 3; stupeň druhý ročník 4, 5 a 6; stupeň třetí ročník 7, 8 a 9. V některých místech, nepřesahuje-li počet žáků 100, podrobena jest celá obecná škola jednomu učiteli. Rozmnožení sil učitelských stane se teprv, když po jistou řadu let (2, 3, 4) počet žactva neklesne.

Z přehledu výše uvedeného seznáváme také, že doba školních prázdnin není stejná. Nejvíce se shledáváme s prázdninami 8—10 týdnů trvajících. Někde se prázdniny tyto rozdělují tak, že trvají po 14 dnech v době senoseče, žni a na podzim.

Se školami obecnými souvisí školy pokračovací, doplňovací a zpěvní, jež obstarávají učitelé škol obecných. Návštěva škol těchto se též různí a řídí polohou, prostředky komunikačními a společenskými. Látka vyučovací ve školách těch řídí se zase potřebami místními jsouc směru buď zemědělského, průmyslového neb obchodního. Trvání těchto škol jest 2—3 letě, tak, že žáci nižší třídy ukončí někde rokem 15, 16 neb 17.

Povaha a doba škol zimních a letních jest také v přehledu uvedena.

Obcím se poskytuje v příčině upravení těchto škol někde velká volnost; mohou na místě celodenní a roční návštěvy učiniti změnu na polodenní a běh celoroční mohou změnit v běh letní neb zimní. Jinde jest k tomu potřebí svolení rady vchovací. V kantonech nejvíce pokročilých trvá vyučování v týdnu s náboženstvím, pracemi a tělocvikem 20—25 hodin v zimě, 15 v létě. V některých školách sloučí se veškeré žactvo tak, že vyučování koná učitel jeden (*Gesamtschule*), aneb vyučování děje se dle stupňů od několika učitelů (*Successivschule*). Také se rozděluje v tomto případě vyučování žactva dle bydliště a pohlaví. Oddělení žactva dle pohlaví stane se však, když jeví se potřeba tří učitelů.

K bližšímu vysvětlení rozdílu mezi školami dlužno připomenouti:

1. *Školy pololetní* obsahují úplné vyučování buď jen v létě neb v zimě a v pololetí druhém po 18 týdnů, vždy po dvou půldnech trvá škola opakovací. Škola opakovací počíná po zakončení školy denní a přestává před začatím školy této.

2. Školy roční roztrídíují se:

- a) částečně celoroční, v nichž pro některé třídy jest vyučování celoroční, v jiných buď v půlletí celodenní neb po celý rok zase vyučování polodenní.
- b) *Pololetní*, v nichž jedno oddělení se vyučuje dopoledne, druhé za odpoledne.
- c) *Rozdělené školy pololetní*, v nichž se vyučuje pro jedno oddělení dopoledne, pro druhé odpoledne.

Místní školní rada ve shodě s dozorcem může povolit buď vstoupení do školy neb vystoupení ze školy dřívější, nežli jest předsáno.

Při slabosti tělesné neb duševní může se také svoliti vstoupení do školy později, než jest předepsáno.

Nejevil-li by se uspokojivý prospěch žáků v době pro vystoupení ze školy předepsané, aneb jevil-li se zameškání značnější u žáků, může taktéž dozorství školní buď púletní neb celoroční opakování naříditi.

3. Úřadové dozorcí.

Různost v názvech, sestavení a působení dozorech orgánů školských jest ve Švýcarsku tak veliká, jakou by člověk centralizovanému zákonodárství uvyklý, ani za možnou nepovažoval.

Jak již z výše uvedeného pojednání zjevno, jest každý kanton švýcarský v oboru školského zákonodárství úplně samostatný. Rozumí se samo sebou, že každý obvod školní má svou správu, svůj dozor a své představenstvo. Názvy těchto orgánů jsou různé. Někde sledáváme se s místní školní radou, volenou tajným hlasováním na jistou řadu let (3—4—6). Počet členů v jednotlivých krajích se různí. Přednosta místní školní rady má název presidenta. Jinde seznáváme zase místní školní správu (Schulpflege) buď volbou občanstva neb volbou od obecní rady utvořenou. V mnohých krajích jest pro správu škol primárních zvolena komise. Učitelé mívají většinou hlas poradný ve schůzích místního školního sboru; pro hospodářské zájmy škol a pro účetnictví bývá ustanoven správce.

Výkony členův okresní školní rady jsou bezplatny. Za prohlídku školní obdrží jednotlivý člen náhradu 3 fr., za místní vyšetřování 6 fr. Každý člen navštíví školy jemu přikázané dvakráte ročně, při čemž si všimati má školní návštěvy, působení učitelův a hospodářských zájmů školních. Týž jest přitomen výročním zkouškám a podá zprávu okresnímu dozorství. Toto pak podává zprávu orgánům kantonálním a sestavuje za dobu svého trvání zevrubnou zprávu o vlivu zákona školního na rozvoj školství.

Dozorcové okresní jsou voleni na jistou řadu let. Jim přísluší technická správa škol a dozor ve všech směrech. Také mívají dozor nad školami opakovacími, pokračovacími a sekundárními.

Vrchní dozor nad veškerým veřejným a soukromým školstvím kantonu přísluší orgánům kantonálním. Také zde seznáváme různé názvy: Rada vychovatelů, rada státní, rada zemská a t. d. Členům těchto orgánů přísluší právo navštěvovati školu, počet členů jejich jest nestejný. Také doba jejich působení není ve všech kantonech stejná. Kanton poskytuje orgánům těmto na mimořádné potřeby školní značné příspěvky; tito orgánové mají právo učitele sesaditi a nepůsobilé nahraditi zástupcem.

Doba působení místních orgánův uplyne, jak již dotčeno, buď po jistém období, neb každý druhý rok $\frac{1}{3}$ členů vystupuje. Orgánové tito mají v každém ohledu o školu buď samostatně neb ve shodě s kantonálním dozorcem pečovati, školy pravidelně prohlížeti,

zkoušky výroční ustanovovati. žaloby na učitele vyšetřovati. nedbalou návštěvu buď karati neb soudci oznamovati a roční zprávy buď dozorcí školnímu neb kantonálním orgánům školním podávati. Místní tyto orgány volí učitele. neb k volbě občanstvem konané učini přípravy. schvalují účty a stavby neb opravy, ukládajíce také daně a příspěvky školní.

Duchovnímu vyhrazuje se příslušné účastenství při správě školní a přisuzují se mu jistá práva.

Kde jest občanstvo smíšeného vyznání náboženského. tam nalézne každé vyznání zastoupení v místní školní správě.

Je-li kanton rozdělen na okresy školní, stojí v čele jejich se školním dozorcem okresní školní rada. jsouc jistým počtem na období obyčejně tříleté volena. Pravidelně se tato rada skládá z 9 až 13 členů. z nichž jsou voleni někteří (3) od školní kapitoly. ostatní od občanstva. Okresní školní rada má svého tajemníka. který jest volen od úřadu. Orgány tyto považují se jaksi za střední článek (Mittelglied) v pásmě veškeré švýcarské soustavy školní. Školní orgánové kantonální scházejí se v občasně porady. podávajíce vládě kantonální zprávy o školství s návrhy na změnu neb na opravy.

Také jsou oprávněny pokutovati 100 fr. neb vězením šdenním.

4. Učitelé.

Od učitelů se žádá úplná způsobilost, náboženský život a dokonalý rok 17. (18, 19, 20) od učitelek nejméně 17. rok. Cizinci nejsou od úřadu učitelského vyloučeni. V kantonech ryze katolických jest podmínkou vyznání římsko-katolické. v kantonech protestantských má žadatel býti příslušníkem státní církve (reformované). Zkoušky učitelské odhývají se v určitém období (na sklonku semestru) a obsahují vědomosti a předměty v seminářích učitelských pěstované. Znalost řeči německé a francouzské neb německé a italské se vyžaduje: od učitelek na místě toho znalost prací industriálních. Kdo by opětně při zkoušce propadl. ztrácí způsobilost k stavu učitelskému. Nezpůsobilé, nedbalé, náboženský pokoj a mravnost mládeže rušící učitelé neb učitelky. mají býti úřadu učitelského zbaveni. Prozatímní takové opatření učiní rada výchovaci. v případech nutných inspektor.

Formality ku přijímání učitelů nejsou stejné. Obyčejně se žádá zkušební rok; definitivní jmenování (volba) stane se. když učitel dosáhne volebního práva. Prozatímnost učitele nemá však trvati déle 2 roků. Také doba. na kterou učitel jest volen, není stejná. Nejkratší trvá 3—4. nejdelší 6—8 roků. Po této době podrobí se učitelé nové volbě. Volba se koná občanstvem tajně, při čemž se na lístek volební napíše buď *ano* neb *ne*.

Služné učitelů jest různé. Nejmenší pravidelné služné shledáváme se 450 fr., nejběžnější 1000, 1100, 1200 fr. Vždy však se služným učitele spojen jest naturální byt. topivo, zahrádka neb přiměřený pozemek na zeleninu.

Zástupceové učitelů (vikáři) mají v týdně plat 16—20 fr. Někde řídí se plat učitelův a učitelek počtem dětí a obnáší:

	učitelů	učitelek
Při počtu dětí méně 30	600 fr.	500 fr.
„ „ „ od 30—50	750 „	600 „
„ „ „ více 50	850 „	700 „

V obcích malých, kde počet dětí 15 nepřesahuje, obnáší 450 až 500 franků.

Nejvyšší služné jest v kantonu Ženevském. Tam dosahuje služné učitelů 2000 fr., podučitelů 1800 fr., učitelek 1500 fr., podučitelek 1200 franků.

Příspěvek na byt učitelů 400 fr.; učitelek 250 fr. Práva učitelův a učitelek jsou stejná.

V kantonu Schaffhausenském obnáší služné:

	pro	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8	uč.
na škole 8třídní	1550.	1400.	1300.	1250.	1200.	1100.	1050.	1000	fr.	
„ 7 „	1500.	1300.	1250.	1200.	1160.	1050.	1000	fr.		
„ 6 „	1450.	1250.	1200.	1100.	1050.	1000	fr.			
„ 5 „	1400.	1250.	1150.	1050.	1000	fr.				
„ 4 „	1350.	1200.	1100.	1000	fr.					
„ 3 „	1300.	1150.	1000	fr.						
„ 2 „	1300.	1100	fr.							
na úplné škole	1300	fr.								

Služné vyplácí se nejvíce čtvrtletně: kdyby se správně neplatilo, nahradí se 5% úrok z průtahu.

Zvolen-li učitel do sborů zákonodárných neb za porotce, oznámí to svému představenstvu a učiní návrhy o náhradě. Vedlejší zaměstnání provozovati může se svolením úřadů školních, avšak zapovídá se vůbec živnost hostinská, redaktorská a úřad obecního starosty. Učitelé povinni jsou vstoupiti do pojišťovny (Rentanstalt) a platí příspěvek 5—10 fr. ročně, k čemuž kanton také přispívá. Pojištění toto jest ku prospěchu vdov a sirotek. Zemře-li učitel, platí se pozůstalé rodině $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ letní služné. Někde se svoluje, aby na takovou dobu opatřila na svůj náklad zástupce, začez se jí poskytne úplné služné zemřelého. Učitelé jsou od služeb obecních osvobozeni. Vystoupí-li učitel z úřadu, ztrácí po 3 letech způsobilost učitelskou a musí se podrobiti zkoušce, uchází-li se znova o úřad.

Učitelkám není dovoleno vdávati se a vyučovati výše páté třídy. Učitelstvo má se účastniti bohoslužby.

Učitel může záky trestati tělesně na ruce. V některých kantonech jsou však tělesné tresty zakázány.

Více nežli 36 hodin vyučování v 6 všedních dnech učitelům a 25 hodin učitelkám nesmí se přiknouti. Úpadek a výrok trestní zbavují učitele úřadu.

Rada výchovaci může starým učitelům počet hodin zmírniti. Sloužil-li učitel 30 rokův a učitelka 25 roků, mají nárok na $\frac{1}{2}$

služného jakožto výslužné. Svazek učitelův a učitelek v jednom okrese tvoří učitelskou kapitolu (Schulkapitel). Kapitola tato má ročně 4 schůze. Ve schůzích těchto pěstují se vědecké přednášky a rozpravy; kapitola může také podati školním úřadům (radě vychovatelů) návrhy a dobrozdání. Schůze tyto jsou pro učitele a učitelky povinné. Kdo by se ke schůzím nedostavil, propadne ve prospěch učitelské knihovny pokutě 2 fr.

Volba knih pro tyto knihovny vyhrazena jest kantonálním úřadům školním. Ve školních obvodech okresních konají se občasně konference učitelské a tvoří se z nich konference kantonální tím způsobem, že ony vysílají do těchto své delegáty. Konferencí okresních účastní se dozorcové školní, kantonální a vychovatelé ředitel.

Učitelům se mohou uložit pokuty od 10—30 fr. Obec, jež by zvolila učitele nezpůsobilého, propadne pokutě od 50—100 fr.

Rada vychovatelů může učiteli zapověděti návštěvu hospody, třeba se v ní jen stravoval.

5. Žáci.

Žákům se ukládá, aby navštěvovali pilně školu.

Pravidelně za ukončenou se považuje návštěva, když jest ročník poslední uspokojivý.

Žáci, kteří pak nevstoupí do škol sekundárních a nevyhověli zcela správně svým povinnostem ve škole primární, povinni jsou navštěvovati školy opakovací. Opomenutá návštěva školní kárá se stupňovitě: důtkou, pokutami a vězením.

Nejčastěji shledáváme v této příčině následující řád: Není-li opomenutí návštěvy jednoho půldne neb jedné hodiny zpěvní, neb troji opozdění delší čtvrt hodiny, ospravedlněno, má to za následek známku nepřítomnosti (absenz).

Nehody rodinné, nepříznivá povětrnost, neschůdné cesty a p. ospravedlňují nepřítomnost.

Není-li po 2 dnech nepřítomnost žákovy ospravedlněna, nastane pokárání. Opakuje-li se toto pokárání v běhu školním čtyřikráte, učiní se výtky rodičům; při pokárání pátém vyhrožuje se pokutou; při šestém vyřkne se pokuta. Dostoupí-li však pokuty maximální výše (10—15 fr.), učiní se oznámení k zavedení trestního řízení. —

Nejvyšším trestem pro opomenutí návštěvy školní jest vězení rodičů neb pěstounů.

Seznamy o nedbalé návštěvě školní přehlízejí a dle toho opatření činí školní úřady.

K mimořádnému propuštění žáka ze školy dávají svolení místní úřadové školní.

Dovolenou na dobu kratší (2—3denní) uděluje učitel, delší místní školní rada.

Návštěva hospod, tančiren a zábav bez dozorů rodičů se
žákům zapovídá.

Děti nemravné mají býti vyloučeny ze školy a úřadové školní
pečují pak o jejich umístění.

6. V y u č o v á n í.

Úřadové školní (rada výchovaci a p.) ustanoví povinné před-
měty vyučovací na základě dobrého zdání sborův učitelských. O vy-
učování náboženství pronéstí mají úřadové církevní své mínění.

Státní správa pečuje o laické prostředky vyučovací buď smlouvou
s nakladatelem neb řízením vlastního skladu.

Vyučování na školách primárních koná se v následujících před-
mětech: Náboženství křesťanské, biblická dějprava, nauka mravní,
jazyk mateřský, počty, měřictví, přírodověda, dějiny (hlavně vlaste-
necké), zpěv, krasopis, kreslení, tělocvik a pro dívky na místo tělo-
cviku ruční práce. Na školách primárních, jež mají oddělení realní,
vyučuje se v německých kantonech jazyku francouzskému, tvaro-
znalství a účetnictví.

Náboženství jest většinou povinné a bdí se tak bedlivě nad
jeho vyučováním, že žáci ani k žádosti rodičů nejsou osvobozeni.

V několika málo kantonech jest vyučování v náboženství
fakultativní. Také se vyučování jeho nejvíce koná duchovenstvem
neb osobami od církevních úřadův ustanovenými. V četných školách
koná se vyučování náboženství také od učitelů. Ve školách opako-
vacích se vyučuje náboženství výhradně od duchovních.

Také tělocvik jest povinný a přihlíží se velmi pečlivě k soustav-
nému a důkladnému jeho vyučování a v příslušném pojednání o vo-
jenství v této knize obsaženém jest také statisticky označen.

Ve škole zpěvní vyučuje se chorálům církevním a figurálnímu
zpěvu.

Ve školách opakovacích pěstují se hlavně předměty na školách
primárních zavedené se zvláštním zřetelem k životu praktickému.
Mimo to se vyučuje účetnictví, korespondence, výpočty ploch, za-
hradnictví, sadařství, lesnictví, lukařství a zdravotnictví.

Při veřejných výročních zkouškách jsou přítomni hodnostáři
školní. Kdo by ze žáků návštěvu veřejné zkoušky opomenul, pro-
padne pokutě.

B. Dívčí pracovní školy.*)

(Mädchenarbeitsschulen.)

Opatřením správy kantonální zřízeny jsou v obvodech škol
primárních *dívčí pracovní školy*. Někde jest návštěva povinná, jinde
fakultativní. V kantonu Curyšském jest předepsáno, aby při *každé*

*) Příznivý výsledek dosažený dívčími pracovními školami dal podnět k zaří-
zení *pracovních škol pro chlapce*. Ve školách těch poskytuje se žákům příležitost, aby
v době prázdné školy povinné připravování byli k budoucímu řemeslnému povolání.

škole primární byla taková škola a v budově školní aby k jejím účelům zřízena byla zvláštní světnice.

Dívčí pracovní školy rozděleny jsou ve třídy podle tříd primárních a ustanoven jest počet dívek od jedné učitelky vyučovaných. (Obyčejně 30.) Je-li více než 40 žaček, zřídí se parallelka. Je-li dívek méně 15, může se buď zříditi pracovní škola s jednou učitelkou, neb spojí se s jinou pracovní školou.

Náklad hmotný opatří obec školní s podporou státní. R. 1888 navštěvovalo školy tyto 143.581 žaček.

K vycvičení učitelek zřizují se nadace kantonální po 200—300 fr. K podpoře chudých žaček zřízeny jsou buď pokladničky pomocné neb uděluje se podpora.

Pracovní doba školní jest různá; v létě kratší (15 týdnů), v zimě delší (20 týdnů). Obyčejně v týdnu 2 půldne po 2—3 hodinách.

Při správě škol těchto mají vynikající účastenství spolky paní a mnohdy volí ze svého středu předsedkyni výboru správního neb dozorního.

Výbor paní pečuje o pravidelné vyučování školy a podá místní správě školní zprávu výroční. Kde spolku paní není, pečuje školní správa místní o to, aby dozor paní byl jinakým způsobem opatřen. Volbu učitelek vykoná místní školní výbor a ustanoví také služné, jež se ovšem různí, obnášejíc někde 25 fr. za jednu hodinu v týdnu, jinde zase 50—150 fr. ročně. Po jednom zkušebním roce volí se učitelka na 6 dalších roků.

Stát pečuje o dorost učitelek, od nichž se vyžaduje odborná způsobilost. K vycvičení učitelek zřizují se nadace kantonální po 200—300 fr.

Ku podpoře chudých žaček zřízeny jsou buď pokladničky pomocné neb udělují se podpory.

K návštěvě škol pracovních jsou žáčky škol primárních povinny, žáčky ze škol sekundárních oprávněny.

Místní školní výbor rozhodne, mají-li se připustiti odchylky. Kázeň a pokárání za nedbalou návštěvu jest taková jako na školách primárních.

V dívčích pracovních školách vyučuje se pletení, šití, umělým pracím, návodu ke střihu a nauce o správě domácnosti. V některých školách však se vyučování všeho ozdobnictví (Putzsachen, Luxus) úplně vylučuje, za to jest zavedeno pletení slamou, praní a žehlení.

C. Řemeslnické a živnostenské školy.

(Handwerks- und Gewerbschulen.)

Školy tyto zřizovati mohou obce, sborové neb spolky. Stát udělí příspěvek, je-li škola dle předpisů zřízena a má určitý počet žáků (nejméně 10).

Žáci škol sekundárních, pokud tuto navštěvují, jsou z návštěvy vyloučeni. Zřízení školy prozkoumá rada výchovaci a udělí příspěvek.

Od učitelstva žádá se způsobilost. Žáci jsou povinni platiti školní plat ročně 4—5 fr.; za jednotlivé hodiny 1 fr. Školy tyto mají býti rozříděny. Kreslení jest povinné: jazyk mateřský a počty povinny jsou tenkrát, když toho potřeba vyžaduje.

Dozor konají zakladatelé a příslušní úřadové školní. Výroční zpráva obsahovati má statistické doklady o zactvu: vyučování dle počtu hodin a předmětů; období vyučování; výši školného; služné učitelů; upotřebení příspěvku státního; o počtu a způsobilosti učitelů.

Od žáků se žádá, aby při vstoupení do těchto škol dosáhli stáří 15 roků; je-li toho potřeba, mají se podrobiti zkoušce přijímací.

Kázeň a tresty v příčině nedbalé návštěvy jsou takové jako na školách primárních.

Vyučování řídí se účelem školy a vyučuje se hlavně: kreslení, počtům, jazyku mateřskému — na školách německých jazyku francouzskému — modelování, mechanice, fysice a lučbě. Trvá-li vyučování nejméně čtyři hodiny v týdnu, mají dvě hodiny býti věnovány kreslení.

Prostředky vyučovací předepsané pro školy primární mají též místo na školách řemeslnických a živnostenských.

D. Povinné pokračovací školy pro jinochy.

(Obligatorische Fortbildungsschulen für Jünglinge.)

Školy tyto jsou pokračováním škol primárních. Obce starají se o místnost, topení a osvětlení; kanton poskytuje příspěvky. Je-li žáků méně pěti, mohou se některé školy v jediný přiměřený obvod spojit.

Jinoši, kteří neodbyli školy vyšší, jsou povinni v zimních měsících 2 půldny v týdnu do ukončeného 18—20 roku školu navštěvovati. Doba návštěvy v týdnu obnáší 4 hodiny. Vyučování koná se za dne. Je-li ve vědomostech žáků přílišná různost, rozřídí se dle oddělení.

Místní školní rada pečuje o zdar školy a dozorce ustanoví plán vyučovací. Kantonální úřad školní má vřehní dozor a účastenství ve zkouškách závěrečných. Učitelé škol primárních jsou k vyučování na pokračovacích školách povinni. I ti jinochové, kteří jsou osvobozeni od návštěvy školy pokračovací, jsou povinni opatřiti pomůcky vyučovací a mají se též účastniti zkoušky závěrečné.

Kázeň a tresty pro nedbalou návštěvu na školách primárních předepsané platí též pro povinné pokračovací školy. Propuštění ze školy stane se po odbyté zkoušce.

Vyučuje se mimo opakování předmětů na školách primárních předepsaných, ještě: písemnictví, účetnictví, tvaroznalství, kreslení, zeměpisu Švýcar a ustatovědě. Celý směr vyučování nese se k řádné přípravě ku povolání budoucímu buď pro obor zemědělský neb živnostenský. Roku 1888 bylo těchto škol 640 a 10.720 žáků.

E Dobrovolné pokračovací školy.

(Freiwillige Fortbildungsschulen.)

V některých krajinách Švýcarských zavedeny jsou tam, kde není povinných škol pokračovacích. Také dobrovolné pokračovací školy podrobeny jsou dozoru školních úřadův a uděluje se jim kantonní podpora, když jest aspoň 8 žákův a zřízeny jsou dle stanov od rady vychovaci schválených. Škol těchto bylo r. 1888 443; žáků 11.945; žákyň 1396; učitelů 1033; učitelek 74. Predměty vyučování voliti si mohou žáci sami.

F. Školy zvláštní.

V některých krajinách zřizuje kantonní vláda ve venkovských obcích *školy večerní*.

Obce poskytují místnosti, topení a osvětlování. Vyučování jest bezplatné a dobrovolné.

Vyžaduje se 13 rok stáří; hlavní část školy primární neb zkouška přijímací. Vyučování koná se ve dvou zimních měsících tak, aby vyplnilo večery čtyř týdnů vždy od 6 do 7 hodin.

Rozdělení školní stane se v souhlase s dozorcem a vyučování konají buď učitelé neb osoba radou vyučovací oprávněná. Za vyučování uděluje se odměna dle počtu žáků; při 20 žácích 2 fr. atd. za hodinu.

Poklesky kázně trestají se vyloučením.

Vyučování na těchto školách určí a předpíše rada vychovaci.

Školy pro malé dívky zřizují se hlavně v městech a v místech průmyslových. Školy tyto tvoří vlastně nejnižší stupeň školy obecné a spadají tudý do veřejného ústrojí školního. Poněvadž školy tyto nejsou v celé zemi rozšířeny, neuvádím jich proto na místě prvním.

K návrhům místních úřadův a dozorce školního schválí rada vychovaci zřízení školy a ustanoví učitele. Náklady uhrazují se hlavně z příspěvků a darů dobročinných.

Od dítek rodičů zámožných žádá se placení školného.

Budova školní má býti světlá a rozsáhlým rejdištěm opatřená. Dozor mají jednak obce, jednak zřizovatelé svými výbory. Učitelé a učitelky mají míti způsobilost. Služné ředitelky obnáší v kantonu Tessin-ském 600 fr., příručích 300 fr. Přijímání dárek jest zakázáno.

Podmínkou přijetí jest stáří 2 $\frac{1}{2}$ —6 roků.

U dětí výše 6 roků vyžaduje se, aby byly podrobeny předpisům platným pro školy primární.

Oblek zevnější má býti stejný — jen dle pohlaví různý; půl hodiny po otevření místnosti nemá býti ditko více vpuštěno.

Vyučování trvá po celý rok vyjma neděle a svátky, a prázdniny asi 14denní. Denní vyučování trvá v zimě od 9—4 hodin;

v létě od 7—6 hodin. Oběd poskytuje se vydatnou polévkou; chléb si má každý přinést.

Učitelka má povinnosti matky; hlavní podmínkou jest tělesná a duševní způsobilost.

Zapovídají se tresty tělesné a vypravování bách hrůzu vzbuzujících. Dítky trestati vazbou v místnostech tmavých není dovoleno. Mezi vyučováním neb cvičením zakazuje se opatřování domácího hospodářství. Na každých deset minut následuje po vyučování duševním, výcvik tělesný.

Vyučování jest názorné s vysvětlováním a odpovídáním. Počty dle počtenice v rámci; obeceda se slabikováním; zpěv dětských melodií; pojmenování zvířat; rozdílové v říši přírodní, v čase a v tělesech; lehká ruční práce. —

Jednak vedle škol, jednak k doplnění vzdělání školního. jsou zřízeny četné kursy pro tělocvik, pro ženské práce, zpěv, ovocnictví a p.

Pro dítky v roztroušených salaších pohorských bydlící zřizují se školy horské (Bergschulen).

Kursy opakovací pro brance (Wiederholungskurse für Stellungspflichtige) jsou sice rázu školního, avšak souvisí již s kursy opakovacími pro vojáky zřízením vojenským předepsanými. o nichž se též čini zmínka v kapitole o vojenství.

Návštěva kursu pro brance rozdělena jest na 20—60 hodin a osvobození jsou ti. kteří odbyli školy sekundární neb jiné školy vyšší. Vyučuje se předmětům. jež jsou předepsány pro švýcarské zkoušky rekruitní.

Učitelé škol primárních a sekundárních jsou k vyučování povinni, začež dostávají přiměřené odměny. Ku kázní přihlížejí komise vojenské.

Školy tovární.

Každý továrník, který zaměstnává děti školou povinné, a neposílá jich do školy obecné, jest povinen zříditi školu tovární se způsobilým učitelstvem.

Nad továrními školami mají dozor místní a okresní úřadové školní. Volba učitele a učitelky pracovní školy divčí závisí od továrníka. Jen dítky ze školy každodenní propuštěné, mohou se přimnouti do práce v továrně.

Návštěva školy tovární v týdně nesmí klesnouti pod 6 hodin.

G Vyšší dívčí školy

zřizují obce, stát poskytuje příspěvek. Školy tyto jsou buď samostatné, neb ve spojení Collège communal. Podmínka stáří jest různá, neméně 9, nejvíce 16 rok. Vyučování průmyslové může býti s chlapci společné. Dozor koná buď ředitel neb ředitelka, které volí obecni

rada s kantonálním úřadem školním. Na některých školách jest 6 ročníků.

Služné ustanovují titěž činitelé. Vyučuje se: náboženství, francouzskému a německému jazyku, dějinám, republikánské ústavě, zeměpisu, kosmografií, počtům, účetnictví, zdravotvědě a základům věd přírodních; mimo to psaní, kreslení, hudbě, ženským pracem a nauce o vedení domácnosti.

H. Školy sekundární.

(Sekundarschulen.)

1. Zřízení a vydržování.

Účelem škol sekundárních jest, aby jimi bylo doplňováno vzdělání, jakož i aby se usnadnilo vstoupení na ústavy vyšší. Ačkoli věnujeme školám okresním, reálným a pokračovacím zvláštní odstavce, patří přece školy tyto zřízením a ústrojím svým vlastně do řad škol sekundárních.

Školy sekundární zřízeny býti mohou od obcí, společností, korporací, jež jsou povinny opatřiti místnosti školní a uhrazovati potřeby domácí.

Školy tyto zřizují se dle obvodů; kanton poskytuje podporu mravní i hmotnou. Tato záleží z příspěvku na učitele, na stavby školní dle zásad a pravidel, jež platí pro školy primární. Mimo to uděluje kanton podpory neb nadace pro žáky chudé. Nároky na podporu kantonální má škola, která po 3 léta navštěvována jest nejméně 15 žáky. Klesne-li počet tento po 2 roky, může býti škola zrušena.

Vyučování v některých kantonech jest bezplatné, v jiných platí se školní plat ročně 60 fr.; taxa přijímací (5 fr.) a poplatky za vstoupení do třídy vyšší (2 fr.).

Návštěva jest někde povinná, někde fakultativní.

2. Organisece.

Školy sekundární souvisí se školami primárními a mají pravidelně 2, 3 třídy, někde také 4, 5 tříd.

Na mnohých školách jest vyučování chlapcův a děvčat společné.

Školy sekundární tvoří oddělení reální a gymnasiální. Někde jest ve spojení se školou sekundární také kurs průmyslový. Z nižších oddělení škol sekundárních mohou žáci vstoupiti do realek neb gymnasií.

3. Úřadové dozorečí.

Každá sekundární škola zřízena jest dle obvodu obcí a má vlastní správu, sestávající z přiměřeného počtu členů. Členy volí občanstvo k volbě oprávněné na jistou řadu let. Správa školní

rada) volí ze středu svého presidenta, místopresidenta a aktuara, pak správce školy, jemuž ve věcech hospodářských přísluší hlas poradný. Při poradách místní školní rady mají učitelé školy účastenství.

Škola sekundární podřízena jest okresní školní správě. Dozor odborný koná inspektor. Stáří ku přijetí do školy sekundární vyžaduje se od 10—13 roků.

4. Učitelé.

Od učitelů vyžaduje se způsobilost. Vyšší počet než 33 hodin vyučování v týdnu nemá se od učitele žádati. Ku průkazu způsobilosti vyžaduje se dvouleté akademické vzdělání a jeden rok zkušební. Výjimky povolí rada vychovatelé.

Zkoušky konají se ku konci školního roku a jsou veřejné. Povinné předměty zkušební jsou: Náboženství a církevní dějiny, němčina, francina a někde vlastina, kreslení, hudba, tělocvik. Pro ostatní předměty voliti se má jedna ze tří skupin: a) řeči, dějiny a t. d.; b) matematika, fysika, lučba; c) matematika, botanika, zoologie.

Rada vychovatelé může schváliti také jinou kombinaci. Mimo tyto předměty jsou ještě dva předměty zkušební s přísnějším stanovením předepsány. Komise školní skládá se z hodnotářů kantonálních, místní školní rady neb obecní rady a dozorce školního.

5. Žáci.

Žáci s dokončenou návštěvou školy primární jsou oprávněni k návštěvě školy sekundární. Obvyčejně po 12. roku.

Přijímací zkouška předepsána jest pro ty, kteří chtějí vstoupiti do vyšší nežli I. třídy.

Nedbalá návštěva školy aneb mravní poklesky mají za následek propuštění. Jednotlivé vynechání návštěvy kárá se pokutou peněžitou ve prospěch školního fondu.

Kouření a nedovolená návštěva hospod se zapovídá. —

6. Vyučování.

Vyučování trvá obvyčejně 42—44 týdny.

Prostředky učební a směr vyučování předpíše kantonální úřad školní. Rozvrh hodin ustanoví místní správa ve shodě s učiteli. Vyučování náboženství koná se buď duchovním, učitelem neb hodnotářem k tomu ustanoveným. Povinné předměty vyučovací jsou: náboženství, biblická dějprava a nauka mravní; jazyk německý a francouzský; někde latina, řečtina, angličtina a vlastina; arithmetika a měřictví ve spojení s praktickými pokusy; zeměpis a dějepis vlastenecký; přírodověda s ohledem na zemědělství a živnost; zpěv, kreslení a krasopis; přiměřený tělocvik po *případě cvičení ve zbraní*. O zavedení neb zrušení fakultativních předmětů rozhodne kanton neb úřad školní.

Jsou-li školy pouze dívčí, tedy se vyučuje náboženství (fakultativně), zeměpisu, krasopisu, kreslení, zpěvu, ženským pracím, nauce o vedení domácnosti; z předmětů nepovinných latině, řečtině, frančině, vlasttině a angličtině.

J. Okresní školy.

Tyto školy sledují cíl. školám sekundárním podobný, avšak chovancům mají poskytnouti příležitost, aby se pro život praktický, zejména pro povolání hospodářské neb živnostenské neb pro učitelský seminář a pro školu kantonální připravili. Okresní školy zřizují nejvíce obce s vládou kantonální. Při zřizování těchto škol má školní kantonální úřad vynikající účastenství; fond školní jest pod jeho přímým dozorem a pro správu hospodářskou zřízena jest okresní školní správa. Kanton přispívá ke služnému učitelů.

Pro dívky příslušníků kantonu jest vyučování bezplatné. K vyučování přihlíží rada vychovatelů a má dozor nad inspektorem, správcem a nad učiteli.

Od učitelů vyžaduje se způsobilost a stáří nejméně 20 roků. Jen ti se připustí ke složení zkoušky, kteří vykázati se mohou vzděláním vědeckým ve směru humanistickém a technickém. Znalost starých řečí nahraditi možno znalostí řečí moderních.

Zkouška jest ústní a písemná, o níž od komise zkušební podati dlužno zprávu úřadu kantonálnímu.

Volba učitelů koná se po dvouleté prozatímné službě na 6 roků. Služné obnáší 2200 fr. a něco dříví.

Učitelům nemají se ukládati služby obecní a nemají konati úřad smírčího soudce, starosty a nemají se zabývatí hospodářstvím.

Stáří žáků má býti 12 roků a odbytá úplná škola primární. Kázeň a tresty rovnají se těm, jež jsou na školách primárních předepsány. Vyučuje se náboženství, němčině a frančině, arithmetice, měřictví, kreslení, krasopisu, korespondenci, účtům a účetnictví, zeměpisu a dějepisu, ústavovědě, přírodovědě a tělocviku.

Nepovinné předměty jsou: latina, řečtina, angličtina a vlasttina.

K. Školy realné.

Školy realné jsou vyššími školami národními a účelem jejich jest, aby zvýšily základní vědomosti školní se zvláštním zřetelem na budoucí povolání. Ony jsou vlastně školami *sekundárními* s některým předmětem (fakultativní latinou), usnadní také vstoupení do příměřených tříd gymnasijských.

Realné školy zřizují obce po udělení povolení kantonálních úřadů školních, když jest nejméně 10 žáků na snadě. Kantonální úřad školní schvaluje řád vyučovací a povoluje služné učitelům.

Více než 35 žáků nemá býti v jedné třídě.

Klesne-li počet žáků realky jednotřídné pod 10, dvoutřídné pod 20, trojtřídné pod 30, odepre stát podporu. Některé realky jsou dvoutřídní. Vyučování jest pro příslušníky kantonu bezplatné; pro cizí žáky, jsou-li zámožní, obnáší 30 fr. ročně.

Vstoupení do školy závislé jest na dokonaném 11. roku a po odbytí školy elementární. Vyučování trvá 3 roky; avšak rada vychovací svoliti může k rozšíření ústavu, když se k tomu nalezne nejméně 5 žáků. Vyučování jest třídní; odborné, když k tomu svolí rada vychovací. S jejím svolením může býti škola rozdělena na třídy pro chlapce a pro dívky. Vyučování v týdnu trvá 30—34 hodin.

Zkoušky učitelské skládají se dle předpisů platných pro školy primární. První zkouška koná se z náboženství, němčiny, franciny, dějin, zeměpisu, přírodopisu (zoologie, botanika, nerostopis, fysika, lučba), arithmetiky, algebry, měřictví, psaní, kreslení, zpěvu a tělocviku; druhá zkouška jest praktická (písemní a ústní) a koná se z vychovatelství a z dějin vychovatelství.

Na realkách divčích vyučovati mohou učitelky. Učitelé nejsou povinni déle 32. učitelky nejsou povinny déle 25 hodin v týdnu vyučovati. Služné obnáší 2000 franků a přídavky jako na školách primárních.

Kdo je nezpůsobilý, vyloučí se ze školy, a ti, kteří vystoupí před 14 rokem, jsou povinni vstoupiti do školy primární. Kázeň jest taková, jako na těchto školách.

Vyučuje se náboženství a nauce mravní, jazyku francouzskému a německému, mathematice, zeměpisu a dějepisu (základy vlasteneckého zřízení státního), přírodovědě, kreslení, psaní, zpěvu, tělocviku; pro dívky předepsány jsou ženské práce; latina jest fakultativní.

V kantonu Lucernském jsou také *školy střední* (Mittelschulen), které by spíše patřily do kategorie škol okresních, neb souvisí se školou primární. První dva kursy podobny jsou škole sekundární: kurs 3. a 4. má touž organisaci jako první dvě třídy reálné.

L. Školy kantonální střední.

Nejvíce shledáváme se s dvojím oddělením: gymnasiijním a průmyslovým aneb reálným.

Oddělení první usnadňuje postup do škol vyšších, oddělení druhé poskytuje těm potřebných vědomostí, kteří se oboru průmyslovému a obchodnímu věnují. Gymnasium zase dělí se v nižší 4 a vyšší 2½ ročních kursů. Škola průmyslová má 4 třídy. Některé gymnasium má také školu průmyslovou a ústav bohoslovecký.

Podmínky přijetí nejsou co do stáří žactva stejné; nejvíce se žádá 12. rok a potřebná způsobilost.

Školné pro domácí menší, pro cizí větší.

Na roveň postaveny se školami kantonálními jsou gymnasia ve švýcarské části národnosti francouzské a vlašské, pak technické školy s literárním oddělením a někde také lycea. Gymnasia a tech-

nické školy mají 6 ročních kursů; lyceum sestává ze dvou oddělení: filosofického a technického, obě s tříletým obdobím.

Gymnasium v Neuenburku má trojí rozdělení: *a)* gymnase littéraire ou classique; *b)* gymnase scientifique; *c)* gymnase pédagogique. Podmínky přijetí 15. rok a odbytá škola sekundární neb klassické vzdělání, po případě přijímací zkouška. Školné jest zavedeno.

Podrobný rozdíl mezi těmito středními školami seznati lze z následujícího rozvrhu učebního:

Gymnasium Schallhausenské, jež sestává ze VI. tříd oddělení humanistického a z oddělení reálního o 5 $\frac{1}{2}$ ročních kursech.

Vyučije se:	I.		II.		III.		IV.		V.		VI.	
	H	R	H	R	H	R	H	R	H	R	H	R
Náboženství . . .	2	—	2	—	2	—	2	—	2	—	2	—
Němčině . . .	4	—	3	—	3	—	—	—	—	—	—	—
Latíně . . .	—	6	—	6	—	6	—	—	—	—	—	—
Rečtině . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Franciáně . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Angličtině . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Vlaštině . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Hebrejštině . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Dejinám . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Zeměpisu . . .	3	—	2	—	2	—	—	—	—	—	—	—
Mathematice . . .	3	—	2	—	2	—	—	—	—	—	—	—
Přirodním vědám . . .	1	—	3	—	3	—	—	—	—	—	—	—
Filosofii . . .	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Písni . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Kreslení . . .	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Zpěvu . . .	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Tělocviku . . .	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Úhrn . . .	35	33	36	32	35 $\frac{1}{2}$	31 $\frac{1}{2}$	35	32	32 $\frac{1}{2}$	34	33 $\frac{1}{2}$	35 $\frac{1}{2}$

Podmínky přijetí: 13. rok neb po odbytí II. reálné třídy.

Kantonální škola ve Sv. Havle (Sct. Gallen) sestává z následujících oddělení:

Gymnasium

Průmyslová škola | { | 1. <i>Gymnasia nižšího</i> ; vyučuje se: Náboženství, němčině, latině, řečtině, frančině, dějepisu, zeměpisu, mathematice, krasopisu, přírodním vědám. kreslení, zpěvu, tělocviku (34—37 hodin v týdnu). |
		2. <i>Gymnasia vyššího</i> ; vyučuje se: Náboženství, němčině, latině, řečtině, frančině, angličtině, dějepisu mathematice, přírodním vědám, kreslení, zpěvu, tělocviku, filosofii a rhetorice. (31—33 hodin v týdnu).
		3. <i>Technické oddělení</i> ; vyučuje se: Náboženství, němčině, frančině, dějinám, zeměpisu, mathematice, přírodním vědám, krasopisu, kreslení, zpěvu, tělocviku. (35—44 $\frac{1}{2}$ hodin v týdnu).
		4. <i>Obchodního oddělení</i> ; vyučuje se: Náboženství, němčině, frančině, angličtině vlastině, dějinám, zeměpisu, mathematice, přírodním vědám, krasopisu, kreslení, zpěvu, tělocviku, obchodním vědám. (38—44 hodin v týdnu).
		5 <i>Kurs pro učitele</i> ; 29 $\frac{1}{2}$ hodiny v týdnu a v tom 5 hodin vychovatelství. Mimo předměty tuto uvedené vyučuje se: hebrejštině, španělštině, stenografii a hudbě. Na ústavu jest také kadetní sbor.
- Podmínky přijetí: 12. rok (6 třída primární) do gymnasia; 14. rok pro technické a obchodní oddělení. Pro učitele maturita.

M. Obecné kolleje.

(Colléges communaux.)

Účelem škol těchto jest, aby přístup k vyšším studiím humanistickým a realistickým usnadňovaly a vědeckou a literární osvětu v zemi rozšiřovaly.

Zřízení škol přísluší obcím; kanton uděluje příspěvek. Placení školného se vyžaduje; chudí jsou osvobozeni. Ústavy tyto mohou býti rozděleny v sekce literární a živnostenské. Také může býti na ústavech příprava.

Kontrola nad vyučováním soukromým.

Rodiče, jež dávají vyučovati dítky své doma, jsou povinni oznámiti to úřadům školním.

Zřízení školy soukromé od jednotlivců, spolků neb korporací závisí na schválení vyšších školních úřadů. Úřadům těmto dlužno podati doklad o mravnosti učitelstva, o způsobilosti budovy a rukojemství, že vyučování nepříčí se platným předpisům školním.

Školy tyto podrobeny jsou dozoru rady vychovaci a povinny jsou podávati o zřízení svém zprávy.

Úřadové jsou oprávněni zaříditi ve školách soukromých veřejné zkoušky, a kdyby učitelé se zpěchovali vyhověti rozkazům úředním, může býti škola zrušena.

Rodiče, kteří dávají vyučovati dítky své doma, jsou povinni podávati ročně zprávu radě vychovaci.

Nejen ústavní a občanská svoboda usnadňují nevšední rozvoj školství soukromého ve všech směrech a veškerých odvětvích, nýbrž i různé názory náboženské, společenské a jazykové dávají vznik četným soukromým školám a ústavům.

Od školky pro malé dítky až do fakult nalézáme ve Švýcařích ústavy, jež obětavost občanská, vroucnost náboženská a horlivost pokroku a humanitě holdující nejen do života volala, ale také neváhá vážnou hřívnou jich podporovati a o jejich zdar pečovati.

Ačkoliv obce, kantony a vláda spolková neskrbí s ochotou a hmotnou podporou pro ústavy vychovaci, přece činnost soukromá neváhá dle svých názorů ústavy takové zřizovati.

Ve Švýcařích shledáváme soukromé fakulty: Evangelickou školu kazatelskou v Basileji, poutnickou missionářskou školu v Basileji s evangelickým missionářským ústavem v Basileji, Faculté de l'Eglise v Lausanne. Mimo to shledáváme četné ústavy pro dítky choromyslné, slepé, hluchoněmé, zanedbané, jež jsou četnější v kantonech francouzských a vlašských nežli v kantonech německých a četnější, kde jsou vyznání dvoje nežli vyznání jedno.

Některé ústavy jsou školou obecnou osamotnělé, jinde souvisí s pásmem ústavů jiných až do školy vyšší.

Zdravotnictví školní.

Větší a zvýšená péče a zdar tělesný a zájmy kulturní zasahuje čím dále tím více do kruhův a vrstev největších. Zejména v městech větších se uznává, aby těmto zájmům věnovala se péče co největší. Když otázka tato vznikla v Bernu, sestavila zdravotní kommise obšírný program, jež dle čtvero skupení přikázala tolika kommissím po 30 členech.

Kommisie první měla úkol zabývati se *přetížéním žactva* a methodou učení; kommisie druhá měla uvažovati o *povinnosti školní*: začetí vyučování, počet hodin, přestávky, prázdniny a p.; kommisie třetí měla *jednati o dožoru*, tělesném cvičení, vzdělání učitelův a o nemocech; kommisie čtvrtá měla vyšetřovati *rodinné a domácí poměry žactva*.

Vláda kantonální přikázala kommissi vyšetřování v příčině četných otázek hygieny školní, zejména o tom, neměla-li by se v jisté části pěstovati věda lékařská na ústavech učitelských.

Hygienická společnost v Ženevě sestavila a v 11 odstavcích odporučila, jak by se mělo zdravotnictví školní pěstovati.

Vedle toho vydávají vlády kantonální nařízení v bedlivém dozoru k zdravotním zájmům školním a jakož také v příčině *opatření při nemocech nakažlivých*.

Podavše v těsném rámci obraz školství, jež jest podrobeno zákonodárství kantonálnímu, nepotřebujeme poukazovati k tomu.

že sbor školství tohoto nese a rozšiřuje osvětu do nejširších vrstev obyvatelstva švýcarského.

Činitelé školství ve Švýcarsku činí však rozdíl mezi školstvím, jež jsme až potud uvedli a mezi školstvím středním a vyšším, jež má účel zjednotit mládež příležitostí, aby se pro povolání své vzdělávala.

(Zentralisirtes berufliches mittleres und höheres Unterrichtswesen der Kantone.)

Do této kategorie patří semináře učitelské, kantonální školy, některé odborné, pak střední a vyšší školy.

I. Ústavy pro vzdělání učitelů.

Vzdělání učitelů ve Švýcarsku rozděliti dlužno dle tří skupin kantonů:

- a) takové, jež nemají státních ústavů pro vzdělání primárních učitelů: Uri, Unterwalden (obě části), Glarus, Zug, Schaffhausen Appenzell (obě části).
- b) takové, jež mají i kursy paedagogické pro vzdělání primárních učitelů a ústavy tyto jsou ve spojení se školou kantonální (střední): Solothurn, Basilej, Grauhünden, Neuenburk, Ženeva.
- c) takové, jež mají oddělené ústavy státní pro vzdělání učitelů primárních: Curych, Bern, Lucern, Schwyz, Freiburg, Set. Gallen, Aargau, Thurgau, Tessin, Waadt, Walli.

V 6 kantonech jsou ústavy pro vzdělání učitelek.

Mimo tyto ústavy státní jest ještě celá řada ústavů soukromých, jež mají zvláštní, zejména náboženský ráz; avšak většina chovanců těchto ústavů snaží se, aby dosáhla způsobilost pro školy veřejné.

Kantony, jež nemají vlastních ústavů, udělují, k usnadnění návštěvy ústavů jiných, přiměřené nadace svým příslušníkům.

Kantony, jež spojily učitelský seminář se školou kantonální, zřídily také konvikt.

Podmínky vstoupení: 14—16 rok, pak zkouška přijímací nebo průkaz vědomostí pro 2. třídu reálné školy předepsané. Období semináře trvá nejméně 3½ ročního kursu. Vyučuje se německému, francouzskému, a vlášckému jazyku (po případě dvěma jiným moderním řečem) dějepisu, zeměpisu, přírodopisu, účtům, základem matematiky a praktického měřičtí, účetnictví, zemědělství, tělocviku, psaní, kreslení, zpěvu, instrumentální hudbě, psychologii, vychovatelství a methodice, praktickému cvičení ve školství. Žákům vlášským a románským poskytuje se vyučování v jejich jazyku mateřském.

Stát uděluje 8 nadačních míst. Chovanci konviktu používají mimo byt, topení a osvětlení příspěvku peněžitého 180 fr. ročně. Chovanci jsou povinni splatiti veřejnou službou školní nadace, odpuštěný školní plat a příspěvek, při čemž se za jeden služební rok 100 fr. počítá. Úmrtí a nezpůsobilost zbavuje této povinnosti.

Kantony, jež mají samostatné semináře pro vzdělání primárních učitelů, předpisují za podmínku přijetí 15. rok a průkaz způsobilosti, hlavně z vyšší třídy školy sekundární.

Předměty učební neliší se v podstatě od těch, jež jsou výše při školách kantonálních uvedeny.

Vyučování jest pro příslušníky kantonu bezplatné, jiným se předpisuje školné (60 fr. ročně).

II. Školy střední.

1. Technikum ve Winterthuru.

Účel tohoto ústavu jest, aby technikum středního stupně dostalo se řádného výcviku, jehož potřebí jest pro obor živnostenský a průmyslový.

Ústav tento sestává: 1. ze školy pro stavební živnosti, 2. ze školy pro mechaniky, 3. ze školy pro elektro-techniky, 4. ze školy pro lučebníky, 5. ze školy pro měřictví, 6. ze školy obchodní a 7. ze školy umělecké.

Každá z těchto škol má 4—5 pololetních kursů.

Ve spojení s tímto ústavem jest zimní škola pro řemeslníky a dělníky. Žáci jsou buď řádní neb posluchači.

Školné pro žáky 30 fr. za semestr; pro posluchače (auditory) 2 zl. za 1 hodinu v týdnu.

Roku 1888 bylo žáků řádných 193, mimořádných 111.

2. Školy zvěrolékařské.

Do škol těchto v Curychu a Bernu přijímají se žáci po 17. roku stáří, s odbytou školou sekundární a průkazem maturity.

Vyučování trvá 6 semestrů a obsahuje učivo zvěrolékařské s pomocnými odbory.

S ústavem spojena jest nemocnice pro zvířectvo, anatomie, sbírky a kovárna. V nemocnicích bylo léčeno 1373 zvířat; vykonáno 3988 konsultací, 608 pytlání; ambulantní 5372 případy.

Školné za semestr 20 fr. — Návštěva v Curychu 49 žáky, v Bernu 53 žáky. — Roku 1889 odbylo zkoušku s prospěchem 61 absolventů.

3. Hospodářské školy.

Školy tyto v Strickhofu, Rütli a Carnieru mají 2 ročníky a žáci s předběžným vzděláním přijímají se po 15. roce stáří. Vyučuje se theoreticky a prakticky. Se školami jest spojena správa většího statku. V Rütli zkušební stanice lučební a mlékárna. — Předměty učební: Matematika, přírodopis, hospodářská a lesnická správověda a statistika.

Kantonální příslušníci platí za vyučování a veškeré zaopatření s bytem 200—300 fr. ročně; jiní 450 fr. (350).

4. Ecole dentaire v Ženevě.

Studium na ústavu tomto trvá 6 semestrů. Vyučování jest theoretické a praktické, buď na ústavu samém neb na universitě. Po 4. semestru následuje zkouška propadeutická a po 2 semestrech dalších zkouška odborná, k níž potřebí státi 21. roku.

5. Umělecká škola v Curychu.

Škola tato zřízena jest pro oboje pohlaví za tím účelem, aby se pro jednotlivé obory umělecké vycvičily řádné síly, zejména aby vzdělali se: kresličí, litografové, malíři dekorační, malíři na skle, modeláři, sochaři, řezbáři, zlatníci, kamnáři, umělečtí truhláři a pozlacovači.

Kurs pro jednotlivé předměty jest dvouletý; žáci přijímají se po dokončeném 15. roku věku svého. V běhu zimním roku 1888 byla návštěva 76 žáků; mezi nimi 17 dam.

6. Umělecká škola v Bernu.

Škola tato sestává z přípravného kursu a z vlastní školy; účelem jejím jest poskytnouti umělcům, učitelům kreslení a uměleckým řemeslníkům potřebného vzdělání.

Na škole zřízena jsou místa nadační. — Škola navštěvována byla 34 žáky.

7. Kreslířská škola pro umělecké živnosti v Bielu.

8. Škola pro umělecké živnosti v Lucernu.

Vyučuje se: kreslení, malířství, dekoračnímu modelování a řezbářství, uměleckému zámečnictví.

Kursy jsou: denní, večerní a nedělní.

Návštěva školy vykazuje 35 žáků. Škola večerní a nedělní 78 mezi nimi umělci a řemeslníci.

9. Živnostenská škola v Basileji.

Účel její jest zvýšeným požadavkům doby vyhověti a k zvelebení řemesel a uměleckých živností přispěti. Škola sestává z přípravy a vyššího oddělení odborného. Vyučuje se taktéž ve všední dny, večer a v neděli. Žáci vykazati se musí 14.—15. rokem; řemeslníci 18. rokem. Vyučování pro žáky a řemeslníky bezplatné. Návštěva 533 žáků.

10. Kreslířská škola při živnostenském museu v Sv. Havle (Sct. Gallen)

jest školou odbornou pro vzorkování v textilním průmyslu s 3letým kursem.

Vyučuje se všestrannému kreslení, perspektivě, nauce o slohu, kompozici vzorků pro obor vyšívání, tkaní a tištění. Počet žáků 40 a 5 dívek.

11. Ecole des Arts Industriele v Ženevě (škola kantonální).

Pěstuje vyučování v oboru umělého živnostnictví; zejména dekorativní sochařství, řezbářství, umělé zlatnictví, umění v broncu, železe, emailu, okrasy porcelánu, bílé fayence a dřevorytectví.

Přijmutí po ukončeném 14. roku a dle zkoušky přijímací. Vyučování jest bezplatné.

12. Ecole d'Art v Ženevě (škola městská).

V ústrojí svém podobná předešlé. Vyučuje se v přípravce: měřictví, deskriptivě, ornamentice. V středním oddělení: kreslení a modelování pro stavitelství a ornamentiku. Ve vyšším oddělení jsou dva odbory: živnostenská škola umělecká a škola umělecká.

Pro přípravku vyžaduje se dokonalý 12. rok. Vyučování bezplatné.

III. Vysoké školy a akademie.

1. Vysoká škola v Curychu.

Ústav tento sestává ze tří fakult: bohoslovecké, státovědecké a lékařské, pak všeobecné filosofické, jež se zase dělí ve dva odbory: a) filosoficko-filologicko-historický a b) mathematicko-přírodovědecký.

Na ústavu tomto jest akademická svoboda učení a vyučování. Akademický sbor učitelský sestává z potřebného počtu řádných a mimořádných professorů a docentů. Dle návrhů rady vychovací volí vláda kantonální professory, opatřivši si dobré zdání od té které fakulty. Volba professorů na fakultě filosofické má spočívatí na dobrém zdání rady církevní. S professurou nemají se spojovati úřady veřejné.

2. Vysoká škola v Bernu.

Na ústavě tomto jest svoboda učení a vyučování; přednáší se: bohosloví, právnictví a státověda, lékařství, filosofie, vychovatelství, filologie, historické vědy, matematika, přírodopisné vědy, technické, kamerální a vojenské vědy, nauka o umění. Přednášky jsou v jazyku německém a francouzském. Jmenování professorů jest takové, jako na vysoké škole v Curychu. — Podmínky immatrikulace: 18. rok, mravní zachovalost a doklad o předběžném vzdělání.

Se školou spojena jest škola zvěrolékařská.

3. Vysoká škola v Basileji.

Ústav tento sestává ze 4 fakult. z nichž fakulta filosofická dělí se na dva odbory: filosoficko-historický a přírodovědecko-mathematický. — Podmínky immatrikulace: Mravní zachovalost a maturita. — Poplatky: za immatrikulaci, příspěvek k nemocniční pokladně, kollejně.

Přednášky jsou pololetní; prázdniny 12 týdnů. — Jmenování professorů dle předpisů a obvyklostí na jiných vysokých školách švýcarských platné.

4. Vysoká škola v Ženevě.

Ústav tento zahrnuje a) faculté des sciences, 2 roční kursy, b) faculté des lettres, 2 roční kursy, c) faculté de droit, 3 roční kursy, d) faculté de theologie protestanté, 4 roční kursy.

Faculté de sciences sestává z odborů: des sciences mathématiques a des sciences phisique et naturelles; faculté des lettres zase z odborů: des lettres a des sciences sociales. Z obou těchto fakult zřízen jest odbor (section philosophique) s úplnou volností přednášek, dvouletým trváním a výročními zkouškami. Návštěva těchto sekcí opravňuje vstoupiti do fakult pro budoucí povolání volených.

Podmínkou přijetí jest zkouška přijímací neb průkaz o potřebném vzdělání *pro oboje pohlaví stejné*. Kollejně, poplatky diplomové. Švýcaři, starší 30 roků jsou od poplatků osvobozeni.

5. Akademie v Neunburku.

(Les facultés au Academie de Neuchâtel.)

Ústav tento sestává ze 4 fakult: faculté des lettres, des sciences, de droit, de théologie. Vedle professorů řádných a mimořádných mohou také vyučovati osoby autorisované (professours agrégés.)

Podmínkou přijetí jest 17. rok věku, pak maturita neb diplom bachelier (bakalář). Kollejně se platí dle hodin.

6. Akademie ve Waadt.

Akademie tato jest ve spojení s gymnasií. Sestává: faculté des lettres, 2 roční kursy, faculté des sciences, 2 ročníky, faculté technique, 3 ročníky; faculté de droit, 3 ročníky, faculté de théologie, 4 ročníky.

Faculté des sciences jest rozdělena ve 3 sekce: faculté propédeutique médical, pharmaceutique (ecole de pharmacie) scientifique. — Professorům zakazuje se přijímání jiných úřadů.

Podmínky přijetí do prvních 3 fakult 18. rok, do právnické a theologické fakulty rok 19., jakož i předběžné vzdělání

7. Bohoslovecký ústav v Lucernu.

Ten sestává ze 3 ročníků a jest ve spojení s kantonální školou.

8. Bohoslovecké ústavy v Solothuru a Freiburgu.

Týž ve svém zřízení podobá se ústavu lucernskému.

9. Právnícké školy ve Freiburgu a v Sittenu.

(Faculté de droit).

Ústavy tyto sestávají každý ze 3 ročníků. Podmínky přijetí: 18. rok a diplom bakalářský neb jiná vědecká způsobilost.

Zkouškám z odboru lékařského a lékárnického podrobilo se r. 1889 ve Švýcarsku 333 kandidátů, z nichž s prospěchem 274 z oboru lékařského, 3 ze zubního lékařství a 47 z lékárnictví.

10. Polytechnická škola v Curychu.

Švýcaři, zřizující se co stát, položily mezi první články (22) ústavy své prostá ale významná slova:

„Spolek jest oprávněn zříditi universitu a polytechnickou školu.“

Jednoduchá, v pravdě republikánská tato věta měla pro národ švýcarský následky blahodárnější, nežli mají v mnohých velestátech přčetné návrhy ministerstev a celá zasedání komor, senátů, sněmů, parlamentů.

Ještě slova tato vhlhla v lisu tiskovém a zástupcové národa konali již přípravy, aby ze slovy následoval čin, z kterého zrodila se jedna z nejslavnějších polytechnických škol pevniny evropské, pýcha Curychu, chloub a semeníště výtečných inženýrů, mechaniků a průmyslníků švýcarských.

Dne 7. února 1854 vydán zákon o zřízení polytechnické školy.

Podmínky přijetí na ústav jsou: 18. rok, maturita neb zkouška ústavu, za účelem praktického vzdělání, poskytnuta budíž možnost, pak příspěvek pro pokladnu nemocniční a za používání knihovny a čítárny.

Vyučování počíná tím stupněm, na který dospěli žáci průmyslových škol kantonálních, a poskytováno bude *dle svobodné volby učitelů v řečích německé, francouzské a italské*. Pokročilejším studujícím ústavu, za účelem praktického vzdělání, poskytnuta budíž možnost, aby dle vytknutého povolání osvojili si důkladnou znalost výtečných a znamenitých budov a závodů průmyslových.

Pro vzbuzení a podporování vědeckého života studujících budou čas od času za rozluštění příslušných úloh udělovány ceny.

Spolková rada jest vrchním řídícím a výkonným úřadem ústavu.

Spolkové radě podřízena jest volená školní rada, která k vedení ústavu dohlíží a dozor vykonává. Tato sestává z předsedy, který bydlíti musí v Curychu, ze 4 členů a 3 náhradníků.

Tato školní rada schází se do porad, jež se obyčejně konají v Curychu.

Než rada spolková uzavře o záležitostech ústavu, požádá o dobrozdání rady školní. a jedná-li se o vyučování nebo kázeň na ústavu, opatří si tato dobrozdání stavu učitelského. Spolkové radě přísluší vydávati důležitější pravidla, jmenovati professory, ustanovovati jejich služné, a opatrovati si dobrozdání rady školní.

Stane-li se professor, pro dobu životní ustanovený, bez viny své k působení neschopným, může býti dán od spolkové rady, podle návrhu školní rady, do výslužby.

Prohřeší-li se některý professor proti povinnostem svým tak, že působení jeho nebylo by ve prospěch ústavu. může býti od spolkové rady k odůvodněnému návrhu odstraněn.

Školní rada podá každý rok zprávu o pokroku ústavu. Předseda školní rady vyřizuje běžné záležitosti.

Kantonu čili městu Curychu přísluší:

1. opatření ústavu bezplatně vědecké sbírky;
2. působiti k tomu, aby ústav užívati mohl sbírek vědeckých, které jsou vlastnictvím korporací;
3. opatření ústavu bezplatně botanickou zahradu;
4. poskytnouti bezplatně lesy své k praktickému vyučování studujících a působiti k tomu, by totéž učinily korporace;
5. ve srozměnění s radou spolkovou poskytnouti ústavu veškeré potřebné budovy, které se zříditi a vydržovati musí;
6. postarati se o potřebné budovy pro tělesné cviky učňů;
7. poskytnouti spolku na výdaje ústavu roční příspěvek 16.000 franků.

Zásady tyto doplněny byly zákonem spolkovým ze dne 31. července 1854, který vydal pravidla *pro polytechniku přísežného spolku švýcarského.**)

K vykonávání kázně jsou následující prostředky: důtka od ředitele školy neb od sboru učitelského; důtka od předsedy školní rady neb od ní samé; pohrození vyloučením; konečně vyloučení.

Pět škol odborných vydává diplomy, v nichž se potvrzuje: že ten, na jehožto jméno zní, navštěvoval s výsledkem vyučování svého oddělení a že je tedy způsobilým k vykonávání svého povolání. Aby obdržel diplom, musí žadatel podrobiti se s dobrým výsledkem ústní, nikoli veřejné zkoušce, musí vykonati projekt do oboru jeho příslušný a použív poskytnutých jemu pomůcek, jest povinen ústně vysvětliti, oč byl žádán. K závěrce ročního kursu odbývá se pro pět odborných škol *zkouška veřejná*. dle které rozhodne se o postoupení žáků pro příští rok. Každý žák, který nebyl pro-

*) Vlády kantonů basilejského, curvšského, bernského, waadtského, neuenburského, freiburského a ženevského podaly spolkové vládě roku minulého žádost o podporu ke zřízení universit a akademií. Departement vnitra máje zření k veliké důležitosti vyššího školství, konal pečlivé šetření po stránce odborné a vyžádal si dobré zdání od konference, k tomu účelu zvláště zvolené.

puštěn před ukončením roku, jest povinen účastniť se zkoušky veřejné a vykázati práce v kreslárnách a dílnách vykonané.

Ustanovení učitelové (professorové a učitelové pomocní), jichž počet pro každý předmět jest předeapsán, jsou povinni vyučovati po celou dobu kursu pravidelně a v určitý čas. Professori, než kurs započne, mají o svých předmětech podati přednostům odborů, k nimž přísluší, návrh k zevrubnému programu učebnímu.

Ve všech povinných předmětech buďtež v dobách krátkých a pravidelných spojeny s vyučováním rozhovory a výklady. Kde to povaha vyučování dovoluje, zavázání budou žáci, mimo hodiny k vyučování ustanovené, zdělati úlohy a zvláště nástiny, kresby, výpočty a návrhy z oboru jich budoucího povolání — možno-li samostatně. Konference sestává z veškerých profesorů školy; mají-li zasedati a hlasovati učitelové pomocní, rozhodne se v každém případě zvlášť. K návrhu ředitele školy podává konference návrhy školní radě o započeti kursu, o zkouškách přijímacích a závěrečných, o vydávání diplomů a rozdělování cen. Podle návrhu dotýčných konferencí speciálních podá konference návrhy o ročních a pololetních programech o rozdělení hodin škol odborných.

Pro každou ze sedmi dotýčných škol odborných jest konference speciální z profesorů příslušného odboru. Konference speciální sedmi škol odborných rozhoduje o žádostech žáků a propuštění z jednotlivých předmětů, o promoci žáků, o vypisování cenných úkolů a o rozdělování cen. Odborné konference podávají školní radě návrh o přijetí žáků, o udílení diplomů a vysvědčení, jakož i o poplatcích za používání laboratoří, dílen, sbírek a hvězdárny, které poskytují studujícím potřebné pomůcky.

Speciální konference všech odborů podávají konferenci celkové k závěrce každého kursu návrhy k programům a rozdělení hodin kursu následujícího a brzo po zakončení každého roku o pokroku vyučování, o vědeckém životě a disciplinárním chování žáků a žádoucích opravách ve vyučování — zprávy co možná nejúplnější. Konference odborné volí své přednosty.

Souborná konference sestává z veškerých profesorů, pomocných učitelů a soukromých docentů. Konference tato navrhne školní radě, kdo má býti ředitelem a jeho zástupcem.

Ředitel školy, kterého na dobu dvou roků volí sbor professorů, jest povinen usnešení konference vykonávati, dobu k přihlašování studujících oznamovati, výkazy o přijetí žádajících zkouseti, činiti opatření ohledně veškerých zkoušek, udělovati cen a diplomů, a konečně méně patrné případy disciplinární vyřizovati.

Mimo to má dozor nad veškerým ústavem a řídě jednání konference, podá ji návrhy potřebné. Ostatní ustanovení o působnosti školní rady obsažena jsou v podstatě v základních rysech výše uvedeného zákona spolkového, ze dne 7. února 1854.

Na těchto základech vstoupil velkolepý ten ústav roku 1854 v život — jehož budova jedna z nejkrásnějších budov, nákladem 2,200.000 franků zřízena byla.

Zákonem ze dne 10. července 1871 přispívá spolek na výdaje ústavu ročně 300.000 franků.

V školním roce 1872/3 bylo žáků ohlášených 367, z kterých odmrštěno 111.

Učenci a politikové švýcarští pojednávali u veřejnosti o zřízení spolkové university, snažíce se prakticky spojit universitu a polytechnické vědy v jeden velký chrám osvěty, který by jakožto »universitas litterarum« objal veškerý obor věd a mnohého umění.

V nových vysokých školách švýcarských byla by následující oddělení:

1. Filosofie v užším smyslu.
2. Staré a nové řeči a literatury.
3. Dějiny, země a národopis.
4. Mathematické a přírodní vědy.
5. Katolické bohosloví.
6. Protestantské bohosloví.
7. Právní věda.
8. Státní věda.
9. Lékařství.
10. Stavitelství.
11. Mechanika.
12. Technická lučba.
13. Lesnictví a rolnictví.

Sloučení university s polytechnikou, pojímajíc veškeré vědy v jeden velký chrám osvěty, není zajisté bez podstaty a snad také není bez budoucnosti.

Polytechnická škola v Curychu má účel, aby vychovávala:

1. techniky pro stavby silniční, železniční, vodní a mostní;
2. techniky pro průmyslovou mechaniku;
3. techniky pro průmyslovou lučbu;
4. znalce pro zemědělství a lesnictví se zvláštním zřetelem na potřeby Švýcarska. Se školou touto jest spojeno vyučování v oboru filosofickém, státovědeckém a vojensko-vědeckém, pak vycvičení učitelů pro ústavy vědecké.

Škola polytechnická rozděluje se v následující odbory: 1. Pro vysoké stavby, 7 semestrů; 2. inženýrský, 7 semestrů; 3. mechanicko-technický, 6 semestrů; 4. chemicko-technický, směru technického, 6 semestrů; směru farmaceutického, 4 semestry; 5. hospodářsko-lesnický, 5 semestrů; 6. pro vzdělání odborných učitelů ve směru matematickém, 4 roky, ve směru přírodovědeckém, 3 roky; 7. všeobecné filosofické a státovědecké oddělení.

Odbor 6. pro vzdělání odborných učitelů má kurs 3letý pro takové, kteří se chtějí v přírodovědeckém, a 4letý pro takové žáky, kteří se chtějí v matematickém směru pro povolání své vzdělati. V tomto odboru není obecně závazného rozdělení učebního, avšak představený žactva sestaví, zachováváje studijní plán a postup roční, zvláštní studijní pořádek, při němž přednášky v jiných odborech nejsou vyloučeny.

Roku 1889 bylo na polytechnické škole přednášek a cvičebních kursů:

	ohlášeno:	odbýváno:
V zimním půlletí .	289	268
v letním půlletí .	262	236
Přijatých žáků bylo:		
v říjnu 1888 .	247	cizozemců 150
v dubnu 1889 .	13	Švýcarů 110
	<u>260</u>	<u>260</u>

Ze žáků těchto vstoupili do školy:

stavitelské	6
inženýrské	52
mechanicko-technické . .	87
chemicko-technické . . .	70
lesnické	7
hospodářsko-odborné . . .	22
hospodářsko-inženýrské . .	2
učitelsko-odborné	14
	<u>260</u>

Školu opustilo:

Před ukončením svých studií . . .	90 žáků
po obdržení diplomu	132 žáků
Vystoupením ze škol odborných . .	26 žáků
	<u>248 žáků</u>

Všech žáků na ústavu bylo 633

Mezi nimi: Švýcarů 261
cizozemců 372

Sbor učitelský.

Jmenovaných professorů bylo	50
učitelů pomocných a trvalých asistentů .	18
docentů zástupnických	4
docentů soukromých	38
	<u>110</u>

Ku projevenímu přání snaží se správa ústavu všemožně hleděti k vyučování v jazyku francouzském.

Ústavy vědecké.

1. Hvězdárna, 2 fyzikální ústav, 3. analyticko-lučební laboratoř, 4. technicko-lučební laboratoř, 5. rolnicko-lučební laboratoř, 6. zoologická laboratoř, 7. Fotochemická laboratoř.

Mimo to jsou při ústavu tři zkušební pole pro rostliny, ovocnářství a vinařství.

Sbírký.

1. Knihovna s 31.605 svazky. 2. ocelorytiny. 3. starožitnosti. 4. zoologická. 5. entomologická. 6. nerosty. 7. geologická. 8. botanické museum.

Ústavy poboční.

1. Pro zkoumání pevnosti hmot stavebních.

Ze 13.588 zkoušek bylo: 294 týkajících se stavebních kamenů; 11.793 spojiva, 12 stavebního dříví, 1264 kovů, 14 provazů a řemenů, 211 různých.

Příjmy s vydáním se vyrovnají a obnášejí 25.995 fr.

2. Stanice pro zkoumání semen.

Počet zásylek obnášel r. 1888 úhrnem 4009. Z cizozemska 1815. Příjmy běžné obnášely 11.167 fr., příspěvek spolkový 15.300 fr. Vydání jest totéž.

3. Stanice pro výzkum rolnicko-chemický.

Počet zásylek obnášel 1595. V tom ze Švýcarska 1518. z cizozemska 77.

Největší počet zásylek obnášel z oboru umělých hnojiv.

4. Ústřední ústav pro lesnické výzkumy.

Ve švýcarských zemích bylo založeno 135 ploch pro výzkumy. Příjem a vydání stejný: 26.986.

IV. Odborné školství.

Ku povznesení zájmů průmyslových a řemeslnických uděluje spolková vláda podpory jednotě řemeslnické za účelem skládání zkoušek učennických. Odborné školství průmyslové těšilo se vždy ve Švýcarsku přízni vlád spolkových a kantonálních. Pokrok v tomto odvětví jeví se nejen ve zdokonalování a zvelebování ústavův a škol stávajících, nýbrž i ve zřizování škol nových.

Školám průmyslovým a řemeslnickým jakož i sbírkám a museím, jichž jest 123, udělil spolek k ročnímu jich nákladu . 1.313.463 fr., příspěvek 367.074 fr.

Mimo polytechnickou školu a všeobecnou školu řemeslnickou jest ve Švýcarsku:

- 7 škol uměleckých a kreslířských,
- 29 škol řemeslnických a kreslířských
- 54 škol řemeslnických a pokračovacích.
- 2 školy tkalcovské pro hedbávi a bavlnu,

- 7 škol hodinářských.
- 6 učenických dílen,
- 2 školy řezbářské.
- 5 škol pro ženské ruční práce.
- 11 sbírek a muzeí živnostenských.

Pro školy odborné a průmyslové jsou zřízeny nadace:

- 45 pro návštěvu školní nákladem . 12.830 fr..
- 28 pro cestování 3.775 fr..
- 88 jiných nadací 7.735 fr.

Mezi četnými podporami udělenými vládou spolkovou a vládami kantonálními pro obslužení a návštěvu pařížské výstavy roku 1889 udělena na nepředvídané zakoupení potřeb a věcí pro školy a sbírky podpora 10.255 fr.

Podporou poděleny byly tyto kursy:

- V Aarau od 14.—17. února pro střih obuvnický 143 fr.
- V Altorfu od 11.—23. února pro mistry obuvnické 150 fr.
- V Bernu pro spolek mistrů obuvnických 28 účastníků 75 fr.
- V Bernu pro dělnický spolek obuvnický 26 účastníků 150 fr.
- V Burgdorfu pro spolek mistrů obuvn. 26 účastníků 200 fr.
- V Zofingen pro obuvnický spolek 24 účastníků 125 fr.
- V Solothuru pro spolek mistrů obuvn. 18 účastníků 100 fr.
- V Aarau pro střih krejčovský 100 fr.
- V Bernu pro spolek krejčovských dělníků 16 účastníků 130 fr.
- V Bernu pro krejčovský spolek v zimě odbyvaný 70 fr.
- V Appenzellu pro ženské vyšívání 26 účastníků 300 fr.
- V Aussersihl pro šití na stroji 20 účastníků 150 fr.

Školy odborné mohou zřízeny býti od obcí, spolků a korporací.

Náklady uhrazují se příspěvky činitelů veřejných, od soukromníků, školním platem, pokutami, odkazy a státní subvencí. Podpora státní nemá však býti větší než-li polovice veškerých nákladů. Nejmenší počet žáků jest 10. Pro každý z těchto ústavů schválí vyšší úřad školní předpisy, jimiž se správa řídí v příčině předmětů vyučovacíh, školní návštěvy a p. Správu tuto tvoří obyčejně kommisie, která podává výroční zprávy kantonálním úřadům a pečuje o skládání účtů. Obnáší-li příspěvek státní více než $\frac{1}{3}$, přísluší kantonu při volbě učitelů právo schvalovací.

Podmínkou přijetí do škol těchto jest odbytá primární škola. Návštěva škol odborných jest povinná. Taktéž kázeň a tresty rovnají se těm, jež jsou předepsány na školách veřejných.

Kde je gymnasium neb škola technická, jest škola kreslířská obyčejně s ústavu těmi spojena.

V tomto případě koná dozor rektor ústavu, jinak školní dozorce. Nebydlí-li dozorce v místě, může delegovati k tomu některého z učitelů neb člena obecní rady. Učitelé škol kreslířských volí se na 4 roky. Služné jejich obnáší: 1100 fr. učitele hlavního (Hauptlehrer)

po 5—8 letech 1200 fr., po 9—12 letech 1300 fr. po 12—16 letech 1400 fr., po 16 letech 1500 fr. Služné učitelů pomocných 700 fr. a dle postupu doby služební až 1000 fr. Náhradu v případě nemoci jeden měsíc trvající nikne stát. Porušení povinnosti pokutují se 10—50 fr. Vyučování trvá pravidelně 10 měsíců, 4 hodiny denně. V zimní době od 12—2 pak od 6—8 hodin odpoledne, v letní době ráno od 6—8 a od 12—2 odpoledne.

Povinné předměty jsou: kreslení ornamentů, kopírování rytin a rysů, kreslení stavitelských předmětů, pak pravidla o stinné konstrukci, praktické měřictví ploch a hran, základy kreslení těles a kreslení perspektivní.

Obchodní škola v Ženevě obsahuje 3 ročníky. Vyučuje se v zimě večer ve dvou odděleních: v průmyslovém a obchodním.

Společné vyučování obsahuje: algebru, měřictví, fysiku, lučbu, kreslení, přírodní vědy, zdravotvědu, státní hospodářství, účetnictví, jazyky.

Školy ovocnářské zřizují se tam, kde je podnebí příznivé. Školy tyto zřizují obce a měšťanstvo opatří půdu. Školky ovocné opatří žactvo a za odměnu obdrží sazenice.

Vyučování vojenství ve školách.

Zvláštnosti školství švýcarského jest, že se na školách sekundárních a středních *pěstuje předběžné vzdělání vojenské*. Nejen soustavný tělocvik, zkoušky rekrutní (Rekrutenprüfungen), nýbrž také cvičení ve střelbě jest na školách dotčených zavedeno. Takového vyučování účastnilo se r. 1888 žáků 1774 ve 156 cvičeních, při nichž vypáleno bylo 65920 ran. Stříleno do terče na vzdálenost 100, 150, 225, 300 metrů.

Tělocvik se vyučuje na 1121 školách po celý rok.

na 3411 školách jen v části roku.

na 742 školách se dosud nevyučuje.

Rekrutních kursů bylo 802, rekrutů 8703, učitelů 815.

Některé vlády kantonální vydaly zvláštní řád pro vyučování vojenství na školách středních. (Kadetenordnung.)

Žáci prvních dvou tříd školních tvoří I. oddělení, žáci ostatních vyšších tříd II. oddělení vojenské školy. (Soldatenschule.)

V I. oddělení cvičí se žáci ve vojenském tělocviku, v II. oddělení cvičí se žáci tak, že z třídy třetí, čtvrté a páté v setnině konají službu a pochody v rojích, se zřetelem k bezpečnosti a vyučují se v theorii ručnicové a střelné.

Ve čtvrté, páté a šesté cvičí se ve střelbě a v sedmé třídě gymnasiální, pak v páté třídě průmyslové, jsou jednak oprávněni účastnit se střelby, jednak cvičí se v šermu.

Vyučování jest povinné a koná se buď od učitelů neb od přidělených důstojníků.

Žáci tvoří kádry, důstojníci a poddůstojníci jmenují se střídavě z řad žáků, jimž pro signály a taktiku pochodovou ze žáků vycvičí se 2—3 bubeníci.

Žáci opatří si dle předepsaných vzorů oblek vojenský: čapku z modrého sukna, opatřenou znkem švýcarským (křížem), kabátec z látky železošedé, pak kalhoty z látky šedomodré.

Ozbrojení sestává z ručnice a pouzdra na patrony.

Zbraně opatří ústav školní a na vydání vojenské přispívají žáci třemi franky za semestr.

Cvičení vojenská konají se v létě jednou za týden, vždy odpoledne; cvičení v šermu může se konati v zimě.

Stálé výstavy školní.

Ku povznesení školství podporuje vláda spolková příspěvkem po 1000 fr. čtyři stálé výstavy školní: v Curychu, Bernu, Freiburgu a Neuenburku.

Dle zpráv úředních jeví se v kruzích úřadů a učitelů vřelý účastenství, takže lze příznivě pro školství výsledky těchto výstav doznati.

Roku 1888 jevil se tento výsledek:

	Příjem:	Vydání:	Jmění:
V Curychu . .	14.338 fr.	16.852 fr.	32.812 fr.
V Bernu . . .	2.929 fr.	2.827 fr.	13.927 fr.
Ve Freiburgu .	2.379 fr.	2.631 fr.	16.275 fr.
V Neuenburka .	3.135 fr.	2.842 fr.	5.125 fr.

Poněvadž při výstavě curyšské jeví se větší potřeba, tedy učiněno opatření, aby zvýšena byla subvence. Pro výstavu tuto bude také zakoupena sbírka pomůcek učebních pro živnostenské pokračovací školství ustanovená, aby učitelé a přednostové těchto škol měli příležitost díla (kresby a modelly) prohlédnouti a pro školy své opatřiti. —

Aby se zakoupení sbírky umožnilo, věnoval k tomu švýcarský průmyslový departement příspěvek 3800 fr.

Statistický přehled švýcarského školství za rok 1887.

I. Školy primární.

Počet školních obcí 3836, počet škol 8101.

Žáků 235.183, žákyň 235.833, úhrn 431.017.

Počet učitelů 6.127, učitelek 2.904, úhrn 9.031.

II. Pokračovací a rekrutní školy.

S povinnou návštěvou 10.720 žáků; s nepovinnou návštěvou 13.341 žáků.

Ve školách rekrutních 8.703 žáků.

III. Škola pro malé děti.

Počet škol 508, učitelek 581, počet dětí 20.745.

IV. Školy sekundární.

Počet škol 451, žáků 15.213, zákyň 10.933, učitelů 1149, učitelek 200.

V. Školy soukromé.

- a) Pro chlapce 20 škol, 1012 dětí, učitelů 35, učitelky 3.
- b) Pro dívky 32 škol, 1683 dětí, učitelů 17, učitelky 52.
- c) Smíšené školy, 130 škol, 2573 chlapců, 3067 dívek, učitelů 100, učitelek 106.
- d) Ústavy ochranné, 19 škol, 364 chlapců, 382 dívek, učitelů 16, učitelek 10.
- e) Pro slepé a hluchoněmé, 7 škol, 119 chlapců, 112 dívek, 4 učitelé, 4 učitelky.
- f) Pro děti slabých smyslů, 5 škol, 56 chlapců, 88 dívek, 3 učitelé, 10 učitelek.
- g) Sirotčince, 10 škol, 175 chlapců, 391 dívek, 5 učitelů, 4 učitelky.
- k) Pro missonáře, 4 školy, 238 chlapců, 45 dívek, 24 učitelů, 2 učitelky.

VI. Ústavy pro vzdělání učitelů.

1. Veřejných 29, 2. soukromých 8.

Počet žáků 1238, zákyň 683, učitelů 249, učitelek 55.

VII. Školy střední.

(Kantonální, gymnasia, realky, lycea, collèges.)

Ve spojení s akademickými studiemi 87.

Beze spojení s akademickými studiemi 27.

Úhrnný počet žáků 11.733, učitelů 836.

VIII. Vysokých škol, akademií.

Počet žáků 2432; zákyň 161, hostů 936.

Jmění škol primárních obnásí:

- a) kapitály 54,284.272 fr.
 - b) nemovitosti 76,822.515 fr.
 - c) movitosti 3.896.586 fr.
- Jmění škol sekundárních 10,899.498 fr.

Stát přispívá (kantony):

a) na školy primární	4.532.298 fr.
b) na pokračování vzdělání učitelstva	50.047 fr.
c) na výslužné	399.134 fr.
d) na správu a dozor	370.222 fr.
e) na školy sekundární	1.500.374 fr.
f) na školy střední	2 230.648 fr.
g) na školy odborné	900.192 fr.
h) na vysoké školy	1.853.245 fr.

Obce:

12.697.453 fr.
2.180.074 fr.

Příspěvky spolku švýcarského seznati lze z rozpočtu.

Shrňeme-li náklad na veškeré školství ve Švýcarsku od obcí, kantonův a země věnovaný, obnáší úhrnem 30¹/₄ milionů franků.

IV. Průmysl a obchod.

Švýcarsko nemajíc ani moře ani doku, jsouc vtěsnáno mezi obrovské Alpy, bez rudy železné, bez uhlí, vyrostlo jako samolet v oboru průmyslovém a obchodním, a zaujímá nyní čestné místo mezi nejpokročilejšími státy v oboru práce. Poskytuje důkaz nezvratný, že jen *práci a pilností* dospěje národ k blahobytu a svobodě.

Či nedokazují pravdu těchto slov Španěly, jejichž koráby tíží zlata z rýžoven a dolů amerických dováženého se potopovaly, čímž potopena byla také do hlubin bídy, zmatku a temnoty krásná tato země?

Švýcary jsouce sousedem národů v oboru práce i umění proslulých, byly jejich odkojencem a staly se nebezpečným soupeřem v zápasu míru a praktické činnosti.

Tkaniny švýcarské čestně konkurují s anglickými tovary, jestli je vůbec již nepředstihly. Ony rozšiřují jméno švýcarské v celém světě. Látky podivných barev, vzorů a tvarů se vyrábějí v takovém množství, že nás to naplňuje velkým podivením.

Švýcarsko vyrábí nejen pro sebe, ale i pro potřeby všech národů a všech vrstev tovary cenou, lahodností a krasochutí velmi různé. Vedle látky na halenu pastevcovu nalezneme šumivý hedváb, jehož cena na šaty jedné krásotince by blahobyt mnohé rodiny zakotvila. Vedle hrubého barchentu vidíme těžké, skvostnými květy protkané koberce, které budou pokrývatí parkety velmožů.

Pro kočovníky krimské, polodivochy africké, pro plantážníky střední Ameriky a hltavé kovkopy kalifornské nalezneme různé tovary v dílnách švýcarských.

Strojnictví vůbec, mlynářské však zvlášť, zaujímá v Evropě první čestné místo a mnohé stroje tohoto druhu proklestily si cestu k řekám českým. Vývoz strojů do ciziny obnáší ročně 150.000 m. c.

Z vývozu svých rozmanitých výrobků průmyslových čerpá lid švýcarský hlavní prostředky životní.

Jakým způsobem se průmysl švýcarský vyvinul, řečeno jest na listech prvnějších. Jaké výše *vývoz* švýcarské dosáhl, seznati lze z těchto dat: Cena vývozu na jednu hlavu ve zlatě obnáší u jednotlivých států: Švýcarsko 59.22, Britanie 44.83, Belgie 32.55, Německo 19.11, Francie 16.55, Rakousko-uhersko 4.82 *franků*.

Jak výše praveno, Švýcarsko nemajíc železa, dovážeti musí potřebné suroviny z Anglie, Němec a mnoho jiného ze Švédska a Ruska.

Nahražujíc uhlí znamenitou vodní silou, dovážejíc konopí, len a bavlnu z končin zámořských a hedvábné látky ze sousední Lombardie, zaměstnává Švýcarsko 200.000 lidí v průmyslu a 130.000 při řemeslech. V jediném kantonu curyšském vyrábí 12.000 dělníků za 40 milionů, v kantonu basilejskem za 35 milionů hedvábných pentlí. —

V celém Švýcarsku vyrábí se okolo 30 milionů centů hedvábi v ceně 200 milionů franků, k čemuž, jak dotčeno, dovážejí se suroviny z Lombardie. Průmysl hedvábnický sáhá až do 13. století.

V oboru průmyslu tohoto se Švýcarskem soutěží pouze proslulé tovary lyonské, ostatní Švýcarsko předstihlo.

V minulém desetiletí obnášela výroba latek hedvábných v Rakousko-Uhersku 131.000 kg., ve Švýcarsku 1.000.000 kg. Také tkalcovství sahá do 15. století a r. 1830 zavedeno již tkalcovství strojnické.

Továren na zboží vlněné jest téměř 100, roční výroba товарů cení se na 12 milionů franků.

Pro klenotnictví a hodinářství poskytují materiál zlaté a stříbrné peníze, které se rozpouštějí. Průmysl tento kvete v kantonech ženevském, neuchatelském, waadtském, bernském a solothurnském. zaměstnává 40.000 dělníků a vyrábí 1½ milionu kusů hodinek v ceně 60 milionů.

Société d'Affinage v Ženevě spotřebovala k výrobě zlatých hodinek r. 1889 10.200 kg. ryzého zlata, téměř $\frac{1}{10}$ celé výroby.

Zkoušení věci zlatých a stříbrných děje se od přísežných znaleců, kteří po 2měsíčním kursu složití musí zkoušku na polytechnice v Curychu.

Jest podivuhodno, ale historicky dokázáno, jak nepatrným způsobem vznikl ve Švýcarech nyní tak znamenitý průmysl hodinářský. Dávno již vynikaly mnohé továrny v Anglii a střední Evropě, když na sklonku 17. století jistý obchodník na cestě v údolí neuenburském první hodinky kapesní, dosud v obyvatelstvu neznámé ukázal. Nahodilou opravu jejich vykonal 14letý tovaryš kovářský. Daniel Jan Richard, který nikdy dříve kapesní hodinky neviděl. Bez pomoci, bez podpory, bez znalosti mechaniky zhotoviv si nadaný kovář náradí, podnikl průmysl dosud neznámý, čím základ nynějšího blahobytu i čestné pověsti své domoviny položil.

Abychom velkolepost a rozsáhlost dělené práce hodinářské seznali, jest potřebí přehlédnouti rozmanité závody hodinářské.

V klidném jindy údolí La-Chaux-de-fonds je 1422 závodů, které obsahují 53 různých odvětví prací hodinářských. Jednotlivá odvětví a počet samostatných závodů jeví se takto:

	zaměstnává samost. závodů
zhotovování hrubých dílů	5
» kotvových ložisk	25
» kotvových zastávků	22
» cylindrových zastávků	18
» skřípečů	2
» zoubkových koleček	17
» koleček a zářezů	6
» pudidel	5
» různých článků	4
» ukazovatelů opravovacích	2
» per	12
» kývadel	1
» pér závitkových	2
» závěrek pro dámské hod.	38
» řetízků	3
» závaží	8
» dílců kotvicových a cylindr.	17
» ukazovatelů	36
» oček pouzdrových	8
» stříbrných, zlatým proužkem opatřených pouzder	28
» poklopků proti prachu	23
» plotniček pro emailované ciferníky	2
» ciferníků z kovu	12
» ciferníků emailovaných	35
» točen. ciferníků pro sekundy	8
» malby ciferníků	16
Kromě toho:	
Hlazení strojů před zlacením	16
Pozlacování	45
Rytectví	45
Okrašlování rytin	28
Rytectví písma	24
Rytectví spolu okrašlování	36
Válcování	1
Leštění	9
Hotovení otáček pouzdrových	44
Hlazení ocelových kusů	20
» čípků	11
» šroubků a malých dílců	19
» koleček	25
» poklopků	14

Hlazení a doplňování	272
Upravování	47
Zasazování ciferníků	3
> zlomených čípků	5
> listků sekundových	2
> sklíček	7
> strojů a pouzder	2
Obchodem v kamenech a zasazováním kamenů . .	62
Opravami	2

Roku 1889 dáno bylo ke zkoumání zlatých pouzder k hodinám 2.502.619, prstenů zlatých a stříbrných 301.911, bijouterie 41.907. Již roku 1685 zaměstnáno bylo v Ženevě bijouteriemi 200 dělníků.

Hodinářů jest 91, továreníků a obchodníků 224, povinných prubýřů 4, továreníků pouzder 9.

Placení dělníků jest dosti slušné; prostřední dělník vydělá 3, obratný až 8 franků denně.

Vyšívání a krumplování jest v kantonu svatohavelském a appenzelském na vysokém stupni; průmyslem tímto zaměstnáno jest v těchto dvou kantonech 50.000 osob ženského pohlaví. Umělost, jemnost a krása zboží se vůči hledě zdokonaluje.

Roční výroba páčí se na 80 mil. fr. Strojů počítá se 15.000, jehel 4 miliony.

V sousedních zemích Würtenberku, Bavořích a Vorarlberku učiněny byly pokusy k vyrábění podobných tovarů — nezdařily se.

Vlády kantonální přihlížejí k tomuto rozsáhlému průmyslu odborné školy zařizující. Ovšem že i tu švýcarský způsob dělení práce prospívá.

Barvírny v kantonu glarusském vyrábějí za 15 milionů zboží velice proslulého.

Průmysl bavlnářský, který zde vlast a kolébku svou — Anglicko — překonati hrozí, zaměstnává 60.000 dělníků, více než 1½ milionu vřeten a 4000 stolic tkalcovských vyrábí tovary, které se do vzdálených končin zámořských dovážejí.

Na pohled nepatrný, ale velmi důležitý průmysl jest pletení ze slámy, který 30.000 dělníků zaměstnává. Slámu k pletení potřebnou pěstují pokročilí rolníci v kantonu bernském zvláštním způsobem. V teplých a vlažných úzlabinách obilí v řídké řádky seté pečlivě zalívají a třeba-li, okopávají; když pak je stéblo co do barvy a síly k průmyslu způsobilé, v pravý čas je sekají, aby potřebné pružnosti neztratilo.

Roční cena výroby v tomto odvětví páčí se na 6 mil. franků; vývoz do cizích zemí 3½ mil. fr.

Děkujíc za šťastný stav průmyslu výtečným školám průmyslovým, odborným a technickým, poskytuje Švýcarsko nadaným průmyslníkům podpory a pečuje, aby při veškerých výstavách světových práce švýcarská důstojně zastoupena byla.

Dosud vykonával výhradně kanton zákonodárství v oboru průmyslovém a obchodním. vydáváje pro ochranu a zvelebení průmyslu zákony a nařízení. které by mnohým slavným státům za vzor sloužiti mohly. Svoboda živnosti jest téměř v celých Švýcarech zákonem.

Dříve jevíli Švýcaři velkou nechuť k ochraně vynálezů, pročez bylo zákonů o privilejiích.

Roku 1889 uděleno bylo 1650 patentů (cizozemcům 936). Obchodních a továrních známek zaneseno bylo do seznamů: 29200 Švýcařům, 4511 cizozemcům.

Zákon vydaný od kantonální vlády curyšské o práci mládeže v továrnách vyznamenává se stejně pečlivým ohledem jak na toho, kdo najímá do práce, tak i na pracovníky.

Že tak rozsáhlý průmysl s výrobou tak mnohonásobnou je zřídlem obchodu velmi čilého a daleko rozsáhlého, je zcela přirozeno. Švýcarský stát, sotva *devátý díl koruny uherské obsahující*, požívá úvěru v celém světě, ač ho nepotřebuje a spíše jiným zemím ho poskytuje.

Švýcaři. majíce trhy celého světa přístupné, najdou všude vydatných prodávatelů surovin i kupečů výrobků svých, poněvadž poctivost a svědomitost, spojená s velkou počestností, jsou ctnosti obchodníka Švýcarského — a ctnosti takové vznikají, silí a trvají na půdě politické a národní svobody.

Výmluvný důkaz o počestnosti švýcarských obchodníků poskytuje jistě snaha kridatarů o úplné zaplacení věřitelům. Stává se nezdídkou, že synové kridatarů nebo tito sami, k jmění si dopomohouce, úpadkové dluhy platí neb zálohy od obce poskytnuté vyrovnávají.

Více než folianty psaného pojednání dávají důkazy o rozsáhlosti průmyslu a o starostlivosti vlády přečetné *konsuláty* v různých koutcích celého světa.

Švýcarský stát má velmi dokonalou soustavu konsulární. Nejen že s nejčelnějšími a velmi četnými obchodními městy v Evropě udržuje velké obchodní spojení, nýbrž i v dalekých končinách zámořských má své jednatele a filiálky pro obchod s výrobky švýcarskými.

V Evropě ovšem jest Švýcarsko s Londýnem — tímto obrem obchodu světového — a se soupeřem jeho Liverpoolem ve spojení největším.

Do Belgie (Antverp) vyvážejí se tkaniny, hedvábné pentle, hodinky a šýr. Do Švýcař zase dovážejí se odtud oleje, tuky, barvy a mnoho bavlny.

Do Italie (Livorna, Říma, Neapole a Messiny) vyvážejí Švýcaři mouchoiry, merino, hladké pentle hedvábné, dykyty, hodinky a klenoty; odtud zase jdou do Švýcař surové hedváby, zámotky a p.

Se Švédskem je Švýcarsko ve spojení přes Hamburk a Amsterdam.

Z mimoevropských trhů jest na prvním místě Nový York a Nový Orleans.

Vývoz výrobků švýcarských do Nového Yorku páčí se na 80 milionů franků. Vyvážejí se: hodinky a hodinkové stroje, tkaniny bavlněné a hedvábné, krajky, pleteniny ze slámy a sýr.

Do Baltimore dovážejí se tovary bez prostřednictví domů anglických a francouzských v ceně více 3 milionů franků. V Mexiku. Jižní Americe, Australii, Východní Indii, Číně a Japonu jsou jednatele švýcarští velmi bezpečnými strážci a prostředkovateli obchodu švýcarského. Avšak pohlédneme na místa konsulární malé republiky švýcarské:

Generální konsuláty: Londýn, Rio de Janeiro, Brussel, Petrohrad, Bukurešť, Neapol, Lissabon.

Konsuláty a místokonsuláty: Havre, Buenos-Ayres, Nový York, Paříž, Panama, Lyon, Melbourne, Milán, Besançon, Maskat, Montevideo, Sidney, Traiguén, Nizza, Marseille, Nový Orleans, Philadelphia, Varšava, Alžír, Chicago, Hamburk, Oděsa, St. Louis, Tiflis, Amsterdam, Antverpy, Brema, Janov, Livorno, Riga, Valparaiso, Benátky.

Náklad konsulátní obnáší 130.000 fr.

Obchod Švýcarska roku 1889:

Z b o ž í	Dovoz	Vývoz
Odpadky a hnojiva	6.474.808	2.240.721
Zboží lékárnické	3.135.940	2.329.594
Lučebniny	20.576.858	2.961.207
Barviva	7.534.633	10.309.203
Sklo	2.383.664	158.165
Dříví	16.955.397	6.827.259
Hospodářské výrobky	6.740.408	607.677
Kůže	20.054.180	8.765.431
Literární a umělecké výrobky	9.041.003	6.420.057
Hodiny	6.441.528	98.743.194
Stroje	15.575.261	21.905.335
Železo	35.515.890	4.902.208
Drahé kovy	87.470.761	29.063.391
Jiné kovy	10.965.628	1.499.905
Nerosty	42.853.556	3.471.592
Potraviny	230.839.270	71.863.883
Oleje a tuky	9.544.308	519.861
Papír	5.366.947	3.719.629
Bavlna	77.784.793	155.463.568
Len, konopí, juta	12.051.645	2.619.083
Hedvábí	164.377.890	214.743.252
Vlna	61.987.065	19.565.425
Snáška fr.	853.671.433	668.693.640

Z b o z í		Dovoz	Vývoz
	Přenos fr.	853.671.433	668,699.640
Kaučuk		2.111.950	2.464.574
Sláma, rákos		5,160.158	5.432.042
Konfekce		27,397.060	7,035.893
Zvířata		47.404.561	16.310.844
Zvířecí látky		6.695.350	8,802.307
Hliněné výrobky		4,048.341	536.153
Různé		7.739.771	1.613.395
Úhrn fr.		954,228.624	710,894.848

Obchod Švýcarska s jinými zeměmi roku 1889.

Z e m ě	Dovoz		Vývoz	
	1888.	1889.	1888.	1889
Německo	253,771.416	270,001.882	164,486.898	184.606.237
Rakousko	95,963.661	106,490.741	33,165.401	38.534.068
Francie	202,817.187	262,302.309	142,009.725	142,281.034
Italie	115,840.526	140,803.270	51,435.860	53,489.323
Belgie	27,866.676	29,759.476	10,933.095	10,987.630
Holland	8,082.470	7,877.321	4,299.446	4,154.718
Anglie	43,860.696	50,780.984	104,735.372	105,950.072
Rusko	25,044.421	26,158.969	10,991.656	12,831.133
Švédsko a Norsko	383.332	414.710	1,087.522	1,525.550
Dánsko	12.155	4.900	998.295	968.799
Portugaly	100.992	160.622	1,032.495	1,801.182
Španělsko	3,616.087	3,039.208	7,764.735	9,132.894
Řecko	123.354	61.966	703.673	627.538
Dunajské země	1,488.140	3,326.423	5,536.932	6,889.759
Evropské Turecko	204.522	325.518	4,752.254	4,743.739
Egypt	12,560.094	12,685.243	1,120.697	1,184.500
Alžír	463.576	473.521	1,700.748	1,321.743
Západní pobřeží	17.065	12.328	103.358	125.288
Východní pobřeží	24.184	11.055	532.679	404.650
Asiatské Turecko	111.471	251.998	2,377.333	2,668.525
Britská Indie	2,414.376	2,988.831	11,451.840	12,252.005
Hollandská Indie	52.857	30.443	4,542.863	4,801.751
Východní Asie	4,373.476	4,487.868	5,874.275	7,605.772
Britská sev. Amerika	6.374	36.229	949.200	1,689.058
Spoj. státy americké	21,949.330	25,283.468	87,035.749	76,139.040
Centrální Amerika	671.299	1,264.385	1,430.035	3,859.658
Chili a Peru	36.249	16.144	527.872	1,203.889
Brasilie	3,273.224	3,026.783	2,747.933	4,784.663
Argentinie	418.620	239.566	5,408.242	10,706.330
Jižní Amerika	61,008	6,340	797.325	1,316.360
Australie	1,469.757	1,906.123	2,527.140	2,307.940
Úhrn fr.		827,078.595	954,228.624	673,050.648
				710,894.848

Počet celních zásylek obnášel:

roku 1888.	2.740.520 kusů.
» 1889.	2.906.254 »

Výstavy.

Roku 1883 zřízena byla v Curychu velikolepá výstava zemská s výsledkem velmi skvělým. Vystavovatelů bylo téměř 5000 a výstava sestávala z 43 skupin, totiž: 1. Průmysl hedvábnický, 2. průmysl bavlněný, 3. vlněný, 4. platenictví, 5. vyšívání, 6. oděvnictví, 7. koželužství, 8. papírnictví, 9. průmysl slaměný, 10. řezbářství, 11. nábytek a nářadí, 12. zlatnictví, 13. hodinářství, 14. drobné zboží, 15. lučebnictví, 16. suroviny a první úprava jejich, 17. zboží hliněné a cementářství, 18. staviva, 19. vysoké stavby a zařízení domu, 20. inženýrství, 21. dopravní prostředky, 22. strojnictví, 23. galerie práce, 24. průmysl kovový, 25. zbraně, 26. potraviny, 27. hospodářství, 28. lesnictví, 29. honebnost a rybářství, 30. zahradnictví, 31. školství a vychovatelství, 32. zdravotnictví, 33. vědecké nástroje, 34. hudební nástroje, 35. způsob rozmnožování, 36. fotografie, 37. kartografie, 38. umění novověké, 39. umění historické, 40. dobročinnost, 41. spolčování, 42. hostinské živnosti a návštěva cizinců, 43. alpský klub.

Roku 1889. obleslo *Švýcarsko světovou výstavu v Paříži*. Účastenství toto bylo velmi četné a pro mnohé vystavovatele bylo pravým triumfem. Ačkoli výrobky hedvábné a bijouterie pro celní a jiné obtíže nebyly na výstavu odeslány a jiné odvětví švýcarského průmyslu bavlnářského, tiskového a barvířského zastoupeno bylo po jedné firmě, obdrželi švýcarští vystavovatelé následující vyznamenání:

Velkou cenu (Grand prix).

- 12 z oboru vychování, vyučování a umění.
- 5 » hodinářství.
- 6 » tkanin.
- 2 suroviny a lučebniny.
- 6 stroje, nástroje, apparaty.
- 2 potraviny.

Mimo to bylo uděleno 133 medailí zlatých; 232 stříbrných. 251 bronzových, 829 čestných uznání.

Z výstavy dobytka obdrželi Švýcaři:

1 čestný diplom, 33 peněžitých odměn a 7 čestných uznání.

Smlouvy mezinárodní a obchodní.

Švýcarsko, jakožto stát úplně samostatný a nezávislý uzavírá v mezích práva mezinárodního smlouvy se státy obchodními. Pro rozvoj, zabezpečení a ochranu hlavního svého pramene životního,

průmyslu, uzavírá Švýcarsko smlouvy, mezi nimiž pro nás příslušníky Rakouska jest smlouva ze dne 23. listopadu 1888 proto důležitá, poněvadž upravuje celní poměry mezi Švýcarskem a Rakousko-Uherskem.

Švýcarsko, jakožto stát průmyslový, poskytuje za snížené sazby na dovoz tovarů do Rakousko-Uherska příznivé sazby na vývoz výrobků hospodářských odtud do Švýcarska. Bedlivému pozorovateli neujde zajisté, že na tomto našem vývozu dle výroby své a dle komunikačních prostředků svých, »uherská polovice říše« má lvi podíl.

Dle stavu jevivšího se roku 1887 úhrnného svého *dovozu* v ceně 837,043.910 franků, dovaží Rakousko-Uhersko do Švýcarska ročně za 88,388.798 franků.

V dovozu tomto obsaženy jsou:

potraviny	72.317.615 franků.
suroviny	10.040.730 »
tovary průmyslové	6.030.453 »

Z celkového svého vývozu v téže době v ceně 671.092.419 franků *vyrváží* Švýcarsko *do Rakousko-Uherska* za 38,168.507 franků.

Ve vývozu tomto obsaženy jsou:

potraviny	2,740.910 franků.
suroviny	4,254.146 »
tovary průmyslové	31,173.451 »

Hlavní položky našeho dovozu *do Švýcarska* tvoří výrobky hospodářské, totiž:

obilí	31.000.000 franků.
dobytek hovězí	11.300.000 »
víno	5,500.000 »
slad	5,300.000 »
mouka	4,500.000 »
ovoce	4,000.000 »
cukr	3,800.000 »
vejce	2,700.000 »
drůbež	2,100.000 »
prasata	1,200.000 »
lihoviny	1,700.000 »

Hlavní položky vývozu švýcarského *do Rakousko Uherska* tvoří zase tovary průmyslové totiž:

hodinky	9.447.000 franků.
hedvábí	8.068.000 »
tkaniny a výrobky bavlněné	7.503.000 »
stroje	3.839.000 »

Obchodní smlouva mezi Rakousko-Uherskem a Švýcarskem ze dne 23. listopadu 1888 sestává ze 16 článků, jež zavírají v sobě předpisy o způsobu vybírání poplatků celních s připojenými sazbami pro dovoz do Švýcar a pro dovoz do Rakousko-Uherska. Mimo to připojeny jsou smlouvě články dodatečné, jež hlavně upravují a usnadňují obchod v okresech pohraničních. Protokolem závěrečným upravuje se způsob jednání o smlouvě obchodní a o sazbách celních.

Obchodní tuto smlouvu uzavřeli jménem svého panovníka: ministr zevnitřních záležitostí hrabě Kalnoky a odborný přednosta Szogyény. Jménem své vlády: švýcarský vyslanec na vídeňském dvoře A. O. Aepli, člen národní rady Konrad Cramer-Frey, Landammann kantonu glaruského Eduard Blumer.

Jak již výše uvedeno, poskytuje vláda švýcarská výhody pro dovoz výrobků hospodářských z Rakousko-Uherska. Výhody tyto se vztahují na obilí, mouku, dříví, slad, dobytek a obnášely roku 1889 2,433.378 m. c. a 58.658 kusů dobytka.

Naproti tomu dovoz výrobků hlavně průmyslových ze Švýcarska do Rakousko-Uherska s výhodnými pro Švýcarsko sazbami obnášel od 1. června 1887 do 1. května 1888 — 51.935 m. c. v ceně 15.214.042 zl.

Pojišťování a opravy socialně-politické.

Také ve Švýcarsku jevílo se r. 1889 značné hnutí ku prospěchu reformy pojišťování v širším smyslu slova a dospělo k jednání ve sněmovnách spolku. Jednáním tímto projeven směr k sestátnění *pojišťování krupobitního*.

Soukromé podniky ku všestrannému pojišťování jsou ve Švýcarích velmi četny. Některé z nich, zejména pro pojišťování požární, zařízení byly na počátku tohoto století.

Vedle pojišťoven proti škodám z ohně jsou ve Švýcarích četné pojišťovny proti krupobití, pro důchody, pro dopravu, proti nehodám dopravním a j.

Pro tento obor jest zřízen švýcarský úřad pro pojišťování, jemuž přísluší bdíti nad působením pojišťoven a sestavovati pro obory zákonodárné zprávy.

V roce dotčeném udělena koncesse severoněmecké společnosti hamburské ku pojišťování dopravy.

Rozšířena byla koncesse pojišťovně „Union Suisse“, aby mimo vlastní obor ku pojišťování skla, také po zvýšení akciového kapitálu, zabývala se pojišťováním proti nehodám vodárnami vzniklým.

Obnovena byla koncesse pěti společnostem ku pojišťování na život, poněvadž koncesse dřívější byly na obmezenou dobu uděleny.

Koncesse se vzdala ku působení ve Švýcarsku pojišťovna „National Provincial Plate Glass Comp. Limited.“

Dozor ku pojišťovnám ve Švýcarsku spočívá v zákonech a předpisech spolkových. Dozor tento jest dosti zevrubný a pronikavý. Následkem dozoru tohoto vystěhovaly se 2 cizí pojišťovny ze Švýcar.

Roku 1888 vyneseno bylo 21 rozsudků proti pojištěncům a 21 proti pojišťovnám. Mezi těmito 21 bylo 6 z oboru požárního, 5 z oboru pojišťování na život, 6 z oboru úrazového a 4 z oboru pojišťování dobytka. Ve všech těchto případech vzpíraly se pojišťovny povinnosti ku placení náhrady.

Poplatky státní za koncesse pojišťovnám udělené dosáhly r. 1889 26.687 fr. 30 ctů.

Švýcarsko předstihlo zákonodárnou ochranou dělnictva za minulých několik roků všechny státy civilisovaného světa.

Dle zákona *v příčině práce v továrnách*, zapovídá se práce dětí před dokonaným 14. rokem věku.

Děti, jež se nalézají ve stáří mezi 15. a 16. rokem věku, mají býti účastny školního a náboženského cvičení, jež s konanou prací nemá trvati denně déle 11 hodin. Školní a náboženské cvičení nemá býti nijak prací tovární obmezováno. Práce nedělní a noční mladým lidem, 18. rok nedosáhnuvším, se zapovídá.

Při živnostech, jimž jest nepřetržitá práce úřady dovolena, může spolková rada, po vyšetření nezbytnosti a při dokázané potřebě svoliti, aby mladí lidé, vyžaduje-li toho jejich prospěch, v řemesle se vycvičili, aby také ve věku od 14. do 18. roku, ku práci byli připouštěni.

Práce tato, nejvýše 11-hodinná, nesmí býti nijak na úkor zdraví, při čemž se žádá za tímto účelem spolehlivé rukojemství.

Spolková rada jest oprávněna označiti továrny, v nichž práce dětí vůbec se konati nesmí.

Továrník není oprávněn vymlouvat se neznalostí stářím neploletých dělníků svých.

Pokuty vyměřeny od 5 do 500 franků, a opakuje-li se přestupek, může býti vyřknuta pokuta vězením do 3 měsíců.

Dle ústavy spolkové jsou soukromá podniknutí v oboru pojišťovacím podrobena dozoru spolkovému.

Zákonem ze dne 14. června 1881 podrobuji se výpomocní spolkové zanesení do rejstříků obchodních a upravují se práva a povinnosti členů.

Zákonem ze dne 25. června 1881 vyřknuto jest ručení závodů továrních při úrazech a úmrtí, při čemž se zákon tento proto k vzájemným výpomocným pokladnám vztahuje, poněvadž se požitky, z těchto pokladen plynoucí, odrážeti mají od náhrad zákonem vyřknutých.

Zákonem ze dne 25. června 1885 upravuje se veřejný dozor ku podnikům pojišťovacím vůbec a vzájemným výpomocným poklad-

nám zvláště, při čemž se kantonům vyhrazuje právo, aby vydávaly předpisy v oboru policie požární, jakož aby ukládaly příspěvky k těmto účelům.

Ku pojištění švýcarských úředníků a sluhů zřízena byla zvláštní pojišťovna, poněvadž udělování výslužby ve Švýcarsku není zavedeno jako u nás.

Roku 1889 přijato bylo pojištění nových:

1. Pro případ úmrtí	34	policí s	268.200 fr.
2. „ „ „ s protipojištěním . . .	11	„	47.000 „
3. „ „ „ neb dosažením 60 r. stáří	124	„	414.200 „
4. „ „ „ s protipojištěním . . .	5	„	22.000 „
5. „ důchody	1	„	100 „
úhrn	225		751.500 „

Roku 1888 přijato 154 „ 524.800 „

Úbytek roku 1889 jeví se takto:

1. Úmrtím	66	policí s	163.157 fr.
2. Vyplácením při dosažení 60 roků . . .	2	„	3.200 „
3. Vyplácením následkem vystěhování . .	6	„	7.637 „
4. Vystoupením	9	„	29.000 „
5. Vypovězením	3	„	9.500 „
úhrn	86	„	212.494 „

Jmění závěrkou roku 1889 jevílo se takto:

a) uložené kapitály	1,864.000—	fr.
b) úroky dospělé	24.312.73	„
c) hotovost	3.889.27	„
	1.892.202—	fr.

Zákonem ze dne 28. června 1889 uvedeny byly do života pomocné pokladny pro zřízence železnic a paroplavebních společností.

V oboru veledůležitých oprav socialně-politických rozvinulo zákonodárství švýcarské chvalitebnou činnost. Zákoný proti úrazům a nemocem; zákon v příčině práce v továrnách; zavedení továrních inspektorů; luštění mnohostranných otázek pojišťovacích staví Švýcarsko po bok států v oboru socialně-polických oprav nejpokročilejších.

Švýcarsko se svým rozvětveným průmyslem, četným a pohyblivým dělnictvem, které jest v přímém styku se sousední Francií a Itálií jakož i s Německem, pečuje velice o to, aby dělnictvo nemělo příčinu, ukazovati k liknavosti vlády švýcarské v oboru oprav společenských.

Na sklonku r. 1889 mělo Švýcarsko 3957 průmyslových závodů, jež se rovnaly 85.000 koňským silám.

V závodech těchto bylo zaměstnáno 161.774 dělníků.

Roku 1889 povolena byla noční práce 59, nedělní 11, nedělní a noční 95 závodům. Nehod v závodech bylo 6029. Tresty pro přestoupení zákona obnášejí nejméně 5 franků.

V. Zemědělství a hospodářství.

Jest málo zemí na světě, ve kterých by se tolik přírodních krás soustřeďovalo jako ve Švýcarsku. Carovnost černých hvozdů, vonných zelených koberečů, bujná, mnohdy divoká květena zvlažovaná modrými jezery, pojí se tu v nevýslovnou spanilost, poskytující malířům a novellistům látky vděčné a nevyčerpatelné. Však čím jsou kraje ty nad jiné krásnější, tím jsou v úrodnosti hubenější — pláni kypřých, roli úrodných příroda Švýcarsku odeprěla.

Vyjímaje tučné pastviny s vonnými travinami, na jichžto vzrůst více teplé slunce a časté vláhy než kypřost půdy působí, a vyjímaje pak pasoucí se skot, nenajde krajan náš v oboru rolnickém žádného poučení ani upokojení.

Pohlížíme-li na droboučké rolnictví švýcarské, zalétá duch náš do rodného kraje polabského, poznávaje teprve ve Švýcarsku štedrost i cenu rozsáhlých plání našich. Kéž by na věky půda naše patřící mezi nejlepší v Evropě, vzdělávána byla rukou českou; kéž by všickni upřímní synové vlasti každou píď země mateřské považovali za největší rukojemství naší národní nesmrtelnosti a kýžené svobody! . . .

Různé kraje, podnebí a položení švýcarské jeví také rozličnou hospodářskou soustavu. Kdežto s nejpokročilejším rolnictvím Bernsku shledáváme větší a rozsáhlejší pozemky (proti našim ovšem malinké), pěkné stroje a zcela dobrý postup osevní, nalezneme v kantonech hornatějších Uri, Schwyz, Waadt a j. ještě dřevěné pluhy a dřevěné brány, v kterých jsou mnohdy zápřazení hřebci nebo býci.

Že o průmyslu hospodářském nemůže být ani řeči, že ve Švýcarsku není jediného cukrovaru ani velkolepé lihovarny, rozumí se samo sebou. Téměř celá třetina — 31% — veškeré půdy švýcarské jest neplodná (ledovce 14%; jezera a p. 14%).

Pouze 11%, tedy desátý díl půdy, patří rolnictví, pastvin 20%, luk takéž 20%, patří ovšem chovu dobytka. Lesů jest 17%, vinných 1%.

Téměř 200.000 lidí žije se hospodářstvím v širším smyslu.

Hospodářství jest trojstranné, poskytující obyvatelstvu sotva na půl roku spotřebu potravin. Nejrozsáhleji pěstují se brambory. Rozkouskovanost půdy ve Švýcarsku odedávna zavedená velice vadí rádnému hospodářství, které, obsahuje-li 20 měrie, považuje se za hospodářství velké.

Nejobyčejnější plodiny polní ve Švýcarsku jsou:

1. Obilní: Zimní a jarní pšenice, žito, ječmen, oves, proso a a kukuřice.

2. Luštěnaté: Hrách, čočka, boby, vikev.

3. Pícní: Červený jetel, lucerna a esparseta.

4. Kopaniny: Brambory a pícní řepa.

5. Byliny obchodní: Řepka, některá semena a tabák.

Vlastní výroba doplňována býti musí rozsáhlým dovozem. Roku 1872 dovezeno bylo do Švýcar:

obilí	4,960.262 centů;
brambor	560.000 cenů;
vína	1,404.102 centů.

Cena dovezených potravin obnášela roku 1889 230 mil. franků: vyvezených 71 mil fr.

Vzorně pěstuje se lukařství s dobytkařstvím souvisící. Roční výroba sena obnáší 45 mil. centů. Dlouho nemohlo se ujmouti odvodňování půdy (drainage); působením a podporou vlády klestilo si dráhu v konservativním a málo pohyblivém rolnictvu švýcarském: v letech posledních však, díky velmi laciným výrobkům, klestí si víc a více dráhu.

Kdo by neznal výtečný dobytek švýcarský a sýr v salaších alpských vyráběný? Chovu dobytka věnují hospodářové švýcarští velkou péči a pozornost. Cena dobytka jest při velké poptávce velmi značná, poněvadž obchodníci v každý podzim celá stáda kupují a do různých krajín evropských pro zušlechtění jej do-
dávají. Často se některá dojnice prodá až za 500 fr. (300 zlatých).

Největší poptávka byla ovšem po válce francouzsko-německé. pro zhubené krajiny východní a jižní Francie.

Drobného dobytka na jatky dováží se do Švýcar velké množství. Výhradně švýcarský chov dobytka nalezneme však na Alpách. Na počátku léta postupují pastýřové až k samým patám ledovců a vracejí se po 8—10 nedělích do údolí. Pastva poskytuje skotu velkou část píce. Na pastvinách pase se ze 100.000 koní asi $\frac{1}{2}$ tedy 50.000 kusů, ze 875.000 hovězího dobytka asi $\frac{3}{4}$ tedy 654.000 kusů, 405.000 ovcí úplně, ze 376.000 prasat asi $\frac{1}{3}$ tedy 138.000.

Tak rozsáhlá pastva ovšem zavinuje velký nedostatek hnoje, ačkoli Švýcaři jsou v zužitkování hnoje praví mistři. Pečlivě svádění močovky do sudů v chlévě v zemi zakopaných, a pletené, prstí poházené stěny, u hnojnic venkovských zabráňují zmaření každého atomu čpavku a látky hnojivé.

V krajinách chudobnějších našli jsme ovšem také sem a tam, že se náves v hnoji topila, kdežto sousedící pole po hnoji prahlo.

Výroba sýra a másla stále roste. Výtěžek z jedné krávy páčí se na 166 franků.

Nejen vlády kantonální nýbrž také vláda spolková všemožně pečují a hmotně podporují chov domácího zvířectva vůbec a hovězího zvlášť.

Aby se poznaly veškeré stránky tohoto odvětví, věnuje se statistice odborné nevšední pozornost.

Nejen že při obecném sčítání rozřizuje se domácí zvířectvo koně a hovězí dobytek dle plemene, pohlaví a stáří, nýbrž také dle barvy, což znázorňuje se také barevnou mapou.

Majitelé dobytka rozřizují se také dle pozemkového majetku a dle počtu dobytka chovaného a porovnává se, rozmnožil-li nebo klesl-li počet pěstovatelů dobytka a jaký číselný poměr jeho jest k obyvatelstvu a ku půdě úrodné (bez lesů).

Dle poslední konaného sčítání jest ve Švýcarsku 289.274 majitelů dobytka, mezi nimi 30.635 takových, kteří nemají žádných pozemků.

Počet domácího zvířectva obnášel r. 1888: 98.622 koní, 100.933 mezků, 2046 oslů, 1.212.536 dobytka hovězího, 394.804 ovcí, 416.323 koz, 207.384 úlů včel. Výrobě sýra jakož i mlékařství věnuje se značná péče. Vyvezlo se roku minulého: sýra 253.870, mléka 146.975 m. c.

Aby zamezeny byly nemoci mezi dobytkem, uzavřela vláda rakouská se Švýcarskem smlouvu (konvenci) v příčině zvěrolékařských opatření při vypuknutí nakažlivých nemocí. Smlouva tato nabyla 1. březnem 1891 platnosti a trvati má po dobu následujících dvou let. Vypovězena býti může 12 měsíců před ukončením její platnosti.

Dle smlouvy této zavazují se vzájemně obě vlády, že v případě vypuknutí nemocí domácího zvířectva, v tom kterém území cestou telegrafickou úřadové pohraniční budou uvědoměni. Kromě toho upravuje se průjezd a průhon dobytka v území pohraničním obou zemí v pohraničných obvodech.

Roku 1889 dovezeno bylo do Švýcar domácího zvířectva:

koní	9.882	(z Rak.-Uher.	1.672)	v ceně	5,895.774 fr.,
oslů a mezků	414	"	5)	"	90.980 "
hřibát	661	"	158)	"	127.470 "
volů	49.735	"	17.036)	"	24,320.070 "
krav	35.279	"	12.855)	"	10,889.234 "
mlad. dobytka	30.219	"	4.844)	"	4,064.708 "
telat	4.549	"	178)	"	212.804 "
vepř. dobytka	108.487	"	10.005)	"	11,394.893 "
ovcí	201.503	"	49.287)	"	6,827.496 "
koz	5.339	"	1.185)	"	106.302 "
	<u>446.068</u>				<u>63,929.731 fr.</u>

Roku 1889 bylo 160 výstav kantonálních a výsledek jevil se takto:

K a n t o n	Premie spolkové:		Premie kantonů:	
	Vyplacené fr.	P o ě t býků:	Vyplacené fr.	P o ě t býků:
Curych	10.860	126	11.190	189
Bern	28.170	339	27.700	369
Luzern	12.930	186	12.265	221
Uri	1.456	20	1.640	20
Schwyz	3.904	60	8.100	60
Obwalden	1.216	27	1.706	44
Nidwalden	1.008	22	1.090	22
Glarus	1.184	20	1.570	20
Zug	1.936	30	2.000	30
Freiburg	9.430	97	9.430	97
Solothurn	4.200	112	4.200	112
Basilej město	—	—	—	—
Basilej venkov	2.555	67	2.525	94
Schaffhausen	840	29	1.680	34
Appenzell A. Rh.	2.370	43	2.370	43
Appenzell J. Rh.	—	—	—	—
Sct. Gallen	10.656	267	16.009	267
Graubünden	6.110	71	10.099	183
Aargau	6.675	97	6.675	97
Thurgau	5.160	157	5.160	157
Tessin	3.240	54	3.240	54
Waadt	14.220	264	18.105	379
Wallis	11.531	275	14.220	275
Neuenburg	2.296	50	4.550	79
Ženeva	—	—	—	—
Úhrn	141.947	2413	165.524	2846

Roku 1889 uděleno bylo premii, »rodových plemen« obnosem 29.058. Premie tyto uděleny byly hlavně na hovězí dobytek barvy skvrnité, jež vyniká zejména v západních kantonech Švýcarska, takovým způsobem, že byla premie 5 franků na 100 kusů z veškerého dobytka vypočítána.

K a n t o n	Počet rodů předvedených	Počet rodů premií podělených	Počet kusů rodů premií podělených
Bern	161	142	858
Freiburg	85	49	188
Solothurn	14	11	43
Basilej venkov	10	10	36
Schaffhausen	7	4	15
Waadt	75	56	113
Wallis	171	48	141
Neuenburg	18	18	96
Úhrn	541	338	1490

Ze zpráv ústřední vládě podaných vychází na jevo, že nakažlivé nemoci mezi dobyt看em privilečeny byly ve 4 případech z Francie; v jednom případě z Německa, v 31 případech z Rakousko-Uherska; v 3 případech z Italie.

Nejvíce onemocnění 21.833 bylo kulhavkou a slintavkou 11 vzteklinou, 28 ozhrůvkou, 641 hlízou, 202 snětí slezinnou a 1729 jinými nemocemi.

Povznesení a zvelebení chovu koní věnuje se též zvýšená pozornost. Zakoupení dva hřebci z Normandie stáli s dopravou 12 005 fr.

K účelům plemenitby bylo v kantonech 88 hřebců.

Při 42 výstavách koní udělena 662 kusům klisen premie v sumě 59.140 fr., pak 495 hřibatům 36.430 fr.

V Bernu uspořádal spolek jízdecký s hospodářskou společností kantonální výstavu koní ze středního Švýcarska. Ze 6 kantonů bylo přivedeno 142 koní a hřibat, z nichž 56% poděleno premiemi. Spolek udělil k uhrazení výloh výstavních 5000 fr.

Pro snadnější chov koní zřizeny jsou v některých kantonech pastviny (38), na nichž se chovají (734) hřibata. Podpora spolková obnášela 8163 fr.

Na dva kursy podkovářské v kantonech Bernu a Graubündenu poskytnutá spolkem podpora obnášela 2030 fr.

Pro stanici remont zakoupeni byli koně 48 kusů po 818 fr. Roční náklad za ošetřování obnáší 604 fr.

Pro vyšší vzdělání v oboru zemědělském zřizeno 11 nadací na hospodářském oddělení polytechnické školy v Curychu nákladem 2950 fr. a 5 nadací cestovních 1050 fr.

Kantonálními hospodářským školám v Curychu, Bernu a Neuenburgu, jež vyžadují nákladu značného, udělena subvence spolková 30.646 fr.

Třem zimním hospodářským školám v Sursee, Bruggu a Lausanne udělena k uhrazení ročního nákladu 32.495 fr. spolková subvence 13.808 fr.

Škola zahradnická v Ženevě roční náklad 17.168 fr. vyžadující a kantonem zřízená, podělena jest subvencí spolkovou 8727 franků.

Hospodářských kursů do všech oborů zemědělských sahajících konáno bylo roku 1889 celkem 106, přednášek kočovních bylo 459. K tomu přispěly kantony 26.345 fr., země 12.379 fr.

Dozor k sýrárnám konal se velmi horlivě. Úředně oznámeno bylo 259 inspekci.

K nákladu přispěly kantony 9907 fr., spolek švýcarský 8944 fr.

K nákladům na výzkumy hospodářsko-průmyslové uděluje spolek četné subvence.

Výzkumy a pokusy na půdě rašelinné konány nákladem kantonální vlády Bernské.

K nákladům 4536 fr. přispěl spolek 1225 fr.

Pokusná stanice vinařská v Lausanne zaváděla révu americkou a konala pokusy k vyhlazení révokazu. K nákladům 35.688 fr. přispěl spolek 14.943 fr.

K vyhubení révokazu ve vinnorodých kantonech curyšském, waadtském, neuenburském a ženevském věnoval spolek roku 1888 značný příspěvek 181.138 fr.

Stanice semenářská obdržela spolkové podpory 5000 zl.

Mimo to konány byly na zkušebních polích a na zkušebních lukách v Curychu a Fürstenalpu četné pokusy.

Zařízení ústředních mlékáren jest v plném proudu jednání.

Kantonální školy mlékařské v Bernsku, Freiburgu a v Set. Gallen vyžadovaly nákladu 28.666 fr., k čemuž spolek přispěl polovici.

K zařízení vzorné sýrárny v Mondonu nákladem 5148 fr. přispěl spolek 10%.

Velká péče věnuje se vinicím; velmi starostlivé okopávání, vysazování a zejména hnojení nazvati lze vzorným. Viděli jsme vinice na výšinách u Curychu, které nemohly být bedlivěji opatřeny; u každého keře hromádka kompostového hnoje, zlábký k svádění vody, rigoly, cisterny — vše geometricky rozděleno.

Výtěžek vinařství jest ve Švýcarech také velmi značný; páčí se na 18 milionů franků a spotřebuje se doma. Drahá a šumivá vína dovážejí se z Francie.

Rovněž dlužno chvalně zmíniti se o štěpařství, zahradnictví a pěstování bylin obchodních. Na rozvoj zahradnictví působí velmi blahodárně hospodářské a zahradnické společnosti, jichž jest, jak na jiném místě uvádíme, 30. Na svislých stránkách a suchoparech pěstují Švýcaři s velkou péčí a vytrvalostí třešně a ořechy. Následování hodno jest, že dívky ve školách švýcarských velmi důkladně cvičí se v zahradnictví, které jest obligátním předmětem.

Kantonální zákonodárství vzalo také zahradnictví a štěpařství v mocnou ochranu. Lehkomyslné neb surové zmaření stromu trestá se až šestiměsíčním vězením neb i káznici!

Kéž by také naše tučné stráně a občiny místo ohyzdného hadího mliči a bodláčí pokrývaly se košatými stromy, jimž podnebí naše jde tak k duhu! Krása, užitek, potěšení byly by hojnou odměnou za malou oběť času a za neveliké výlohy.

Lesnictví, které dříve za neurovnaných poměrů státních bylo ve velmi neutěšeném stavu. činí v posledních dvaceti letech značné pokroky; a při té péči zákonodárství, která se i v tomto oboru jeví, by rozvoj jeho byl ještě větší. kdyby tomu nevadily ještě vlastnické poměry občanstva, které se často u nás objevujícími sporům mezi mlado- a starousedlými o »statek obecní« podobají jako vejce vejci. Pro Švýcarsko jsou lesy jako ta jeho svoboda podmínkou existence.

Nemajíc jiného *paliva* nežli dřeva, chrániti musí lesů svých, jinak by divoké bystřiny, zhoubné bouře a děsné laviny bez překážky v plné divokosti zem ničily.

Spotřeba dříví jest také ve Švýcarsku ohromná. Nejen, že veškerá obydlí a budovy hospodářské na horách staví se ze dřeva, ono se potřebuje při topení parovozů a parolodí a počítá-li se, že jedna domácnost ve Švýcarsku spotřebuje 2 sáhy, že četné železnice

(jedna míle asi 700 sáhů dříví) pohlcují velké množství této hmoty. tedy se ovšem kácí *dosud* na účet budoucnosti.

Přírůstek roční veškerých lesů ve Švýcarských páčích se na 890.000 krychlových sáhů. avšak pouhá spotřeba rodinná ve Švýcarských přesahuje přírůstek ten dle měřítka výše uvedeného o celých 100.000 sáhů.

Poměry tyto u vlád kantonálních často na přetřes brané vzbudily ovšem četné návrhy a pokusy k úspoře paliva dřevěného čelící, které však dosud v lidu se neujaly. Nejprospěšnější jest ze všech ještě ten, aby se využítkovala rašelina, která se v středohoří nalézá.

Pro nedostatek jednotného zákonodárství lesního nebylo možno v zalesňování tak pokračovati, jak by toho obecný prospěch vyžadoval.

V zimním zasedání sněmoven vedena byla tuhá debata o tom, jak zjednatí by se měla náprava, avšak usnesením rady národní dne 11. prosince 1889 bylo radě spolkové přikázáno, aby svým časem podala předlohu.

Stav lesnického úřednictva v celém Švýcarsku s podmínkou odborného vzdělání vědeckého jeví se takto :

lesníků zemských	7,
lesníků kantonálních	108,
lesníků obcí a korporací	42,
	<hr/>
	157

Vzdělání a vědomosti lesnické snaží se vlády spolková a kantonální doplniti kursy a přednáškami.

V hospodářství lesní velmi prospěšně bylo zasáhnuto vyvazením služebností, k čemuž byla doba 10 let ustanovena. pak o 3 léta prodloužena a skončila roku 1889. — Počet vyvazení obnáší od r. 1881—1885 s jistinou vyvazovací 571.521 fr.

Kromě toho se v rozměřování lesnickém pilně pokračuje. Koncem r. 1889 bylo 2105 trigonometrických bodů stanoveno.

Vedle sestavování lesnických plánů hospodářských pečuje se hlavně o zdar lesů přímým zalesňováním, ku kterému roku 1889 použito bylo 5.836.126 sazenic jehličnatých a 495.083 listnatých. Náklad zalesňování obnášel 176.555 fr., k čemuž spolek 94.554 fr. přispěl. —

Podnebí švýcarské jest arci lesnictví nad míru příznivo. Četné mlhy (počítá se 66 mlhových dní ročně) jakož i velké množství vody dešťové udržuje nad lesinami švýcarskými stálou vláhu, která vzniku lesů mladých velice prospívá.

Ochrana ptactva.

O změnu nedostatečného zákona ve příčině honitby a ochrany ptactva ze dne 17. září 1875 zasazují se zájemníci, avšak dosud s nevalným výsledkem.

Honebnost.

Spolkový zákon honební ze dne 17. září 1875 neposkytuje přátelům ušlechtilé myslivosti žádoucí opory k rozvoji jich zájmů. Pročež zemský spolek pro ochranu honební požádal o doplnění zákona honebního. Vláda spolková s vládami kantonů dělí se o kompetenci.

Ochrana zvěře spočívá hlavně v obvodech (Bannbezirke), jichž r. 1889 v 15 kantonech bylo 21 ve výměře 3837 km². Dozorců bylo 46.

Škodné zvěře pernaté za třeleno bylo 1539 a srstnaté 702 kusy.

Premie za škodnou zvěř ustanovují vlády kantonální.

Neúplnost platného zákona seznati lze z té okolnosti, že kanton Appenzell žádati musel *radu spolkovou* o rozhodnutí otázky: »patří-li *srnčí* mezi zvěř vysokou.« Spolková rada rozhodla, že srnčí nepatří mezi zvěř vysokou, pročež vřaditi ji dlužno mezi zvěř v době honební od 1. září do 15. prosince odstřelovanou. Najde-li se srnčí na vysokých horách mezi jeleny, tedy se odstřeluje od 1. září do 1. října.

Náklad honební jeví se takto:

Služné	33.042·55 fr.,
pojistné proti úrazům	571·88 »
ozbrojení	1.249·40 »
příspěvek střelný	305·60 »
příspěvek na byt a šaty	1.853 15 »
odměny střelné	944 35 »
výpomoc	997— »
různé	40— »
úhrn	<hr/> 39.003·93 fr.

Příspěvek spolkový 13.001·32 fr.

Rybářství.

Když v zákonitě lhůtě 90 dní nebyla podána žádost o hlasování lidu v příčině spolkového zákona o rybářství ze dne 21. prosince 1888, nabyt týž zákon 1. července 1889 platnosti.

Za účelem ochrany chovu ryb činí spolek švýcarský se státy sousedními smlouvy.

V některých ustanoveních švýcarských jeví se však proti jiným státům některý rozdíl. Tak ve příčině šetření pstruhů ustanovena jest pro Švýcarsko doba od 1. října do 31. prosince, která se od oné, ve Francii platné liší.

Výtěžek z rybolovu v poslední době klesá, zejména lov lososů, z dřívějšího výnosu 18.000 fr. klesl na 10.200 fr., což se připisuje přílišnému kořistění se strany pruské a nizozemské. Také na sousedství italské si správa spolková stěžuje.

V 8 kantonech jest 12 obvodů ochranných, jež zaujímají plochu vodní 473 ha.

Dvojím způsobem zvelebují se rybářství: jednak hubením škodných zvířat, jednak umělým lhnutím ryb.

Z takových 87 stanic r. 1888/9 vypuštěno bylo ve Švýcarsku 12.866.872 vylhnutých rybiček. Mimo to puštěno bylo ve Freiburgsku 2000 úhořů a 7000 kaprů, jež v Porýnsku byly zakoupeny. Do bodamského jezera puštěno 40.000 jezerních pstruhů.

Příspěvky spolkům a společností hospodářským v r. 1889 vykazovaly celkem:

a) švýcarskému hospodářskému spolku	20.070 fr.,
b) „ spolku pro alpské hospodářství	5.200 „
c) svazku hosp. spolků v románském Švýcarsku	14.400 „
d) hospodářskému spolku ve vlášském Švýcarsku	3.200 „
e) švýcarskému zahradnímu spolku	6.200 „
úhrnem	<u>49.070 fr.</u>

Švýcarský hospodářský spolek rozdělil příspěvek jemu udělený takto:

1. Na přednášky kočovné a kursy	10.250 fr.,
2. Na rozšiřování spisů odborných	3.520 „
3. Švýcarskému včelařskému spolku	1.000 „
4. Na rozšíření ušlechtilých roubů	1.500 „
5. Tržisté semenářské	300 „
6. Odměny za vysazování ovocných stromů	500 „
7. Výdaje správní	3.000 „
	<u>20.070 fr.</u>

Přednášek bylo odbýváno 173, kursů 39.

58 hospodářským spolkům a jednotlivcům rozděleno bylo 3507 odborných spisů. Spisy tyto obsahují pojednání o nemocech zvířectva, o pěstování ovocných stromů, o vedení hospodářského účetnictví, o bylinářství, vinařství, o hnoji chlévském a umělém, o hospodářském inventáři, o včelařství a j. v.

Švýcarský včelařský spolek má 17 stanic.

Švýcarský spolek ovocnářský a vinařský rozdál 76.470 roubů.

Spolek pro alpské hospodářství vydává list odborný a rozdělil při inspekcích alpských 61 premii.

Svazek hospodářských spolků v románském Švýcarsku věnoval taktéž značný díl příspěvků na kursy a kočovné přednášky (149) a na rozšiřování spisů hospodářských; udělování premii sýrárnám, vzorně vedeným hospodářstvím a za správu školek ovocných.

Hospodářský spolek ve vlášském Švýcarsku odbýval 32 přednášek a 2 kursy; pak udělil 27 premii.

Švýcarský zahradní spolek pořádal přednášky a kursy, doplnil knihovnu, opatřil sazby ovocnářské a zahradnické a uděloval premie.

Národní jmění švýcarské počítal výtečný Franseini v letech padesátých a objevil následující číslice dle kantonů:

Curych	471 mil. fr. č.	9.440 fr. na jednu rodinu.
Bern	650 „ „	9.090 „ „
Lucern	150 „ „	6.600 „ „
Uri	44 „ „	15.400 „ „
Schwyz	63 „ „	7.000 „ „
Unterwalden	31 „ „	5.440 „ „
Glarus	62 „ „	8.625 „ „
Zug	24 „ „	7.570 „ „
Freiburg	176 „ „	8.700 „ „
Solothurn	95 „ „	7.000 „ „
Basilej (město)	220 „ „	37.500 „ „
„ (venkov)	155 „ „	17.000 „ „
Schaffhausen	47 „ „	5.900 „ „
Sv. Havel	180 „ „	5.000 „ „
Turgau	104 „ „	6.600 „ „
Waadt	436 „ „	9.800 „ „
Neuenburg	240 „ „	16.000 „ „
Ženeva	269 „ „	17.000 „ „

V tom arci 5 kantonů obsaženo není.

VI. K o m u n i k a c e.

1. Železnice.

Jest pravdou nezvratnou a od nejvýtečnějších národních hospodářů dokázancu, *že poplatek transportní jest z těch, který nejvíce tíží*. Posuzující dle toho pokročilost státův přiznati musíme, že Švýcarsko jest v první řadě, majíc vesměs sazby pro dopravu domácích výrobků co možná nejnížší.

Roku 1851, když veškerá hlavní města evropská již byla spojena železnicemi, ve Švýcarsku železnice ještě nebylo. Teprve roku dotčeného povolala vláda švýcarská výtečného anglického inženýra Stephensona, i věnovala na stavbu nejnnutnějších železnic kapitál 100 milionů franků.

Jako v ničem se tamější správa státní neukvapuje, tak dlouho neuvažovala, mají-li se stavěti železnice buď od spolku a kantonů, neb mají-li se ponechati podnikavosti soukromé. Jest velmi zajímavé, probíráti se v tehdejších rokování zákonodárných sborů.

Dvě strany stejné co do počtu a váhy hájily dvoje různé stanovisko: jedna chtěla, aby stát k vůli jednotě stavěl železnice, druhá však na částečně vykonané scentralisování celnictví, pošt a telegrafů poukazujíc, vyslovila své obavy. kdyby se scentralisováním železnic vložila vládě ústřední *velká moc do ruky, že by Švýcary,*

jsouce povahou svou federativní, centralisaci takovou nesnesly a jsouce stádem demokratickým hleděti musí, aby ústřední vláda velké moci nenabyla.

Důvody tyto rozhodly a zákonodárstvím ustanoveno, že se stavba železnic švýcarských vykonati má *podnikavostí soukromou* nebo *podnikavostí jednotlivých kantonů*.

Jsouc starostlivo o prospěch lidu svého, zrušilo Švýcarsko za účelem všemožného polehčení stavbám železničním clo z veškerých z ciziny dovážených potřeb železničních jakož i ustanovilo z výráběných ve Švýcarsku vrátiti clo ze surovin k tomu potřebné.

Naposledním důkazem péče vlády švýcarské o důležitosti zemské jest to, že jen tuzemským podnikatelům dáno povolení k stavbě drah, jestliže kantony samy práva jim ústavně příslušícího neužily.

Mimo to spolek vyhradil si *roční poplatek za koncesi* (Concessions-gebhühr), ku kterému železnice tenkrát jest povinna, když čistý užitek více než 4% obnáší. Poplatek tento obnáší 500 fr. ročně za jednu hodinu délky železnice.

Zákony spolkovými vyhrazují se státu švýcarskému při stavbách, při průjezdu a při sazbách jistá práva.

Jednalo-li se při železnicích, několik kantonů spojujících o různé jejich zájmy, o sporné zájmy místní, nebo o připojení k železnicím jiným, o zřízení nádraží na hranicích dvou nebo více kantonů sousedních a t. d., rozhodlo spolkové shromáždění, jakožto nejvyšší instance.

Předpisy o dopravě diriguje ovšem hlavně moc spolková, šetříc při tom zájmů a zákonodárné moci kantonů. Péče o pohodlí a bezpečnost osobní, o snadnost a spolehlivost dopravy, jeví se v četných usnešeních a rozhodnutích vlády spolkové. Za opoždění, za ztráty a poškození, ručí obecnstvu správa železnice; čehož náhrady pohledávati lze pořadem práva občanského. —

Více než dlouhé výklady o tvrzení našem obsahuje článek 67. spolkového práva trestního: „Kdo úmyslně při dopravě železniční způsobí osobám nebo věcem škodu, budiž potrestán vězením, a způsobena-li značná škoda, budiž potrestán kázníci. Kdo by lehkomyšlným nebo nedbalým způsobem, nebo zanedbáním povinnosti jemu přikázaných způsobil značnou škodu, budiž potrestán vězením do 1 roku, který trest spojí se s pokutou peněžitou a stane-li se značná škoda, vězením do 3 let, spojeným s trestem peněžitým.“

Zajímavé zařízení při železnicích švýcarských jest, že dopravují nejvíce jen ve dne. Roku 1870 mělo Švýcarsko 220 mil železnic a jest tedy dle rozsáhlosti svého území v oboru železničním mezi prvními státy evropskými.

Zákon o vyvlastnění nemovitosti k stavbě železnic chrání jednak práva vlastnická a jednak urychluje řízení expropiační.

Těžiště řízení takového vloženo jest do působnosti představenstva obecního, které vydá vyhlášky o 30-denní lhůtě k podání odůvodněných námitek nebo nároků stran a působí při vyvlastnění.

Jestliže po dobrém nedocílí se mezi podnikatelem stavby a mezi stranami srozumění o náhradě, pak rozhodne 3-členná komise odhadci. Jednoho člena do komise této zvolí soud spolkový, druhého shromáždění spolkové a třetího vláda kantonální.

Náklady a výlohy řízení o vyvlastnění nese podnikatel stavby.

Vláda spolková pečlivě přihlíží ku všeobecnému rozvoji železnic a dbá zájmů obecnstva vůbec, výrobního a obchodního pak zvláště.

O otázce ve příčině oprávněnosti bezplatné dopravy zavazadel osobám, které lístek jízdní platí (Freigepäck), rozvinulo se čilé jednání. Dosud tento způsob byl proto trpěn, poněvadž se za to mělo, že brzo přestane. Dle náhledu švýcarských úřadů nejedná se při tom o nic jiného, nežli o bezplatnou dopravu zavazadel. Když však sazby pro dopravu osobní jsou tak vypočítány, že v poplatek tento zahrnuje se jakási přírážka za zavazadla, jeví se nestejnost v té okolnosti, že mnohý s sebou veze málo zavazadel a přece ve skutečnosti zaplatil lístkem svým takový poplatek jako ten, který za sebou a nad sebou ve vagoně nakupí haldy zavazadel.

Švýcarské dráhy západní a dráha Pařížsko-Lyonská chtěly, aby se dovolila bezplatná zavazadla za osobu po 30 kg., avšak švýcarská vláda odmítla tyto návrhy.

Praktičti Švýcaři vědí, že jednak veliká část cestujících po Švýcarsku patří ke třídám zámožnějším, tedy může nésti takový poplatek, jednak snaha po výnosnosti železnic a jiné příčiny vedly příslušné činitele k zavedení poplatku tak vysokých. Sazby osobní dopravy se v podstatě od sazeb v sousední zemích platných mnoho nerůzní.

Na drahách švýcarských jelo r. 1888 vlaků :

dle plánu	}	osobních (a rychlovlaků)	249.645
		smíšených	89.014
jízdního		nákladních	60.699
vlaků	}	osobních (a rychlovlaků)	2.458
zvláštních		nákladních	19.139

Vlaky tyto ujely 17.170.380 kilometrů.

Lokomotiv bylo: normálních 622, 95 speciálních.

Vagonů pro osoby 5222, pro zavazadla 768.

Vozů nákladních krytých 8824, vozů nekrytých 9296.

Opozdnění vlaků osobních stalo se v 4878 případech.

Opozdnění vlaků smíšených stalo se v 428 případech.

Nehod bylo 498.

Náklad stavební švýcarských drah 3228 km. (cizích 63 km.) závěrkou r. 1888 obnášel 929,309.727 fr. Mezi drahami švýcarskými nalézáme téměř veškeré konstrukce drah: se šířkou normální, úzkokolejní, zubové, na drátěných lanech, elektrické, pohorské atd.

2. Silnice.

Jako železnice švýcarské zasluhují chválu cizinců, tak i výtečný stav a vzorné zařízení silnic uznati nutno. Silnice švýcarské mají proslulost zajisté světovou. Příroda sama diktovala obyvatelům švýcarským klopotnou sice, avšak užitečnou a chvalitebnou práci o stavbách velice rozvětvených silnic. Nikde snad na světě nenalezne se poměrně tolik nákladných, bezpečných a krásných silnic jako ve Švýcarsku. Překlenuté propasti, smělé průkopy, obrovské náspy, ochranné hráze a tarasy proti lavinám musely se vykonati dříve, nežli v končinách horských vesele zaznívatí mohla trubka postilionova.

Tisícere nesnáze a obtíže stavěly se v cestu snaživým vládám obecním a kantonálním. Tu žulové skály, onde divoké bystřiny, kolmé stráně, bezedné rozsedliny, prudké vodopády zdržovaly často ve výšce čáry ledové práci usilovnou. Jen velkou obětavostí a vzornou vytrvalostí bylo možno utvořiti díla, která jsou pravým dobrodiním zemi a cestovatelům a která u všech cizinců vzbuzují podiv.

Nelze neuznati, že mnohé z obrovských silnic švýcarských založeny byly v době, když Evropa chvěla se před vítěznými legiemi francouzskými. Napoleon I. přihlížeje bedlivě k prostředkům komunikačním, dal vystavěti silnici přes Simplon a ukázal vládě švýcarské důležitost a možnost staveb podobných. Nedlouho potom vystavěna byla silnice svato-gotthardská a brzo pak vlády kantonů Uri a Tessinu upravily pro průjezd průsmyky přes Spluhy (Splügen), Julier a Bernhardin. Brzo však musela vláda spolková přispěti kantonům při stavbách silnic ku pomoci. Na stavbu silnice přes velký Sv. Bernard, spojující Švýcary s Piemontem, jejíž náklad na 1 mil. fr. byl vypočítán, přispěl spolek celou třetinou.

Krásná silnice z Lucernu do Brienzu přes divokrásný Brünig jest dílem teprve roku 1855 vzniklým. Na stavbu důležité silnice z Brienzu do Lucern-Kaiserstuhl na hranice lucernské věnovala vláda spolková roku 1856 značný příspěvek 400.000 franků.

Mnozí krajané, kteří vykonali rozkošnou cestu z Lucernu po čtverokantonském jezeře do cípu jihovýchodního, příjemně překvapeni byli krásným mostem, který mechanicky do výšky se zdvihne a parolod propustí. Na most tento věnovala rada spolková 20.000 franků. Náklad na stavby silnic v kantonech Uri a Wallis (Furka-Oberalp-Axenstrasse) vypočítaný na 2½ milionu, velkou částí kryt byl spolkovou vládou.

Silnice ve Švýcarech jsou troji:

1. obecní, mající důležitost místní;
2. kantonální a
3. zemské čili celní.

Je-li náklad na obecní silnice velký neb objekt s nimi spojený důležitý, přispěje kanton a přesahuje-li stavba silnic i jeho síly, přispěje zem čili spolek.

Stavba silnic jest nejen úhledná a lahodná, ale i praktická a bezpečná. Husté kamenné zábradlí, značná šířka (18') a co hlavní jest, při závrtné výšce hor malý spád. Nejobyčejnější spád obnáší 5⁰/₁₀, málo který 7—8⁰/₁₀.

V posledních letech zřízen byl organisovaný sbor techniků pro obor staveb veřejných.

Mýt na žádných silnicích švýcarských není.

Stejnou péči věnují vlády kantonální i vláda spolková upravení řek a potoků. Na prvním místě jest ovšem upravení veletoku Rýna, který vládu kantonu svato-havelského po několik desetiletí zaměstnává. S upravením břehů chtěla vláda švýcarská spojit průřez řeky z Bruggu do Füssachu a rada spolková dala vládě kantonu svato-havelského plnou moc, aby s vládou rakouskou, jejíž území by průřezem dotknuto bylo, vyjednávala. Poněvadž opětne, sedm roků trvající vyjednávání, nevedlo k žádnému výsledku, a delší čekání na příznivý výsledek by Švýcarska nebylo důstojno. usnešeno, že se s upravením u Monsteinu započítí má.

Na výlohy, ohromnou sumu 8¹/₂ mil. franků obnášející, slibil spolek příspěvek do výše 2,800.000 franků.

Práci těchto účastna jest mnohá síla česká přispívající i paží i duchem ku zvelebení cizího kraje.

Švýcarský Jura, máje velkou síť vodstva neupraveného, těšil se velké přízni se strany vlády spolkové. Cetné projekty a rozsáhlé i důkladné studie od znalců švýcarských vykonané, byly bedlivě uvažovány a společně s kantony vykonány. Vodstvu jezernímu, usnadňování přítoků, zřizování splavu a hrází věnuje se velká pozornost i péče.

Na upravení rek a potoků nákladem 34,820.827 fr. věnovala spolková vláda 13,099.050 fr.

Kromě staveb komunikačních a vodních jeví se veliká činnost vlády spolkové i vlád kantonálních pro obor staveb vysokých: radnic, škol, ústavů a budov vojenských.

Neposledním činitelem komunikačním ve Švýcarech jsou četné *parolodi* na jezerech. Komu by byly neutkvěly na dlouhou dobu v čerstvé paměti rozkošné pouti na jezerech: bodamském, čtvero-kantonském, curyšském, ženevském a thunském. Pohodlí, bezpečnost a příjemnost na parniku švýcar-kém při levných cenách, tvoří dlouho v drahé domovině látku k příjemným rozhovorům.

Více než 40 parolodi na jezerech švýcarských rozrývá zelená zrcadla vod, s jejichž čistotou vítězně konkuruje čistota svobody švýcarské!

3. Pošty a telegrafy.

Švýcarská poštovní správa rozdělena jest na 11 krajských obvodů, ježto jsou: Ženeva, Lausanne, Bern, Neuchatel, Basilej, Aarau, Lucern, Curych, Svatý Havel, Chur a Bellinzona.

V čele těchto krajských poštovních ředitelstev jest vrchní poštovní ředitelství se 44 úředníky.

Každé krajské poštovní ředitelství má ředitele, příručího, kontrolora a pokladníka.

Sazba poštovní jest proti sazbě mnohých států sousedních nižší.

Tajemství listovní jest ústavou zaručeno.

Poštovní organisace jest ve Švýcarsku velmi zdokonalená.

Roku 1889 bylo :

úřadů poštovních	814,
schránek poštovních ke skládání účtů povinných	1453,
schránek poštovních ke skládání účtů nepovinných	842,
agentur v cizozemsku	14.
úředníků	1867,*)
služebníků	4777.)*

Ve vnitřní dopravě bylo :

dopisů	59.186.224 kusů,
poštovních listků	12,169.270 »
tiskopisů	16,900.707 »
vzorků	966.913 »
novin	69.356.329 »
rekomandovaných dopisů	1,175.682 »

Spojení s cizozemskem :

dopisů odesláno	12.492.023 kusů,
přijato	13.627.146 »
poštovních listků odesláno	3.623.296 »
přijato	2,687.347 »
tiskopisů odesláno	5,132.739 »
přijato	8,358.727 »
vzorků odesláno	542.275 »
přijato	791.791 »
rekomandovaných dopisů odesláno	503.451 »
přijato	561.700 »

Poukážek peněžních :

	kusů	v ceně fr.
ve vnitrozemí	2,836.706	316,552.018
s cizozemskem odesláno	382.757	21,315.948
přijato	250.113	15.738.815

*) V tom 787 ženského personálu.

Švýcarsko.

Poštovní dopravou:

ve vnitrozemí	9,842.999	1.347.315.189
s cizozemskem odesláno	953 615	102.420.040
přijato	1,515.151	66.924.358
průjezd	497.603	28,374.692

Dobírky:

ve vnitrozemí	3.656.383	23.818.539
s cizozemskem odesláno	85.576	1.063.041
přijato	129.098	2,626.847

S příkazem (Einzugmandate):

ve vnitrozemí	192.598	23.018.020
s cizozemskem odesláno	8.785	—
přijato	73.820	3,756.926

Pro případ nehod a nemocí zřízena jest stálým příspěvkem spolkové správy ročních 8000 fr. pro personál poštovní pokladna, jež r. 1889 vyplatila 14.381 fr.

Pro pojišťování při poštách, telegrafech a celních úřadech. jest zřízen zvláštní spolek (Amtsbürgschaftsverein), který roku dotčeného měl vlastního jmění 146.951 fr. a nahradil za tento rok 10.063 fr.

Tento spolek má	členstva	a ručí za
Při správě poštovní	5418	17.839.000 fr.
» » telegrafní	559	1,131.000 »
» » celní	333	604.600 »
správách jiných	10	45.500 »
Uhrn	6320	19,670.100 fr.

Roku 1889 bylo telegrafních linií státních:

1 drát	2999·7 km.
2 dráty	1719·7 »
3 »	884·3 »
4 »	550·5 »
5 drátů	382·4 »
6 neb více drátů	615 0 »
	<u>7.151·6 km.</u>

délka úhrnná . . . 17.872 3 km.

Železničních linií bylo v délce 583·0 drátů	5.676 5 km.
Soukromých linií bylo . . . 544·2 drátů	886·7 »

V celku . . . 8278·9 drátů 24.435·5 km.

Telegrafních aparátů bylo v činnosti:

1633 Morsea,
25 Hughesa,
264 Relaisa,
158 telefonních.

Veškerý personál úředníků a sluhů obnášel r. 1890:

Vnitrozemských depeší bylo dopraveno .	1,912,500.
Mezinárodních » » » .	1,194,677.
Transitních » » » .	505,364.

Nejčilejší spojení telegrafní bylo s Německem 380.041 depeší a s Francií 379.032 depeší. — Největší počet depeší odeslán byl z Curychu 497.231. pak z Basileje 451.903.

Dle povahy bylo :

telegramů státních . .	0.98	} 100%
» bursovních . .	8.98	
» obchodních . .	33.98	
» soukromých . .	53.93	
novinářských . .	2.13	

Linii telefonních bylo 3923.0

Drátů 13237.5

Stanic 9203.0

Počet předplatitelů 8006.0

Místních telefonních rozhovorů bylo . . . 7,112,990.

Mezinárodních telefonních rozhovorů bylo . 599,737.

Phonogrammů bylo 10,994.

Prostředkujících telegramů bylo 158,233.

Správa telegrafů švýcarských rozdělena jest na 6 krajů : Bern, Curych, Lausanne, Olten, Uri, Sct. Gallen (Sv. Havel). V čele každého krajského obvodu jest inspektor telegrafu.

K obraně telegrafického zřízení a k pojištění tajemství vydáno zákonem spolkovým roku 1851 ustanovení, z kterého vyjímáme :

Úředník nebo zřízenec telegrafní, který obsah telegrafické zprávy prozradí, budiž ihned sesazen, jsou-li přitěžující okolnosti, tedy mimo to stížen budiž trestem peněžitým nebo žalářem.

Porušení telegrafických drátů nebo přístrojů trestá se žalářem do jednoho roku ; jsou-li pak okolnosti přitěžující, trestá se kázní do tří let.

Jednoduchá depeše v obvodu celého Švýcarska stojí — 20 kr.

Délka všech telegrafických drátů ve Švýcarsku obnášela r. 1872 10.000 kilometrů (1250 mil); stanice jest 750.

Roku 1872 dopravily dráty švýcarské 2,129,216 depeší, z kterých šlo 498,304 přes hranice.

VII. Finance, daně a úvěrnictví.

•Které daně jsou nejlepší?« táže se jistý proslulý národohospodářský spisovatel, a odpovídá ihned sám: •Ty, které jsou nejmenší.«

Místo všech výkladů a důkazů o tom, že v bohatém a průmy-

slovém Švýcarsku v poměru k daním států sousedních jsou malé, stačilo by několik malých dat statistických.

Počítáme-li, že daně ve většině států evropských kolísají mezi 45—80 franky na jednu hlavu, tedy shledáváme, že ve Švýcarsku asi polovice těchto daní na jednu hlavu připadá.

Švýcarsko sleduje s největší svědomitostí nauku nejproslulejších a nejpoctivějších státníků; že stát nemá vybírat daně nad svou potřebu, že nechati má občanům peníze, kteří jich potřebují k vyrábění nových statků a rozmnožování blahobytu.

Ve Švýcarsku jsou daně rozhodně malé a v příznivém poměru ku příjmům občanstva; jsou jasné i určité, a způsob vybírání jich jest jednoduchý a laciný jako nikde jinde. Daní státních v pravém smyslu toho slova ve Švýcarsku ani není. Ústřední potřeby státní, jak z článku 42. ústavy seznati lze, se zapravují nejprve z výtěžku jmění spolkového, z výtěžku cel, pošt, pracháren a j.

V novější době, zákonem ze dne 17. července 1888 zaveden byl *monopol lihovin*, jimž podroben nejen dovoz poplatku celnímu, nýbrž předepsán poplatek (*Monopolgebühr*) *80 franků za jeden metrický cent*.

Při nedostatku surovin k výrobě lihu potřebných odkázána jest vláda švýcarská k zakupování lihu na země sousední, zejména na Rakousko-Uhersko.

Poněvadž každý kanton jest suverenní, proto k potřebám své správy krajské, totožné se správou zemskou, ustanovuje daně.

Kdežto v jiných státech veškeré daně stýkají do jedné velké nádržky, z které dle obratnosti náležitých orgánů zvlaží se v jistých končinách více, v jiných méně, vidíme ve Švýcarských placení daní soustředěné v kantonech, jež jest měřítkem pro příspěvky kantonů. Z tohoto jeví se ryzná federace švýcarské.

Těžiště příjmů spolkových jest výtěžek celní a poštovní. Již v ústavě samé jest postaráno o spravedlivé a domácímu průmyslu prospěšné ukládání cel. Kdežto přivážené potraviny a pro průmysl švýcarský potřebné suroviny podrobeny jsou *nejmírnějšímu*, dovážené poloviční výrobky již *vyššímu* a výrobky hotové clu *ještě vyššímu*, platí výrobky nádhery clo *nejvyšší*. Tím sleduje Švýcarsko šťastnou národohospodářskou a finanční politiku, šetříc zájmy svých příslušníků a podrobuje zájmy cizinců fiskálnímu svému prospěchu.

Spolková rada jest oprávněna v mimořádných poměrech, zejména v době hrozící drahoty a j. učiniti změnu v sazbě. Vrelní dozorství nad celnictvím vykonává obchodní a celní odbor rady spolkové, jehož náčelníkem jest celní ředitel, při čemž kantony spolupůsobí, majíce po ruce zemské myslivce (*Landjäger*) a spolkové dozorce.

Přestupky celní trestají se 5—30násobným clem. Z pokut obdrží $\frac{1}{3}$ udavač, $\frac{1}{3}$ kanton a $\frac{1}{3}$ kasa spolková.

Kdybychom přirovnali sazbu malé země švýcarské k sazbám mnohých velestatů evropských, bylo by pro tyto srovnání takové velmi žalostné.

Stejně starostlivo jest Švýcarsko o průmysl hospodářský a obchod *nežavádějí daně potravní*. Pivovarnictví ku př. podrobeno jest všeobecným předpisům daní živnostenských.

Tato daň z jmění jest téměř ve všech kantonech platná. Různé daně a příspěvky jiné, ku př. k železnicím na upravování řek a potoků, opatření proti lavinám, alpské silnice, kantonální školy a p. řídí se dle potřeb příslušných kantonů. Je-li některé z těchto podniknutí takové, že důležitost jeho sahá za hranice kantonů, poskytne spolek přiměřenou subvenci.

Ohledně daní ponechala i nová ústava švýcarská úplnou svrchovanost veškerým kantonům, pročež jeví se ve výšce i povaze daní taková různost a ve vyměřování jich taková nestejnost, že by obsírnější vyličení o tom velice přesahovalo rozměry našeho pojednání.

V některých kantonech ku př. není žádných daní přímých, kdežto v ostatních jsou daně z příjmu a jmění, z výdělku a daně osobní. Ve francouzském Švýcarsku, ve kterém jest katastr zaveden, je daň gruntovní. Nepřímé daně tvoří poplatek ze soli, z lihovin, z čeledí, z nádhery, z usídlení a p.

Nejvíce setkáváme se ve Švýcarsku s daní z příjmů (z jmění), s daní z dědictví a s daní pozemkovou.

Tyto daně patří hlavně do působnosti státní (kantonální), pak následují různé daně místní: církevní, chudinské, školní a p.

Vyměřování *daní z příjmů* a ze jmění spočívá na vlastním odhadu poplatníků, o němž pak kommissím přísluší rozhodnouti. Zákony zemskými přikazuje se zemské pokladně, členům kommissí berních, dozorcům zemským, členům rady církevní, obecní, školní a členům správy chudinské, pak dozorcům sirotčím, aby tam, kde pozorují, že není dost učiněno předpisům berním, učinili ku příslušným orgánům oznámení.

Chvalitebné ohledy humanity, jichž v berním zákonodárství jiných zemí postrádáme, vanou z těch kterých zákonů švýcarských. Zde činí se při měřítku ku předepsání této daně rozdíl, je-li kdo svobodno neb ženat.

Kdežto u svobodných poplatníků podroben jest příjem 800 fr. dani, u ženatých počíná poplatnost při 1200 fr.; u vdov a matek dětí nezaopatřených teprv od 1500 fr.

Kdežto v některých kantonech vyměřuje se daň poplatkem určitým, t. j. od 800 fr. do 1200 fr. pěti franky, jest v kantonech jiných stupnice procentní, předpisující poplatky, totiž:

	do 600 fr.	$\frac{2}{10} \%$
od 601 — 800 fr.	$\frac{3}{10} \%$	
od 801 — 1000 fr.	$\frac{4}{10} \%$	
od 1001 — 1200 fr.	$\frac{5}{10} \%$	
od 1201 — 1400 fr.	$\frac{6}{10} \%$	

atd., tak že při 4500 fr. jeví se poplatnost 1%, při 8000 fr. 2%, při 12.000 fr. 3%.

Daň z dědictví má různé stupnice, z nichž jeví se dle výše jmění daň 2, 4, 6, 8, 12°/_o.

Také skledáváme v některých kantonech daně požární z plynu neb osvětlení, z vodárny a p.

Katastr pozemkový, jakožto podklad *k dani pozemkové*, shledáváme v kantonu Ženevském.

Daň tato předpisuje se dle tříd, jichž jest 12.

Do třídy	1. patří	pozemky	ceny až do	20 fr.	za 1 ar	1 cent.
„ „	2. „	„	od 21 do	40 fr.	„	2 cent.
„ „	3. „	„	41 „	80 „	„	4 „
„ „	4. „	„	81 „	140 „	„	7 „
„ „	5. „	„	141 „	220 „	„	11 „
„ „	6. „	„	221 „	320 „	„	16 „
„ „	7. „	„	321 „	440 „	„	22 „
„ „	8. „	„	441 „	580 „	„	29 „
„ „	9. „	„	581 „	740 „	„	37 „
„ „	10. „	„	741 „	920 „	„	46 „
„ „	11. „	„	921 „	1120 „	„	56 „
„ „	12. „	„	1121 a více	„	„	67 „

Dle rozpočtu státního jsme seznali, že do oboru spolkového zákonodárství*) pro uhrazení zemských potřeb patří věci celní, poštovní a telegrafní. Těžiště zákonodárství beruá přímých a nepřímých, jak výše praveno, přísluší *kantonům* pro obvod celého kraje a pokud jde o místní potřeby, tedy obcím.

Kantony opírajíce se o ústavu kantonální, mají právo k účelům státním (kantonálním) předpisovati daně přímé a nepřímé. Ano, i výtěžek z monopolu tvoří v jednotlivých kantonech neposlední položku v příjmech kantonálních.

Ve státním hospodářství kantonu Appenzell A. Rh. shledáváme r. 1886 následující příjmy:

Přímé daně	173.346 fr.
Sál	73.557 „
Daň vojenská	20.028 „
Pokuty	18.142 „
Úroky	15.295 „
Úhrn příjmů	<u>300.368 fr.</u>

Daně *okresní* jsou pouze ve dvou kantonech: Schwyz a Graubunden.

Šťastné poměry švýcarské: důsledná neutralita, všeobecná branná moc, nejrozsáhlejší samospráva, nejskromnější pense a

*) Tím míníme spolkové zákonodárství celého Švýcarska, ačkoliv název tento používá se v oboru zákonodárství kantonálním (Landesverfassung, Landesgesetzgebung, Landesteuern).

služné všech funkcionářů obecních, kantonálních a zemských, jakož i šetřnost ve správě veřejné, hlavně přispívají k příznivým poměrům finančním.

Kolik hodnotářů ve Švýcarech v různých odvětvích veřejné správy působí za služné jednoho z bývalých hodnotářů Napoleon-ských kvitovavších ročně na příjem 50.000 až 100.000 franků!

Samotný nešťastný císař francouzský stál svůj pokořený národ denně pětkrát tolik (50.000 franků), co obnáší roční služné (10.000 fr.) prvního reprezentanta Švýcarska — předsedy republiky!

Státních dluhů nebylo do r. 1887 ve Švýcarech pražádných.

Avšak i Švýcarsko zvětšovanými potřebami státními octlo se na cestě »dělání dluhů,« jinde tak vyšlapané.

Celý dluh Švýcarska obnáší závěrkou r. 1889 54.873.000 fr., z čehož se platí $3\frac{1}{2}\%$ úroky. Dluh tento se však ponenáhlu umořuje.

Rozpočet švýcarského přísežného spolku.

Rozpočet tento jest také obrazem ku posouzení státoprávních poměrů Švýcarska. Týž obsahuje hlavní svory a spony, jež pouze v nejhlavnějších věcech svrchovanost a samostatnost kantonů obmezují. Rozpočet Švýcarska na rok 1890 jeví se v těchto položkách.

P ř í j m y.

I. Ze státních nemovitostí, jichž cena obnáší	8,430.990 fr.	330.497 fr.
II. Z kapitálů uložených	33,800.000 fr.	1,037.500 »
III. Z kapitálů běžných při závodech státních, strojárnách, zbrojárnách, poštách, telegrafech	6,813.675 fr.	272.547 »
A úhrn		<u>1,640.544 fr.</u>
Spolková kancelář a spolkový soud		21.500 »

A. Odbor záležitostí zevnitřních.

Za propůjčení švýcarského občanského práva	22.000 fr.
Za úřední list obchodní	41.000 »
Z kontroly na stříbro a zlato	100 »
Z poplatků za patenty a pokuty	1.200 »
Příjmy z duševního vlastnictví (patentu, známek továrních a obchodních, z děl literárních a uměleckých)	122.000 »
B úhrn	<u>186.300 fr.</u>

B. Odbor justiční a policejní.

Pokuty ze sporů trestních	700 fr.
---------------------------	---------

C. Odbor vojenský.

Správa koní	600.675 fr.
Strojirny	378.940 »
Továrna na střelivo	3,672.200 »
Továrna na zbraně	6,688.300 »
Skladiště na střelivo	5.000 »
Správa prachu střelného	1,134.000 »
Taxy vojenské	1,330.000 »
Koně jízdecké	417.350 »
Tiskopisy vojenské	1.800 »
Knížky služební	1.200 »
Topografická kancelář	85.150 »
Různé	1.000 »
C úhrn	<u>14,315.615 fr.</u>

D. Odbor finanční a celní.

Ražení mince:

115.000 dvacetifranků	1,500.000 fr.	
1.000.000 pětirappů	50.000 »	
1,000.000 jednorappů	10.000 »	2,560.000 fr.
Ražení známek cenných a různé		59.160 »
Daň bankovní		156.100 »
Cla, poplatky statistické, pokuty a p.		26,000.000 »
D úhrn		<u>28,775.260 fr.</u>

E. Odbor průmyslový a hospodářský.

Poplatky za udělení koncesse pojišťování	27.000 fr.
% dozoru nad dovozem dobytka	130.000 »
E úhrn	<u>157.000 fr.</u>

F. Odbor poštovní a železniční.

Zástavní knihy	4.000 fr.
Za udělení koncesse železničné	200.000 »
Za tiskopisy	700 »
Poštovní známky	18,000.000 »
Náhrada vlád cizích	2,685.000 »
Cestující	1,597.000 »
Časopisy	775.000 »
Transit pošty listinné	145.000 »
Pokuty, nájemné, příspěvky	438.000 »
Příjmy z telegrafů a telefonů	4,010.000 »
F úhrn	<u>27,854.700 fr.</u>
Příjmy různé	4.881 »
Úhrn veškerých příjmů	<u>72,958.500 fr.</u>

Oddělení pro vystěhování.

Služné úřednictvu a potřeby úřední	21.000 fr.
--	------------

Oddělení pro duševní vlastnictví.

Služné a potřeby úřední	41.500 fr.
Tisk spisů o patentech	55.000 „
Potřeby různé, tiskopisy	6.500 „
Příspěvek mezinárodnímu bureau pro duševní vlast- nictví	4.300 „
Knihovna a poštovné	1.100 „
A úhrn	<hr/> 668.600 fr.

B. Odbor vnitra.

I. Kancelář.

Tajemník	5.500 fr.
Bibliotékař	4.500 „
Překladatel	3.500 „
Kancelista	3.000 „
Literární potřeby	800 „

II. Ústřední bibliotéka	5.000 „
-----------------------------------	---------

III. Archiv.

Státní archivář	5.000 „
Podarchivář	4.500 „
Pomočník	3.200 „
Pokračování repertoria spolkových předpisů	3.000 „
Sbírky spisů z doby Helvetiky (1798—1803)	9.200 „
Opisy z archivů pařížských a benátských	9.500 „
Různé	2.000 „

IV. Statistická kancelář	44.000 „
------------------------------------	----------

Příspěvky, potřeby, bibliotéka	103.700 „
Statistika úrazová	50.000 „

V. Příspěvky švýcarských spolkům.

Dějepisům	2.200 „
Přírodopisům	15.000 „
Geologům	10.000 „
Učencům pro publikace	2.000 „
Idiolikon něm. švýcarských nářečí	5.400 „
Statistikům	1.500 „
Časopis	1.000 „

VI. Příspěvky ústavům.

Polytechnické škole	527.000 „
Švýcarskému ústř. meteorologickému ústavu	33.000 „
Švýcarské pojišť. společnosti úředníků a sluhů	50.000 „

Na řízení stroje ku posouzení síly	10.000 fr.
Stanice ke zkoušení semen	15.300 »
Hospodářským lučebním stanicím	23.000 »
Stálým výstavám školním	5.000 »
Pracovně při zoologickém ústavu v Neapoli	3.000 »
Lesnický ústřední ústav	30.000 »

VII. *Různé.*

Zdravotnictví	30 000 fr.
Na zakoupení domácích starožitností	50.000 »
Na zvelebení švýcarského umění	100.000 »
Ročník švýcar. školství	2 500 »
Švýcarské lékárnictví	3.500 »
Národohospodářský slovník Švýcarska	6.000 »
Různé	2.000 »

Oddělení stavební.

I. Služné technického úřednictva vrchního inspektoratu a cestovné	53.600 fr.
II. Upravení řek, potoků a bystřin	2.555 389 »
III. Ředitelství stavební	47.000 »
IV. Stavby spolkové	1.551.603 »
V. Stavby silničné a vodní	107.600 »
VI. Pojistné budov	15 000 »
VII. Vnitřní zařízení nových budov	293.100 »
VIII. Potřeby domácí, nájemné, topení	114.700 »
IX. Kancelář a potřeby	10.400 »
B úhrn	<u>5,858.192 fr.</u>

C. Odbor justiční a policejní.

I. *Kancelář.*

Tajemník	5.500 fr.
Registrátor	3.800 »
Dva kancel. tajemníci	7.800 »
Prozat. výpomoc	24.000 »
Návladní spolkový	10.000 »
Právní věci, rejstříky obchodní	5.800 »
Policie cizinců	12.000 »
Záležitosti domovské	3.500 »
Práce k návrhům zákonů, překlady, literární potřeby	33.500 »

D. Odbor vojenský.

I. *Tajemnictví:*

První tajemník (6000), druhý (4000), třetí (3700)	14.100 fr.
Kancelář	13.400 »
Potřeby úřední	1.900 »

II. Správa:

A. Správní personál.

1. Přednosta pro zbraně pěchoty	7.500 fr.
Příspěvek na koně	1.095 »
tajemník	3.850 »
kancelista	2.750 »
vypomoc	2.300 »
správní vydání a cestovné	1.500 »
2. Přednosta pro zbraně jízdy s kancelářem	13.995 »
3. Přednosta pro zbraně dělostřelectva s kancelářem	21.995 »
4. Přednosta pro zbraně ženijní	23.770 »
5. Kancelář štábní	10.395 »
6. Technické oddělení pro zásoby	24.050 »
7. Administrativní oddělení pro zásoby	54.900 »
8. Zdravotní personál	18.500 »
9. Remontní správa	12.400 »
10. Vrchní vojenský komissariat	7.000 »
11. Korrespondenční kancelář	25.400 »
12. Kancelář účetní	37.760 »
13. Kancelář pro věci monturní	17.300 »
14. Kancelář pro náhradu vojenskou	5.500 »
15. Kontrola inventární	7.400 »
16. Tiskopisy a podobné potřeby	17.300 »
17. Auditoriát	9.000 »
18. Inspekce pěchoty	29.160 »
19. Inspekce potřeb a zásob	3.000 »
20. Kontrola zbraní při pěchotě	41.850 »
21. Kontrola muniční	18.920 »
22. Skladiště muniční	70.000 »

B. Personál pro výcvik.

1. Pěchoty	487.115 fr.
2. Jízdy	106.570 »
3. Dělostřelectva	178.840 »
4. Ženijní	41.640 »
5. Zdravotní	37.000 »
6. Správní	13.800 »

C. Výcvik.

1. Odvod	68.000 »
2. Škola cvičitelů	15.000 »
3. Školy rekrutní:	
a) pěchoty	1.443.050 »
b) jízdy	204.364 »
c) dělostřelectva	856.006 »

	d) ženijní	128.896 fr.
	e) zdravotní	41.160 »
	f) správní	23.328 »
4. Kursy opakovací :		
	a) pěchota: 1. výzva	1.677.025 »
	2. zemská obrana	256.230 »
	b) jízdy	266.630 »
	c) dělostřelectva	1,191.186 »
	d) ženijní	137.740 »
	e) zdravotní	57.540 »
	f) správní	32.886 »
	g) výlohy mimořádné	170.000 »
5. Kursy kadřů :		
	a) generální štáb	149.356 »
	b) pěchota	380.240 »
	c) jízda	46.846 »
	d) dělostřelectvo	247.674 »
	e) ženijní	36.730 »
	f) zdravotní	73.011 »
	g) správa	54.060 »
	h) ústřední školy	166.300 »
	i) vyučování polytechnické	18.600 »
	k) návštěva cizozemských škol	10.000 »
	l) příspěvek poddůstojníkům	144.141 »
	Přípravný výcvik a tělocvik	26.000 »
	D) Oblek	3,188.745 »
	E) Zbraně	9.885.455 »
	F) Koně pro jízdu	1,773.735 »
	G) Podpora dobrovolným střelcům a zdravotním spolkům	261.000 »
	H) Material válečný	2.138.638 »
	I) Pevnostní stavby a opevnění Gottharda	3 029.000 »
	K) Topografické práce	234.800 »
	L) Doplatky služební, komise a p.	112.500 »
III. Správa remontní		633.729 »
IV. Strojnická dílna		378.940 »
V. Továrna muniční		3,672.200 »
VI. Továrna zbraní		6,688.300 »
VII. Továrna na prach střelný		1,001.000 »
	D úhrn	42,528.306 fr.

E. Odbor finanční a celní.

I. Finanční kancelář.

Náčelník odboru	6.000 fr.
Adjunkt a překladatel	4.300 »
Knihvedoucí	4.800 »
Registrátor	4.000 »

Pomocník knihvedoucího	3.400 fr.
Kancelista	3.200 »
Pomocník	3.800 »
Správní výlohy	3.600 »
Literární pomůcky	200 »
Komisse a znalci	2.500 »
II. Kontrolní kancelář	32.200 »
III. Bankovní kontrola	36.000 »
IV. Státní kasa	31.210 »
V. Příspěvek fondu invalidů	100.000 »
VI. Správa nemovitostí	33.400 »
VII. Správa mincovní	12.160 »
VIII. Výroba mincí	2,588.000 »
IX. Různé	19.000 »
Celní úřady	2,668.000 »
E úhrn	<u>5,555.770 fr.</u>

F. Odbor průmyslový a hospodářský

I. Kancelář.

Tajemník	5.500 fr.
adjunkt	4.000 »
překladatel	3.500 »
registrator	9.000 »
Výlohy kancelářské	4.000 »
II. Živnostenské záležitosti.	
Příspěvek švýcarským živnost. spolkům	10.000 »
Taktéz švýc. dělnickému sekretariatu	10.000 »
Na zvláštní práce a vydání	20.000 »
III. Živnostenské a průmyslové vzdělání	410.000 »
IV. Míra a váha	7.000 »
V. Továrnictví.	
1. Služné třem inspektorům	18.000 »
2. Cestovné	10.000 »
3. Výpomoc a výlohy kancelářské	12.000 »
VI. Různé	1.000 »

Úřad pro pojištění.

I. Služné úřednictvu	42.000 »
II. Výlohy kancelářské	7.300 »

Zemědělství.

I. Služné úřednictvu	27.400 »
II. Výlohy kancelářské	6.000 »
III. Stipendia	5.000 »
IV. Hospodářské školství	33.518 »

V. Zahradnická škola v Ženevě	8.170 fr.
VI. Hospodářské zimní školy	12.515 »
VII. Hospodářské přednášky kočovné	25.000 »
VIII. Hospodářské zkušební stanice	53.400 »
IX. Školy mlékařské	68.850 »
X. Chov dobytka hovězího	135.000 »
XI. Chov koní	120.000 »
XII. Hospodářské spolky a společenstva	50.000 »
XIII. Zdravotní policie dobytka	130.000 »
XIV. Zlepšení půdy	20.000 »
XV. Opatření proti škodám, jež hrozí výrobě hospo- dářské	145.000 »
XVI. Švýcarské hospodářské výstavy	5.000 »
XVII. Různé	5.000 »

Lesnictví.

1. Služné úřednictvu a potřeby úřední . .	23.200 fr.
2. Kursy lesnické	2.500 »
3. Zalesnění v horách	60.000 »
4. Triangulace	21.000 »

Honitba a ochrana ptactva.

1. Příspěvek na odchov zvěře v ochran- ných okresích honebních	15.000 fr.
2. Komise a šetření znalecká	2.500 »
3. Ornithologické práce	1.500 »
4. Příspěvek na ochranu užitečného ptactva	1.500 »

Rybářství.

1. Komise a šetření znalecká	2.500 fr.
2. Příspěvek kanton. rybářským dozorcům	20.000 »
3. Příspěvek kantonům na zvelebení rybářství	15.000 »
Různé	1.000 »

F Úhrn 1.588.853 fr.

G. Odbor poštovní a železniční.

I. Služné úřednictva vrchního poštovn. ředitelstva	202.400 fr.
II. Služné úřednictva krajských pošt. ředitelstev	214.350 »
III. Poštovní úřady s konduktéry	10.729.250 »
IV. Doprava poštovní a správní výlohy	10.935.000 »
V. Náklad správy telegrafní	3.410.000 »

IV. Železniectví:

1. Služné úřednictva a potřeby správní	170.250 fr.
2. Subvence drahám	40.000 »
G Úhrn	25,701.250 fr.

Pro vydání nepředvídané 16.174 »

Úhrn veškerých výdajů . . . 85,506.800 fr.

Dle účtů radou spolkovou sněmovnám za rok 1889 předlože-
ných, jevílo se následující *jmění státní*: fr.

1. Nemovitosti	13,683.600
2. Kapitály a směnky	41,337.903.87
3. Kapitály zúročitelné	6,305.224.38
4. Jmění nezúročitelné	12,990.191.97
5. Jmění inventární	15,334.560.66
6. Hotovost kasovní	2,974.228.92
Úhrn . . . fr.	92,625.709.80

Naproti tomu *jeví se dluhy*: fr.

1. Státní půjčka	54.873.000
2. Nesplacené úpisy a kupony	326.128.75
3. Mincovní fondy záložní	3.824.506.56
Úhrn . . . fr.	59.023.635.31

Jeví se přebytek jmění fr. 33,602.074.49

Kromě toho spravuje vláda švýcarská special-
ních fondů několik, jichž jmění závěr-
kou roku 1889 obnášelo fr. 12,489.352.33

Mezi těmito fondy jsou *fondy invalidní* největší; obnáší totiž
10,409.666.83 fr.

Celní příjmy jevíly se r. 1889 takto: fr.

Cla z dovozu	27,190.265.18
Cla z vývozu	121.480.15
Poplatky ze skladišť a vážné	37.830.55
Pokuty	14.189.73
Nájemné	23.195.38
Různé	66.950.45
Statistické poplatky	136.721.51
Příspěvek za správy lihovarní	45.418.54
	<u>27,636.051.49</u>

Největší cla vybrána:

Z lihu	1,061.100 fr.
z dobytka	1,218.000 »
z cukru	2,688.500 »
z vína	3,627.800 »
z tabáku surového	1,314.700 »
z obilí a mouky	1,842.700 »

Úřady a úřednictvo.

Vrchní celní ředitelství	12 úředníků
Kancelář pro celní statistiku	19 »

6 ředitelství obvodních	47	úředníků	6	sluhů
259 míst celních	358	,	138	,
přednostové sborů pohraničních	6	,	11	,
Stráž			458	
Přestupků celních bylo r. 1889				1064.
Pokuty obnášely				33.350.57 fr.

Spořitelny, banky a ústavy peněžní.

I bankovníctví v málokeré zemi jest vyvinuto a ve prospěch obchodu i průmyslu usnadněno takovou měrou jako ve Švýcarsku.

Velká výroba průmyslová, spojení s tolikerými státy a národy vyžadují rozsáhlé bankovníctví i úvěrnictví a spojují je co nejužejí. Banky neb ústavy takové, které by vládě poskytovaly prostředky peněžité, nebo které by požívaly zvláštních výhod státních, ve Švýcarsku nejsou.

Ústavům bankovním a úvěrním věnovala se ode dávna velká péče ve Švýcarsku; již r. 1787 zřízena byla první spořitelna švýcarská v Bernu, v roce 1872 čítalo se ve Švýcarsku 250 spořitelen. Vkladatelů roku 1870 bylo 380.000 a vklady dosáhly výše 150 milionů franků.

Ve Švýcarsku seznáváme mnohonásobný druh spořitelen. Jsou zde spořitelny:

Spořitelny	Vkladatelů:	Vkladů: fr.	Výplat: fr.	Úhrnných vkladů závěr- kou 1896: franků:
I. Státem garantované	243.253	54.651.688	47.343.807	38.971.960
II. obcemi „	36.233	7.406.108	6.745.439	9.613.243
III. akciové	167.803	46.854.773	38.577.319	22.836.189
IV. spolkové	339.181	50.732.229	38.673.343	44.967.025
V. soukromé	25.228	2.980.908	2.214.811	3.985.587
Uhrnem 357 spořitelen	802.697	162,625.706	133,754.719	120,374.004

Vedle spořitelen zaujímají velmi důležité místo vzájemné výpomocné spolky. (Die gegenseitigen Hilfsgesellschaften).

Spolků takových bylo 1085; počet členů čestných 3423, členů skutečných 209.920. Čisté jmění páčilo se na 16,652.939 fr.

Příjmy sestávají z příspěvků členů řádných, čestných, odkazů, darů, podpor, pokut a *číní* 3,858.963 fr.

Vydání sestávají z podpor členům nemocným, za léky, podpory při úmrtí, pense vdovám, sirotkům a ku práci neschopným a *číní* 2,940.481 fr.

Počet onemocnění 33.332, dní 765.621, úmrtí 2689.

Působnost a obor výpomocných spolků vytknuta jest zákonodárstvím spolkovým a kantonálním.

Švýcarsko jest ve svazku latinské mincovní unie a nemá velké ústřední banky po způsobu jiných států.

Z Bruselu šla veřejnými listy na sklonku r. 1890 zpráva, že tamní vláda z okolnosti, že dosud žádný stát, náležející k této unii, nevypověděl tuto smlouvu, soudí, že mincovní unie mlčky dále na rok se prodlouží.

Majíe s Francií stejnorodé mince, jest Švýcarsko s francouzskou bankou v častém spojení za účelem výměny peněz ražených.

Roku 1889 bylo raženo 100.000 kusů dvacetifranků; od ražení drobné mince proto upuštěno, poněvadžjevila se v bance francouzské zásoba 2 mil. franků švýcarské drobné mince. Této mince koluje za 22 milionů franků, tedy na hlavu 7.50 franků, padělaných peněz objeveno 357, totiž:

11	dvacetifranků	}	ve zlatě
4	desitifranky		
100	pětifranků	}	ve stříbře
163	dvoufranků		
63	jednofranků		
16	půlfranků	}	

Zásoba hotovosti kovové byla ve zlatě 55,563.000 fr. (73%)
ve stříbře 20,692.000 fr. (27%).

Do roku 1854 raženy byly mimo hranice v mincovnách pařížských a štrassburských, nyní však zřízena jest spolková mincovna v Bernu, ku které kanton věnoval spolku budovu.

Pro kontrolu bankovek v obvodu Švýcarska vydaných zřízen jest inspektorát.

Bankovníctví Švýcarska, jemuz přísluší úkol vydávání bankovek, liší se podstatně od bankovníctví států sousedních.

Závěrkou roku 1889 bylo ve Švýcarsku 35 bank s uplaceným kapitálem 122,850.000 fr. Emisse poukázek těchto bank obnášela 156,650.000 fr. ajevila se dle druhů takto:

13.431	kusů po 1000 fr.	13.431.000 fr.
35.808	„ „ 500 „	17,904.000 „
892.918	„ „ 100 „	89.291.800 „
720.464	„ „ 50 „	36,023.200 „
<hr/> 1,662.621 kusů		<hr/> 156,650.000 fr.

Do roku 1881 nebylo ve Švýcarsku předpisů o emisi bankovek. Zákonem spolkovým ze dne 8. března 1881 upraveno bylo bankovníctví tohoto druhu tím způsobem, že stanoveny byly podmínky o vydávání bankovek, předepsán byl jich jednotný formulář a p.

Nemalé důležitosti jest ustanovení, dle něhož jest potřebí, aby 40% ceny kolujících bankovek kryto bylo hotovostí, již v zásobě chovati dlužno; ostatních 60% ceny vydaných bankovek musí býti kryto buď cennými listinami, garancií kantonu nebo směnkami v portefeuille chovanými. Tento stav však nevyhovuje potřebám obyvatelstva, pročež podány byly vládě spolkové žádosti a návrhy o zřízení banky zemské s právem k vydávání bankovek.

Tyto návrhy jsou předmětem pečlivých úvah odborné komise, jež se vyslovila pro centralisaci švýcarského bankovníctví. O tom bude jednati v době nejbližší příští švýcarským sněmovnám.

Průřez bankovního diskontu jeví se takto:

Roku	Švýcarsko	Francie	Německo	Belgie	Anglie	Rakousko
1887	2·91 ⁰ / ₀	3·— ⁰ / ₀	3·40 ⁰ / ₀	3·06 ⁰ / ₀	3·38 ⁰ / ₀	4·118 ⁰ / ₀
1888	3·13 ·	3·10 ·	3·33 ·	3·27 ·	3·30 ·	4·167 ·
1889	3·70 ·	3·10 ·	3·68 ·	3·54 ·	3·56 ·	4·186 ·

Roční průřez úhrnné bilance za r. 1889 35 bank jeví se:

A k t i v a		fr.	P a s s i v a		fr.
Úhrada bankovek . . .	58,708,387		Bankovky v oběhu . . .	136,131,305	
hotovost	17,880,222		vlastní a jiné bankovky . . .	17,492,141	
vlastní bankovky . . .	6,852,479		žiro běžný účet	105,449,097	
jiné bankovky	10,639,662		směnky	11,738,829	
ostatní hotovost	1,843,476		vklady úpisy	458,869,295	
různé pohledávky . . .	28,414,125		účet spolkový	149,120,968	
směnky	208,635,543		kapitály	13,418,333	
hypoteky, efekty konto-				892,219,968	
korrent	534,576,814				
nemovitosti	11,250,927				
kapitály	13,418,333				
Úhrn	892,219,968				

Příliš upotřebených bankovek bylo z oběhu vzato a při kontrole spáleno 141,942 kusů v nom. ceně 12,535,800 franků.

VIII. Ústavy dobročinné, sirotčince a pracovny.

Hlavním buditelem dobročinnosti, všelikého účastenství k účelům lidomilým a pěstování obecného blaha, jest zajisté samospráva.

Tvrzení toto není lichým slovem, nýbrž pravdou v historii zakotvenou. Pohlédněte na státy, země a města svobodou ode dávna slynoucí: Švýcarsy, Holand, druhdy svobodná města německá, italská, Severní Ameriku a přisvědčíte tomuto tvrzení. V zemích těchto věnují občané ústavům dobročinným ohromné sumy a velkou péči.

Nemocnice, školy, a domy chorých, nabývajíce tím prostředků, jsou pravým útlukem zmračených, chorých, osiřelých a nešťastných

lidi, mirní jejich svizele a odjímají zdravému stromu denního života žluté svadlé listy, které by svěžesti jeho byly na ujmu.

Cizinec, je-li mimo to příslušníkem jistého velestátu ve střední Evropě, zatají v sobě dech, vida ve Švýcařích samostatně spravované, státem netisněné ústavy pro ulevení bídě lidské. zřízené jen láskou občanskou a vydržované obětavostí vzdělanců švýcarských. V málokteré zemi nalézáme tolik dobročinných ústavů jako ve Švýcařích.

Z $2\frac{3}{4}$ milionu obyvatelstva nemá celý *pátý díl* tedy 575.000 lidí svého vlastnictví.

Z veškerého obyvatelstva švýcarského požívá podpory veřejné 5% tedy asi 130.000 lidí.

Z ústavů dobročinných jmenujeme: 5 ústavů pro slepce; 5 ústavů pro hluchoněmé.

Z četných nemocnic dlužno uvést nemocnice v Curychu a Bernu značně nadané, vedle nemocnic kantonálních.

Po utvoření nynějšího spolku švýcarského vykonána r. 1849 přehlídka jmění dobročinných ústavů, které mimo velké nemovité jmění nemocnic ohromnou sumu, 60 milionů franků dosahovalo.

V tutéž dobu obnášela podpora od kantonů chudým poskytovaná $5\frac{1}{2}$ mil. franků. Roku 1872 páčilo se založené jmění chudinské ve Švýcařích na jednu hlavu chudého 400 franků a podpora roční okolo 40 franků.

Mezi četnými ústavy dobročinnými zasluhují zmínku hospodářské školy pro chudé, kterých je ve Švýcařích 40.

Duch výtečného vychovatele Wehrlia vládne v ústavech těchto, které vychovaly četné řady chudé, opuštěné mládeže, řádné občany z nich činíce. Chovanci ze škol takových, kteří by jinak propadali spravedlnosti, žaláře naplňující. nahradí svým pořádným životem tisícero násobně výlohy věnované.

Práce hospodářská a řemeslnická utužující paže jejich k dosažení blahobytu v životě praktickém, doplňuje se živým slovem, myslí i mravností jejich ušlechťujícím.

Kéž by do vlasti českých proklestily si cestu výtečné školy tyto, ve kterých znovu obživly šlechetné zásady našeho Komenského!

Mnoho-li škod, slzi, zármutku a béd bylo by tím ušetřeno, kdyby opuštěná a osiřelá mládež ohřívala se při krbu osvěty? Mnoho-li vražd, požárů, krádeží a hnusných trestních činů by tím bylo zamezeno?

Obyvatelstvo naše, které tak často šlechetnost a lidskost osvědčuje, přispělo by zajisté hrivnou svou k účelům tak šlechetným. Ovšem, veškeré poměry naše jsou velmi smutné. kdyby bylo jisto, že samosprávný, poručíkování prostý ráz institucí samosprávných bude zachován.

Stejnou péči věnuje Švýcarsko zařizování robotáren a pracoven, kterých má několik. Při zařizování ústavů takových poskytne vláda kantonální zálohu, kterou ústav z práce kárancův splatiti musí. Jedna z větších pracoven v nejnovější době — tuším že v Aarau —

roku 1865 založená. obdrževši zálohu 40.000 franků. splatila jí ve třech letech. každému z polepšených káránců mimo to podíl z výdělku poskytnouc.

Nejvíce zaměstnávají se káránci pletením ze slámy, shotováním žiněnek a tkalcovstvím.

Chloubou Švýcarska jest zajisté, že cizinec žádných žebráků nespátí.

Úplný obraz veškerých v zemi stávajících ústavů dobročinných v širším slova smyslu byl do nedávna samým Švýcarům úplně neznám.

Teprv na počátku minulého desetiletí, když vláda anglická a velkobritánská společnost pro chudinství žádaly na vládě švýcarské vyličení působnosti v oboru dobročinném a když také švýcarská společnost statistická jala se konati přípravu k sepsání spolků, nadací, ústavů a zařízení dobročinných: tu teprv rada spolková žádala na vládách všech kantonů švýcarských, aby jí podaly zevrubná data a platné předpisy v oboru dobročinném.

Ze státní samostatnosti kantonů plyne též v oboru dobročinném moc zákonodárná a rozdílny jsou tedy předpisy, zákony a opatření jednotlivých kantonů, avšak *stejný*, jednotný, ano totožný jest účel a cíl velmi rozsáhlé dobročinnosti všeho lidu švýcarského: *mírniti bídu lidskou podporováním chudých, napravovati zbloudilých a poskytovatí ochrany neduživým.*

Dobročinnost ve Švýcarsku nepřestává však na této působnosti, nýbrž pátá až po samých *zarodcích chudinství* a zabránuje jich vzrůstu a rozvoji, potírá *dědičnost nouze a chudoby*, jež jest největší nesnázi společnosti lidské.

Této dědičnosti musí býti zabráněno, má-li se státi náprava. Tam, kde se nouze a chudoba dědí od pokolení ku pokolení, jest dvoji toho příčina: buď užívá se nepravých prostředkův a opatření proti ní, neb úplná panuje v té příčině nevšímavost. Jedno jest chybou, již dlužno rychle a rozumně napravití, druhé však bývá těžkou obžalobou celé společnosti.

Náprava, která vede ke zdárnému cíli, žádá, aby známy byly poměry chudinství v celém jeho dosahu.

Ačkoli není nějaké *soustavy* v oboru dobročinném při veliké různosti a mnohočetnosti ústavů a zařízení švýcarských, tolik přece prositá, že ustálila se *zásada*, kterou dává se výhost podporám jednotlivcům od jednotlivců soukromě a nepravidelně poskytovaným a že dává se přednost snadně přehledné, pravidelné podpoře od obce neb ústavů dobročinných.

Tento způsob nejen že zamezuje pouliční neb podomní žebrání, nýbrž nepřipouští zloprověstného výcviku žebráků, kteří na úkor chudých, stydlivějších, dobročinnosti obecně zneužívají.

Pravý a pro dobročinnost švýcarského lidu velmi stkvělý obraz objevil se u veřejnosti, když úsilím vlády spolkové v přehlednost uvedeny byly veškeré obory chudinství v hlavních dvou směrech:

1. o zákonné, čili jak Švýcaři říkají úřední a
2. o soukromé dobročinnosti.

Pan Niederer, vrchní redaktor curyšských novin, podrobil se té nevšední práci a na 406 stránkách velikého formátu tiskového, seznámil veřejnost o rozsáhlosti a důležitosti dobročinných ústavů a zařízení celého Švýcarska.

Spolková rada žádajíc na vládách kantonálních data z oboru veřejné dobročinnosti, sestavila za tím účelem zvláštní otazník, obsahující 17 odstavců, jež tuto ve stručném znění podati za dobré uznáváme:

1. *Jest v kantonu zákonná povinnost poskytovat podpory chudinské se strany státu neb obci a jest povinnost tato rázu takového, že chudí jsou oprávněni podpory té žádati? Je povinnost ta v zásadě vázána právem občanství či obvodem území? (Bürger- oder Territorial-princip.)*
2. *Není-li takové povinnosti, jest na snadě veřejná podpůrnost chudinská, v jejíž správu moc státní zasáhá a spočívá v tomto případě podpora v zásadě občanské neb obvodní?*
3. *Je-li úřední veřejná podpora chudinská upravena v zásadě občanství, rozšiřuje se na ty, kteří ve Švýcarsku bydlí, neb také na ty, kteří se mimo Švýcarska zdržují, aneb je-li pouze na ty, kteří bydlí v obvodu obce, obmezena?*
4. *Dle kterých okolností uděluje se podpora chudinská? Ustanovuje zákonodárství jisté způsoby podpor a které?*
5. *Kdo je ku poskytování podpor povinen: (příbuzní, obec, stát)? Kterým příbuzným může býti poskytování podpor přirknuto, v jaké míře a v kterých případech? Kdy nastává povinnost ku podpoře státu, kdy obci?*
6. *V jakém způsobu poskytuje se podpora: v penězích, potravinách, opatření ve vlastních neb cizích rodinách, v ústavech, v mimořádných pomocích, v lékařském ošetřování? Zabývá se zákonodárství o ústavech chudinských, sirotčincích, pracovnách, nemocnicích, ústavech pro chorobné?*
7. *Jest zavedena daň chudinská a dle jakých zásad se vybírá? Jaké předpisy jsou pro případy navrácení poskytovaných podpor? Jaké prameny jsou pro chudinství místními předpisy na snadě (pokuty, poplatky ze sňatků, příslušenství, daň z dědictví, ze psů)?*
8. *Která jsou opatření proti chudým, práci se šitím a jak se zamezuje žebratě?*
9. *Které jsou úřady chudinské a jaká jest její kompetence? Jest nějaké ústřední řízení a dozor?*
10. *Běže zákonodárství také ohled na dobrovolnou správu chudinskou a poskytuje dobrovolným spolkům chudinským také příspěvků státních? V kladném případě, dle jakých podmínek? Neb jsou spolkům takovým přirknuty jisté příjmy? Jsou mezi ústavy a spolky takové, které mají obvod větší jedné obce?*

11. *Jaké občanské následky má v zápětí udělování podpory chudinské (ztráta práva volebního, snubního, otcovského, zákaz návštěvy hospod a p.)?*
12. *Jsou zákonná ustanovení, dle nichž marnotratníci a duševně nedostatečné osoby dávány bývají pod poručenství?*
13. *Dle kterých pravidel zachází se s chudými příslušníky jejich kantonů neb cizích zemí?*
14. *Která pozorování učinila se o účincích dosavadního způsobu podpory chudinství na povahu a poměry obyvatelstva?*
15. *Zkoumá se potřeba podpory žádajících v jednotlivých případech od dobrovolných neb úředně jmenovaných a placených zřízců?*
16. *Podporuje se stěhování dělníků a kterým způsobem?*
17. *Poskytují se chudobným půjčky a dle kterých pravidel?*

Správnému a zevrubnému zodpovídání tohoto dotazníku věnovala rada spolková nemalou péči a dosáhla toho, že nyní je dosti zevrubně znám veliký obvod dobročinnosti ve Švýcarsku. Spočívá to zajisté v starobylém, ryze občanském zřízení Švýcarska, že každý z 25 kantonů dle samostatného svého území chudinství opatroval, dle náklonnosti, názorů a citů svého obyvatelstva.

Jako nevyčerpatelná studnice jeví se dobročinnost všeho lidu švýcarského! Ta hloubka citu a rozumu ve způsobu udělování podpor! Ta opatrnost a zkušenost ve prostředcích, ta bedlivost ve snaze, aby dosáhlo se účelu, jest věru podivuhodna a poskytuje příslušníkům cizích vlastí mnohonásobný podnět k úvahám a také k následování! Byť jako v každém díle lidském jevíly se tu i tam třeba nedostatky, byť bychom třeba s mnohými prostředky nesouhlasili, zapomenouti nesmíme, že veškerá dobročinnost lidu švýcarského vyvínovala se na vlastní půdě, po celá století, a to způsobem svérázným, prostým a ryze občanským.

Též zákonodárství jednotlivých kantonů jeví velikou různost, ano pestrost.

Kdežto v celé řadě kantonů není žádných zákonů a nařízení, shledáváme v jiných kantonech výtečnou zákonodárnou činnost, v jiných opět pouhé zlomky, pokusy neb počátky úředních opatření.

Pouhý obyčej na jedné straně a přesné, jasné zákony na druhé straně liší se velmi svými směry a formami, avšak na stranách všech panuje jedna stejná a vřelá snaha: *Prospěti chudým a nouzi trpícím.*

I v tomto ohledu jeví samospráva své kouzelné účinky. Nikoliv forma, nýbrž podstata je pro praktické Švýcary věcí hlavní. Co by bylo platno, byly-li by nejkrásnější zákony, nebylo-li by však účinku dosaženo? Tam, kde cit a srdce ve spojení s rozumem k odstranění bíd lidské se přičiňuje, možno dosíci bez diktátů a příkazů zákonných mnoho šlechetného a velkého.

Právě v těch kantonech, kde není zákonů a předpisů, jeví se u velké míře blahodárný dosah a rozvoj dobročinnosti.

Tabulární přehled o zákonné, čili úřední dobročinnosti jest velmi podrobný.

Dle jednotlivých kantonů, okresů a obcí sestaven, zjevuje nám, že se poskytuje podpora od 3034 chudinských obcí 31379 dětem mladším než 16 roků, z nichž jest manželských 19774 a nemanželských 11604.

Podpory poskytováno bylo v cizích rodinách 23269 dítkám tohoto stáří,

v ústavech, vychovatelnách a p.	6162 dítkám,
za účelem vyučování řemesla neb povolání	1943 dítkám.

Odrostlých chudých bylo podporováno 93187

Podpora tato udělována byla chudým, kteří ošetřováni byli jednak v rodinách, do nichž příslušeli, neb dáni byli osobám cizím aneb do ústavů.

Nestálých podpor bylo uděleno 43841 chudým tímž způsobem.

Jmění *chudinských fondů* obnášelo:

V nemovitostech a budovách	33,429.546 fr.
--------------------------------------	----------------

Jmění movitého	100,393.078 fr.
--------------------------	-----------------

Příjmy ústavů chudinských záležely v penězích a plodinách; když se tyto na hodnotu peněz převedou, vykazují se:

Výtěžek fondů chudinských	5,523,800 fr.
Příspěvky příbuzných	66.289 „
Daně chudinské	2,084.405 „
Příspěvky korporací	79.561 „
„ obcí	1,277.082 „
„ okresů	6.379 „
„ státu	1,311.243 „
Náhrada podpor požívaných	509.644 „
Odkazy a dary	505.081 „
Pokuty, poplatky ze sňatků, ze psů a p.	1,149.076 „
Přebytky	268.530 „
Úhrn	<u>12,781.090 fr.</u>

Vydání rovněž tak počítáno, vyazuje:

Podpory za ošetřování ve vlastních rodinách	2,951.965 fr.
Podpory za ošetřování v cizích rodinách	2,862.325 „
Podpory za ošetřování od dětí v ústavech	1,168.120 „
Podpory za ošetřování stále a v ústavech podporovaným odrostlým	2,164.561 „
Podpory za ošetřování v pracovnách	64.746 „
Dočasné podpory v nemocnicích	1,087.332 „

Za účelem vyučování řemeslu	185.590
Příspěvky vystěhovalcům	55.494
K jiným účelům podporovacím	253.716
Správa a jiné výdaje	1.373.304
Přebytky	566.134
Úhrn	<u>12.781.090 fr.</u>

Nebude snad nemístné, když chudinské obce uvedeme dle počtu obyvatelstva.

17 obcí mělo do	50 obyvatelů,	
135 obcí mělo od	51 do	100 obyvatelů,
167 „ „ „	101 „	150 „
216 „ „ „	151 „	200 „
221 „ „ „	201 „	250 „
202 „ „ „	251 „	300 „
201 „ „ „	301 „	350 „
170 „ „ „	351 „	400 „
151 „ „ „	401 „	450 „
122 „ „ „	451 „	500 „
210 „ „ „	501 „	600 „
176 „ „ „	601 „	700 „
136 „ „ „	701 „	800 „
95 „ „ „	801 „	900 „
111 „ „ „	901 „	1000 „
150 „ „ „	1001 „	1200 „
111 „ „ „	1201 „	1400 „
173 „ „ „	1401 „	1600 „
62 „ „ „	1601 „	1800 „
53 „ „ „	1801 „	2000 „
91 „ „ „	2001 „	2500 „
65 „ „ „	2501 „	3000 „
31 „ „ „	3001 „	3500 „
15 „ „ „	3501 „	4500 „
8 „ „ „	4001 „	5000 „
7 „ „ „	4501 „	5000 „
12 „ „ „	5001 „	6000 „
5 „ „ „	6001 „	7000 „
6 „ „ „	7001 „	8000 „
2 „ „ „	9001 „	10000 „
13 „ „ více		10000 „

Rozhlížíme-li se po zákonodárném opatření vlád kantonálních, shledáváme zákony, usnesení, vynesení a instrukce nejen v příčině podpor chudinských v užším smyslu slova, nýbrž také četná opatření v příčině náhrad opatrovacích, ošetřovacích, v ústavách chudobinských léčebních a polepšovacích.

Dále seznáváme zákonodárné opatření vlád kantonálních ohledně daní a poplatků chudinských a zřízení ústavů polepšovacích.

Až do prvních desetiletí našeho století sahají nařízení proti pouličnímu žebrání, navštěvování hospod se strany chudých.

V některých kantonech — jak výše již praveno — předpisů zákonů a vynesení, v oboru chudinství není. Zkoumajíce obor chudinství, shledáváme v některých částech Švýcarska v tomto ohledu, že kompetence o mnohých zákonech, předpisech a opatřeních, jež u nás přísluší do kompetence soudní, ku př. v příčině marnotratníků a osob duševně chorých, ztráta práv občanských, obmezení občanské svobody a pod., přiřknuta jest úřadům chudinským, jež mnohdy zase opatření činí ve shodě se soudy.

Právo ku podpoře a povinnost ku poskytování podpory.

Nejčtetněji se shledáváme se zásadou, že potřební chudi mají právo hledati podpory u obce; avšak v některých kantonech jest podmínkou povinnosti této účastenství státu (kantonu).

Povinnost ku podporování chudých dětí nemanželských prohlásila vláda kantonu Uri za povinnost okresů.

Zákonem od r. 1869 v kantonu Freiburském odepřeny jsou nároky chudých ku podpoře u obcí, avšak prohlášeno, že z ohledu lidskosti a pořádku obce jsou povinny opatřiti chudé své příslušníky z příjmů statků chudinských neb obecních. Nestačí-li tyto příjmy, sáhnouti se má ku prostředkům soukromé podpory.

V kantonu *basilejském* stačí dosud velmi vydatné nadace, fondy a ústavy, pročež nebylo potřebí hledati pomoci u obcí.

V kantonu *ženevském* vyloučeny jsou obce z povinnosti ku podpoře chudých. Tato povinnost spočívá na kantonu celém, který ji prostřednictvím »Hospice général« koná.

Podpora spočívá v občanství a příslušnosti obvodní; v některých kantonech však za velmi mírný poplatek přijímají se do ústavů ošetrovacích cizinci, pro jichž výmínečně bezplatné ošetřování jsou také některé nadace.

Chudým, za hranicemi zemskými bydlicím příslušníkům uděluje většina obcí podporu pro chudé domácí obvyklou, avšak u některých obcí trvá tato povinnost pokud má přebytky, a obcím jiným vyhrazeno jest právo, vyzvati chudého k návratu za příčinou poskytnutí podpory. Podpory, v cizině se zdržujícím příslušníkům rozšiřují se k náhradě útrat léčebních a pohřebních.

V minulých desetiletích uzavíraly vlády kantonální četné smlouvy (konkordaty) v příčině vzájemného podporování chudých.

Kategorie podporovaných.

V kantonu *curyšském*, pokud podporu uděluji obce církevní, účastny jsou ji děti osířelé neb opuštěné do stáří 16 roků; osoby buď stárím neb chorobou ku práci neschopné; osoby v nemoci postavené, pokud nemoc trvá.

Předpisy kantonu *bernského* činí rozdíl mezi 1. chudými a 2. potřebnými. Do kategorie první přísluší chudí sirotci a děti podpory zbavené, pak osoby, stářím, chorobou neb nezhojitelnými nemocemi skličené a osoby ku práci nezpůsobilé.

Do kategorie druhé přísluší osoby, jež jsou sice ku práci způsobilé, jež se však buď nemocemi neb nehodami v nouzi nalézají neb životními poměry schudly.

V kantonu *lucernském* se předpisy a pravidla od kantonu *bernského* neliší.

V kantonu *uriském* ponechává se v příčině chudých moc a volnost úřadům obecním a ohledně dětí nemanželských úřadům okresním.

V kantonu *oberwaldském* jest udělení podpory upraveno v podstatě dle pravidel kantonu *curyšského*; totéž jest v prvním kantonu *glarusském*, avšak zde shledáváme ještě, že chudí, kteří se ožení, vyloučení jsou prvních šest roků z podpor chudinských, leč by uvrženi byli do nemoci neb do jiného neštěstí. Ti však, kteří požívajíce podpory chudých, vstoupnou do stavu manželského, vyloučení jsou od poplatků obecních a příbuzenských.

Zákon kantonu *žugského* ustanovuje prostě, že ten, kdo sebe a své příbuzné prací a pílí nemůže vyživiti, účasten býti má podpory chudinské.

Kanton *Solothurn* zavedl předpisy těmto podobné, kdežto kanton *Freiburg* má předpisy oněm v *Curyšsku* podobné.

V kantonu *basilejském* — městská část — poskytuje se podpora, když je o ni žádáno a když vyšetřením potřeba její se prokáže.

V kantonu *basilejském* — venkovská část — poskytuje se dětem do 16. roků, pak starým, chorým a ku práci neschopným osobám účelná podpora, při čemž dbáti dlužno: aby u dítek podporovány byly duševní a tělesné síly, jakož aby šetřeno bylo při vychování zásad mravně-náboženských: starým a chorým opatřena býti má péče a přiměřené zaměstnání, neduživým a chorým potřebné ošetřování.

V kantonu *schaffhauském* ustanovuje se zásada ku podpoře: úplným nedostatkem duševním neb tělesným, stářím neb nemocí. Pravidelně se nespěchá s podporou a jedná se dle okolností. Obce dbáti mají, aby jich chudí prodlévali doma, neb tím usnadní se posouzení o potřebě a dostatečnosti podpory.

Kantony *Appenzell*, *Immer-Rhoden* a *Ausser-Rhoden* nevydaly dosud předpisů a ponechávají úřadům chudinským, aby od případu ku případu chudé příslušníky opatrovaly.

V kantonu *svatohavelském* (*St. Gallen*) poskytuje se podpora k uhrazení životních potřeb nevyhnutelných, při čemž u dítek dbáti se má ku patričnímu rozvoji duševnímu a tělesnému.

V kantonu *graubündském* prohlašuje zákon za podpory hodné, osoby staré, choré a neduživé, pak sirotky a děti zanedbané chudých rodičů.

Totéž platí v kantonu *aargauském*, při čemž se ustanovuje, že chudí, ku práci schopní, ale práce se štitící, dání býti mají do pracoven donucovacích.

Zákonem státním (ústavou kantonální) prohlášeno zásadou, že »podpora chudinská má míti ten účel, aby příčinu chudoby zamezila, činnost vzbudila a podporovaným umožnila, aby vlastní živností chudoby se zbavili a neoddávali se žebrotě, zahálce a lenivosti.«

V kantonech *Thurgau, Tessin, Waadt, Wallis a Neuenburg* poskytuje se dle potřeby podpora dětem chudým a neduživým.

V kantonu ženevském prohlášeno ústavou, že »Hospice générale« poskytuje chorým starcům, sirotkům a nemocným podporu.

Povinnost ku podpoře příbuzných.

Jakož jsme v jednotlivých kantonech seznali různý způsob v roztržení chudých s jediným ovšem cílem: všemožného šetření lidskosti, seznáváme ještě větší různost v prohlášení o povinnosti ku podpoře chudých. Kapitulu tuto nehodláme rozšiřovati dle kantonů, nýbrž dle stejné povahy povinnosti.

V první řadě prohlašuje se za povinnost rodiny, aby chudé své příslušníky podporovala. V první řadě jsou to rodiče a děti, v druhé řadě prarodiče (strany otcovy a matčiny), v třetí řadě bratři a sestry. V některých kantonech ustanovuje zákon podrobně stupně příbuzenstva.

Také na mnoze předpisuje zákon jak velký příspěvek, a to dle poměru jich jmění má býti se strany příbuzných.

Povinnost obce ku podporování chudých jest ve všech kantonech vyřknuta.

Povinnost podporovati děti nemanželské do 16. roků přiřknuta jest otcí.

Příspěvek státní (kantonu) buď se někde zřejmě odepírá, nebo na případy mimořádné obmezuje (ku př. v případech požárů, povodně a p.). Některý kanton dává příspěvek chudinský v jisté sumě 300.000 neb 500.000 fr., kanton curyšský poskytuje obcím šestý díl nákladů chudinských dle zvláštního měřítka k daním a dávkám chudinským.

Způsob podpory.

Podpora poskytuje se dle tělesných a duševních potřeb chudých v penězích, potravinách, šatstvu, přístřeší neb opatření práce.

Dětem usnadní se všemožně návštěva kostela a školy. Některým chudým poskytuje se podpora buď v rodinách vlastních neb cizích. Ošetřování lékařské upraveno jest buď dočasně aneb stále.

Rozumí se samo sebou, že pomocné prameny tuto uvedené nejsou *vesměs ve všech kantonech*, nýbrž že seřaděny jsou dle všech 22 (25) kantonů.

Opatření proti podporovaným, práce se štiticím a proti žebrákům.

Ve Švýcarsku, kde je po dlouhou řadu století nejen zakořeněno vědomí občanské rovnosti, nýbrž kde se veškerá státní moc i při potírání nezdravých výhonků společenských pečlivě vystřihá prostředků lidskou důstojnost ponižujících, jest zajisté významno, že při opatřeních proti lidem práce se štiticím a žebrání oddaným sáhli zákonodárci i úřadové často ku prostředkům dosti přísným.

Tak shledáváme, že když osoby, nejsouce v ošetřování chudinském, o své ujmě žebrají, neb rodiče a děti, když z lehkomyšlnosti a nedbalosti žádají o podporu, trestání býti mohou vězením, zostřeným postem a pouty, prací trestní a také žalářem. Žebrání se zapovídá a vydávání »listů žebravých« se zakazuje. Žebráci a tuláci propadnou trestům tuto uvedeným.

Kdyby se žebrání opakovalo, propadnou vinníci žaláři až 60 dnů trvajícimu. po případě dani budou do pracovny na dobu 6 měsíců až jednoho roku. Za žebravé děti mladší 16 roků odpovídají jich ošetřovatelé.

Ošetřování chudých v rodinách usedlého občanstva děje se jen výminkou.

Četné ústavy chudinské, sirotčinské, chorobince a nemocnice usnadňují opatrování chudých valice. V některých částech Švýcarska dává se přednost ubytování chudých v rodinách před ošetřováním v ústavech. Vady, jež se při hromadném opatrování chudých seznaly, vedly v některých místech ke zařízení ústavů stravovacích pro 200—300 chudých.

Daně chudinské.

Aby zachováno bylo kmenové jmění ústavů, fondů a nadací chudinských, vypisují se daně, jejich výška a podstata v jednotlivých kantonech se různí.

V jednom z kantonů ukládá se daň 1 fr. z jednoho tisíce; 1 frank z domácnosti a 1 frank od každého muže výše 20 roků starého.

V jiném kantonu spočívá těžiště prostředků v zakládání pokladny dárek a organisování dobročinnosti soukromé.

Některými zákony kantonálními prohlášeno jest, které živnosti a nemovitosti podrobeny jsou dani chudinské. Ukládání takových daní děje se dle potřeby a ponechává se obci, aby rekurovala ku právomoci soudní.

Švýcarům v cizině bydlícím, ukládá se daň zrovna tak jako domácím a jen tenkrát jsou osvobozeni, dokážou-li, že jsou v cizině stejné dani podrobeni.

Některé obce kantonu *žugského* vypisují daň z hlavy 1 frank a 80 cent. z jednoho tisíce franků jmění.

V *Basileji* ústavou jest chudinská daň z dědictví zavedena; obnáší 5% ze jmění zanechaného, když není dědiců pokrevních.

V kantonu *schaffhausském* slučuje se daň chudinská úplně s daní obecní.

V kantonech *neuenburgském* a *ženevském* není vůbec žádných daní chudinských.

Navrácení poskytovaných podpor.

Doklad nevšední správnosti v oboru chudinství ve Švýcarech spočívá, mimo jiné, v opatření, aby v jistých případech žádány byly poskytnuté podpory k navrácení fondům, nadacím neb ústavům chudinským. Zanechá-li chudý při svém úmrtí jmění, dostane-li se mu dědictví a p., vrátiti má poskytované požitky bez úroků. Od osob, jimž ve věku dětském poskytována byla podpora, vrácena býti má podpora jen výminkou, a to pouze za dobu po vystoupení ze školy obecné.

Prameny pomocné.

Mimo přímé daně chudinské, výtěžek ze statků a jmění základního plynou do pokladen chudinských: tresty a pokuty peněžité, poplatky snubní, dárky církevní, příspěvky otců dětí nemanželských, sbírky podomní, příspěvky cizích tovaryšů, poplatky za právo městanské polovice pozůstalosti zemřelých bez dědiců, poplatky taneční (5 fr. 71 ct. za jedinou zábavu), pohřební, hospodářské, pokuty za nedbalou návštěvu školní, poplatky (100 fr.) za přijetí cizinců do svazku švýcarského (v některých kantonech obnáší též poplatek až 800 fr.), poplatky ze psů (12 fr. za jednoho psa), z trestních narovnání, poplatky z dobytka, sena, poplatky testamentární, koncertní, divadelní a příspěvky dobrovolné.

V kantonu *žugském* jest v platnosti zákaz návštěvy hospod, když tím podporuje se u chudých zahálka.

Kdo z nich postižen jest v hospodě, může se mu zakázati návštěva opět na dobu 1—6 roků; po tuto dobu napsáno bude jeho jméno „na černé tabuli“, v hostinci vyvěšené. Prohřeší-li se proti tomu hostinský, jest pokutován.

V kantonu *freiburském* trestají se ti, kteří oddáni jsou karbanu, pítí a nedbalostí vazbou v polepšově a záповědi návštěvy hospody na dobu 3 roků. Tentýž trest stihne také toho, kdo jest z chudinské pokladny podporován a zpečuje se konati práce jemu uložené.

Vazbou až do 15 dní při vodě a chlebě trestání býti mohou ti, kteří zneužívají jim dané podpory chudinské, pak učenci, kteří svévolně mistry své opustí a zavdávají příčiny ke stížnostem odůvodněným. —

Trest tříměsíční vazby žalární neb vazby celoroční stihne ty, kteří nedbalým životem zbavují své rodinné neb příbuzenské příslušníky možnosti ku poskytování podpory zákonem jim uložené.

Na potírání žebroty byly v tomto kantonu. tresty velmi citelné.

V mnohých kantonech klade se těžiště ku potírání tuláctví a žebráctví na práce z donucení.

Práce tyto konají se v obci neb v ústavech a pvacovnách. Také tresty tělesné nebyly dříve vyloučeny. Neměly-li tresty žádoucího účinku, trestán byl káranec 10—20 ranami metlou.

Politický soud může v jistých případech vyřknouti trest dvou roků do polepšovny. O tom, kdy někdo byl postižen při žebrání, vede se od úředního zřízence seznam. Při prvním postižení uděli se důtka, při druhém 2—5 ran metlou, při třetím 10—20 ran metlou, pak byl trest žalářem, zostřený postem, 20 ranami metlou, pak trest v pracovnách.

Ženským, propadnou-li trestům tělesným, udílel se trest metlou na obnažená ramena a osobám starým proměni se v trest vězení. Takovému trestu propadly též osoby, které lehkomyslně utratí podporu jim udělenou, neb osoby, které hýřením uvádí sebe a rodinu svou na mizinu.

Rodičům a dětem, kteří se vzájemně nepodporují, může se naříditi, aby se bez povolení nevzdálili z obce.

V kantonu thurgauském trestají se osoby pokutou 10—20 fr., když poskytují osobám žebravým a toulavým přístřeší.

Tresty kázeňské, vězeňské a vazba v pracovnách soustavně spořádány jsou v některých kantonech zákony trestními (pro francouzskou část dle Code pénal).

Úřadové chudínští a jich kompetence.

Nemalá různost mezi jednotlivými kantony jest také v tomto ohledu. Nejčteněji se shledáváme s upravením chudinství dle církevních obcí. Zastupitelstvo takové obce jest oprávněno, vyzvati způsobilé osoby k účastenství.

Tato základní instance v oboru chudinství nejen že má úkol spravovati statky a jmění chudinského, ukládati daně a poplatky, nýbrž pečovati o dobro tělesné a duševní příslušných chudých. Mimo to náleží do oboru její působnosti vyšetřovati příčiny chudoby a zasazovati se o jich odstranění, jakož i péči míti o rozmnožení prostředků podpůrných. Mimo to náleží bdíti nad tím, aby osoby, jimž svěřeny jsou podporované chudé osoby, konaly své povinnosti.

K obstarávání správy jmění chudinského zvolí zastupitelstvo buď ze svého kruhu, neb mimo něj na dobu 2 let správce.

Zastupitelstvo obce chudinské podřízeno jest *radě okresní*, a té podávati má zprávy a účty roční ku schválení. Rada okresní přihlíží a bdí nad chudinstvím v obcích svého okresu, nařizuje občasné neb dle potřeby mimořádné šetření o vedení správy chudinské, vychovávání dětí, udělování podpor jakož o stavu chudinských institucí. Rada okresní podává radě vládní každoroční zevrubnou zprávu o stavu chudinství.

V kantonu *bernském* mají k chudinství dozor funkcionáři státní: inspektor, vládní místodržitel, chudinské ředitelství a vládní rada. Vzniknou-li spory mezi inspektorem a úřadem obecním, rozhodne o nich chudinské ředitelství.

Vládní rada jest nejvyšším úřadem správním. Vydává nařízení, pečuje o plnění zákonů, schvaluje rozpočty, ustanovuje příspěvky kantonální jakož i výši podpor.

V kantonu *schwyzském* vyhrazuje se účastenství při správě místnímu duchovnímu. Zastupitelstvo chudinství sestává z 5 členů, jehož president musí býti členem rady obecní.

Je-li obvod obce chudinské příliš veliký, utvoří se menší okrsky a pro každý okrsek ustanoví se otec chudých.

Místní chudinská správa má pro dozor a opatrování chudých vzbudit účastenství u poručníků, kmotrů, lidumilů.

Instrukce pro otce chudinské jest velmi podrobná a vztahuje se ku potřebám hmotným i mravním příslušných chudých. Nejen dozor na byt a stravování, nýbrž péče o vhodné vychování a vzdělání jednak ve škole, jednak v povolání řemeslném jim přísluší. Za tou příčinou ukládá se otcům chudých častá návštěva domovní, dozor ku pořádku domácímu, k šatstvu a rozdělení doby pracovní, při čemž mají chudých povzbuzovati ku pořádku, čistotě, mravnosti, šetrnosti, vděčnosti k dobrodincům a ku konání povinnosti k Bohu a lidem.

V kantonu *glaruském* jest nad veškerým chudinstvím ustanovena zemská komise chudinská (Landarmerkommission) z 5 členů se skládající a na 3 roky volená. Této kommissi přísluší bdíti nad výkony zákonů chudinských, zkoumati činnost úřadů místních a pod.

Poměr státu k úřednímu a dobrovolnému chudinství.

V tomto ohledu shledáváme nejen nemalou volnost a iniciativní působnost, nýbrž také vzájemnou ochotu. V některých kantonech poskytuje se výtěžek daní církevních dobrovolným spolkům k účelům chudinským.

V kantonu *bernském* jest v platnosti zákon k zavedení ústavů chudinských. dle něhož poskytuje se na stravování chudých roční příspěvek — 50 fr.— na každé dítě a příspěvek na každého pomocného učitele 200 fr., při čemž vyhrazuje si stát dozor k vnitřní organizaci.

Mimo to má stát účastenství při zakládání okresních chudinských ústavů, jakož i okresních nemocnic a uděluje jim subvence.

Dobrovolnému chudinství ponechává stát úplnou volnost. Spočívajíc v základech křesťanské lásky a milosrdenství k chudým, poskytuje dobrovolné chudinství možnost ku práci, usnadňuje vychování a podporu lidí starých a chorobných.

V kantonu *lužernském* poskytují úřadové obecní takovým dobrovolným spolkům příspěvky percentuální; v kantonu *solothurském* poskytuje se příspěvek od 50—300 fr. dle počtu členů spolkových.

V kantonu *graubündském* jest nejvyšším úřadem chudinským krajský úřad chudinský (*Kreisarmenbehörde*), ač nechce-li krajský soud řízení chudinství podržet. Kompetence krajského úřadu neliší se v podstatě od té, jež jest pro jiné kantonální instance ustanovena. —

V tomto ohledu setkáváme se v jednotlivých kantonech s různými názvy nejen chudinských ústavů a úřadů místních (obecních), nýbrž i také kantonálních.

Tak shledáváme v kantonu *walliském* v každé obci dobročinný výbor (*Wohlthätigkeitskomité*) ze 3—5 členů se skládající, v němž zasedá místní duchovní. Toto komité podá roční rozpočet, seznam chudých radě městské. V kantonu tomto není žádného ústředního úřadu pro obor chudinský.

V kantonu *ženevském* jest pro správu »Hospice général« kommise 17členná, v níž jmenováno jest 7 členů z města Ženevy od rady městské, 7 z venkova a 3 od státní rady. Ústřední řízení kantonálního chudinství jest ve městě Ženevě.

Následky chudinské podpory.

Ústavy kantonální prohlašují buď stručně neb obsírně následky chudinské podpory.

Nejvíce se shledáváme se ztrátou volebního a voličského práva, pak se zákazem návštěvy hostinců. V některých krajinách přísluší také obcím a příbuzným právo zákazu k ženění a obmezení otcovské moci, když dítě vzato jest do ošetřování chudinského.

Úplné zbavení moci otcovské neb mateřské státi se může jen výrokem soudním.

Také jest v kantonu *lucernském* předpis v platnosti, že se podporovaným chudým může zakázati všeliký přepych v šatstvu a nábytku a hra v karty neb kostky, jde-li o výhru v penězích neb ve věcech cenných.

V kantonech *appenželském*, *walliském* a *neuenburském*, není podpora chudým poskytovaná spojena s jakýmkoli obmezením politickým neb osobním.

V kantonu *ženevském* má taková podpora pouze obmezení práv otcovských, a to jen tenkrát v zápětí, když zjevná neschopnost neb zlomyslnost rodičů byla by vychování na závalu.

Marnotratníci a osoby duševně choré.

Dle zvláštních zákonů poručenských, avšak v převážné většině kantonů švýcarských dle obč. zákonníků (ve francouzské části dle *Code civil*), *maji* (někde *musí*) býti dány osoby plnoleté, jež buď pro marnotratnost neb chorobu duševní nejsou schopni jmění své spravovati, pod opatrovnictví neb poručenství. Toto opatření státi se může ku práni chudinského úřadu.

Opatrovník (Vogt) může býti dán osobám, jež jsou nakloněny k lenosti a častým návštěvám hospod a tím hrozí jim úpadek hmotný. Opatření taková učiniti mohou místní úřady chudinské neb příbuzní do 4. stupně. Nečiní-li místní úřady v tomto ohledu svou povinnost, přísluší opatření okresnímu místodržiteli (Bezirksstatthalter.)

Podporování chudých jiných kantonů a cizozemců.

Poněvadž usazení občanů švýcarských v obvodu toho kterého kantonu jen tenkrát se může zabrániti, když nejsou zachováni, poskytuje jim obec, kde bydlí, potud podporu, pokud nejsou opatřeni od své příslušné obce neb pokud nejsou domů dopraveni.

Podpory takové účastní jsou i cizinci.

V některých částech země poskytuje se však cizincům jen podpora v případech náhlého neštěstí.

Některé vlády kantonální prohlásily se pro úplnou vzájemnost, t. j. nežádají za příslušníky jiných obcí náhradu chudinské neb nemocniční podpory a útrat pohřebních, avšak neposkytují také jiným obcím náhrady podobné za příslušníky své. Také se podobná vzájemnost zachovává k některým sousedním státům: Rakousku, Itálii, Bavorsku, Badensku, pak k Prusku a Belgii.

Některé kantony uzavírají v tomto ohledu zvláštní smlouvy (konkordaty).

V místech podle silnice gotthardské poskytuje se chudým cestujícím bezplatně jedno noclehování se stravováním.

V několika kantonech zachovává se formálně právo obcím přiřknuté, že mohou cizí příslušníky do jich domova odeslati.

Účinky dosavadního způsobu podporování.

V převážné části země se uznává, že zřízení oboru chudinského jest prospěšno. Zejména jeví se nepopíratelná snaha, aby opatření byli sirotci a děti chudobných rodičů, což děje se hlavně usnadněním buď vyučení v řemesle neb návštěvy škol obecných, ano mnohdy i vyšších ústavů vyučovacích. Žebroty ubývá hlavně vydatnou podporou chudým a zakládáním pokladen obecních pro chudé.

Tím vzrostly značně dávky obecné, jež zvyšovány jsou také tou okolností, že účastenství příbuzných ku podpoře chudých klesá. a že také mizí počet těch, kteří do ošetřování brávali chudé, ne snad pro zisk, nýbrž z milosrdenství.

Většími náklady na chudinství obtěžované obce volají také po větší podpoře a účastenství státu, ano v některých obcích vzrostly výlohy tomu měrou, že někteří občané vyměňují z této příčiny svá bydliště.

V mnohých částech země měly také obecní orgány nedůvěru k účastenství a doзору kantonální vlády, avšak brzo seznaly, že jim nový řád nebyl ke škodě, neb účastenstvím tím urovnány byly mnohé nesnáze.

V některých obcích jevila se z počátku snaha, aby se zbavily těch, kteří by mohli žádati za podporu, avšak urovnáním chudinství i tento směr pominul.

Tu i tam vznikla nespokojenost chudých; má nejvíce svůj zárodek v utrpeních a nesnázích osudem zasažených, a výminkou dlužno nazvatí zase případy, aby poskytování podpory chudé k nečinnosti svádělo.

Orgány ku posouzení chudinské podpory.

Členové představenstva chudinství nemají žádných odměn, leč správěm chudinství, jimž jest jmění svěřeno, dostávají se určité odměny.

Instituce chudinských otcův jest velmi rozšířena.

Chudinská ředitelstva, jimž přísluší konečné rozhodnutí o udělení podpory, mají ku pomoci úředníky jiných odvětví, kteří obor chudinský buď bezplatně neb za nevelkou odměnu obstarávají. Inspektori chudinství jsou sice zřízení státní, avšak dostávají pouze plat denní.

Je-li v obci opatrovník chudých (Armenvogt), dostává za své práce v obci denně 3 fr., za půl dne 1 fr. 50 ct.; mimo obce odměnu dvojnásobnou se stravou.

V mnohých obvodech chudinských spočívá těžiště chudinské správy v církevních obcích. Také jest mnohdy vynikajícím způsobem při rozhodování o podporách krajský lékař účasten.

Kočovníctví dělnictva.

V některých kantonech nechává se úplná volnost dělnictvu, zejména řemeslnému, k cestování. Někde se však poskytuje zvláštní podpora, jde-li o cesty neb vystěhování do ciziny. V městech jsou pro cestující řemeslníky noclehárny, kde se jim poskytují také příspěvky (Zehrpfenig). Také se poskytují zálohy dělníkům.

Též shledáváme opatření, dle něhož dávány bývají chudým takovým, jež možno zachrániti před stálou podporou chudinskou, půjčky. Někde se povolují výminkou také půjčky vystěhovalcům.

Dobrovolné chudinství.

V pokročilém kantonu *Aargau* pronesena byla okřídlená slova, že ve Švýcarských opatření chudinské diti se má cestou dobrovolnou. Slova tato nalezla mnohých přívrženců, avšak brzo seznáno, že mezi pronesenými zásadami a jich prováděním jest velký rozdíl.

Vedle lidí dobročinnosti nakloněných nalezne se vždy dosti sobců, a jsou-li zámožní, pak by byli v případě dobrovolného chudinství, sprostění všech dávek. Není pochyby, že ve Švýcarských doplňuje se vzájemně chudinství úřední s chudinstvím dobrovolným.

Dobrovolné chudinství jest nejdokonalejším měřítkem ku po-

souzení mravní ceny toho kterého národa, ono jest zrcadlem jeho citu, náklonnosti a humanitních názorů.

Vnikajice do chýži bídý, často skryté neb neznámé, vlévají lidomilové osobním účastenstvím, povzbuzením a napomenutím v mysl kleslou novou důvěrou a rozněcujice v srdcích ubožáků opětné jiskry k lepšímu životu.

Vznik mnohých dobročinných spolků sáhá až do minulých století. —

Dobrovolných spolků, fondů a ústavů bylo 599. Jména jejich obnášelo 18,115.153 fr. Členstva bylo 42.470.

Podpor poskytnutých bylo účastno:

děti	7200,
odrostlých	84378.

Podpory obnášely:

V rodinách vlastních ošetřovaných . .	473.872 fr.
Dětem v cizích rodinách	62.175 »
Dětem jinak opatřeným	741.350 »
Odstrohlým opatřeným v ústavech . . .	514.333 »
Odstrohlým mimo ústavy	55.298 »
Výlohy správní	166.156 »

Máme-li si učiniti správný názor o tom, jak jsou dobrovolné spolky tyto zakotveny, potřebno podrobiti je stručné obhlídce s následujícími tři stran:

1. Příjmy fondů obnášely:*)

a) z výtěžku jmění	76.544 fr.
b) dobrovolné příspěvky	167.614 »
c) příspěvky státu, obcí	49.342 »
d) příspěvky příbuzných	1.393 »
e) splacení záloh	458 »

2. Příjmy spolků:

a) z výtěžku jmění	92.686 fr.
b) dobrovolné příspěvky	454.752 »
c) příspěvky státu, obcí	65.328 »
d) příspěvky příbuzných	6.534 »
e) splacení záloh	1.728 »

3. Příjmy ústavů:

a) vlastní vydržování	514.814 fr.
b) dobrovolné příspěvky	452.220 »
c) příspěvky státu, obcí	281.857 »

*) Data v pojednání o chudinství obsažená jsou vzata z let 1870, neb novější nejsou na snadě.

d) příspěvky příbuzných	53.339 fr.
e) splacení záloh	352 „

Nejvíce jest všeobecných chudinských *spolků*;

těch jest	131
Spolků pro podporování nemocných	26
Ženských výrobních spolků	71
Spolků k udělování almužny a proti tuláctví	38
Spolků pro školy malých dětí	3
„ „ „ pracovní	34
„ „ „ vychování chudých	23
„ „ „ vyučení řemeslu	11
„ „ „ ošetřování slepých, hluchoněmých a duševně chorých	3
Spolků pro kmotrovství, pro podporu šestinedělek a pro ochranný dozor	13

Do řady *ústavů chudinských* patří:

Opatrovny; těch jest	30.
Pro vychování chudých	49.
Pro vychování učňů (řemeslníků)	7.
Nemocnic	25.
Pro ošetřování chudých	8.
„ „ „ slepých, hluchoněmých a duševně chorých	17.

V sirotčincích, ústavech výchovacích a útulnách (Rettungshäuser) jest různá soustava vyučovací a vychovávací. V některých se cvičí chovanci v létě v zemědělství vůbec, jinde zase v zahradnictví a v zimě v odvětvích řemeslných a průmyslových. Při děvčatech dbá se výcviku pro povolání domácí.

Nejkrásnější květ švýcarské dobrovolné dobročinnosti vypučel jistě ve spolecích paní.

Heslem velmi spásným těchto spolků jest: *„V práci náhrada almužny“*.

Ačkoli ve Švýcarsku panuje úplná náboženská svoboda, tedy u některých z ústavů dobročinných klade se za podmínku přijetí vyznání reformované. V kantonech katolických, kde panuje veliká čílost, mají ústavy ráz konfesionální.

Nemůžeme si odepřít, abychom nepodali *jediný jen obraz*, jak přemnohé z ústavů chudinských vznikly.

Když roku 1837 farář Adrian Schiess v Herisau (kanton Appenzell a. R.) v kruhu důvěrném měl přednášku o zřízení pomocného společenstva pro mladíky za účelem vyučení v řemesle, tu jeden z přítomných dojat jsa pronesenými důvody, složil slib, že spolku získá 30 členů, když jmenovaný duchovní postaví se v čelo. Na místě tohoto počtu přistouplo členů 64.

Mladý spolek nedal se odstrašiti některými počátečními obtí-

zemi a vytrvav v snaze své dosáhl, toho, že po prvním desetiletí obnášely příspěvky více než 1000 fr. od 171 dárců.

Spolek dává vyučovati mladíky v řemesle a v zemědělství. Náklad s vyučením spojený, považuje se jako splatitelná záloha, která se však dle okolností úplně odpustí. Mladíci takoví, jsou-li způsobilí, mohou voliti řemeslo i mistra, třeba zpočátku na 4nedělní zkoušku. Neosvědčili-li se, tedy odepře se jim další podpora.

Výboru spolku přísluší rozhodnutí o přijetí a dozor k učňům. Doba vyučení trvá pravidelně 3 léta; náklad obnáší 100—250 fr. Učňové jsou povinni navštěvovati školu pokračovací, roku 1868 zřízenou.

Pokročilejším učňům se dovoluje, aby sami některé práce dodávali, jichž výtěžek se jim zachová.

Přese všechny různé nesnadnosti vykazuje spolek výsledky velmi slušné. V tomto příkladu zračí se samočinnost a vytrvalost občanská.

Vynikající měrou vyvinuje společnost ve Švýcarsku chvalitebnou činnost pro budoucnost těch nešťastníků, kteří po přestálém trestu byli propuštěni z věznic a kázní. Takových spolků bylo v zemi 11 se 4000 členy.

Abý propuštěným trestancům zatarasily cesty k návratu do věznic, dbají spolkové o to, aby dostalo se propuštěným práce a výživy, což pro první dobu spojeno jest s dozorem. U trestanců konají tento dozor paní neb na venku duchovní.

Je-li potřebí, propuštěným trestancům dostane se nářadí řemeslného, mladíkům umožní se vyučení v řemesle. Je-li s prospěchem, poskytně se také podpora k vystěhování. při čemž se vzbudí účastenství blízkých příbuzných.

Nemalá obtíž se pocítuje v nedostatku ústředního orgánu, čímž by se vzájemnost mezi spolky udržovala.

Dobročinná společnost švýcarská trvající 29 roků. snaží se ovšem do oboru své činnosti zahrnout veškeré časové otázky dobročinnosti se týkající, vydává zvláštní časopis, pořádá přednášky, doporučuje úřadům mnohé opatření atd., avšak po celém Švýcarsku se dosud nerozšířila.

Ústavy pro lidi práce se štitici (pracovny, polepšovny) taktéž zdárně se zřizují.

V kantonu *bernském* učiněn počátek ku praktickému potírání prostituce. Roku 1855 zřízen od spolku ústav, do něhož přijato bylo 120 padlých dívek.

Řízení ústavu spočívá na základech křesťansko-náboženských, v němž se budí a pěstuje náklonnost ku spořádanému životu, ku práci a krbu domácímu. Dívkám se poskytuje příležitost ku pracím různého druhu. aby jimi počestně živý býti mohly.

Koronou chudinství jest ovšem péče o staré a choré. Budovy zdravé, vzdušné a čisté, mnohdy zahrady a háji obklopené a veškerými potřebami opatřené, kynou starcům a stařenkám, aby jim mnohdy na krátkou dobu poskytl útulku a duševního klidu. Šťastnějším poskytuje se příležitost, aby zkusili přiměřené síl svých.

S ústavy těmito jsou často ve spojení ústavy ošetrovací a polepšovny. Také ústavy pro věrné vysloužilce z řad domácí čeledi těší se péči dobrovolných spolků ve Švýcarsku.

Do řady předních podpůrných spolků patří kommisie svato-havelské pomocné společnosti pro služební. Spolkové taková zřizují dívčí noclehárny (Mädchenherberge).

Ve francouzsky mluvící Ženevě zřízena jest pro příchodí služební Němkyně útulna. Vůbec dlužno doznati, že paní švýcarské v oboru dobročinném vyvinují nemalou činnost, zakládajíce a spravující nejen četné ústavy dobročinné v užším smyslu slova, nýbrž také školy kuchářské, ústavy k vycvičení služek a p. Nemalé účastenství mají paní švýcarské při zakládání a při správě ústavů ochranných, jichž *jest ve Švýcarsku 54!*

◻ poměrů švýcarských seznáváme, že dobrovolná dobročinnost jest pro zákonnou (úřední) dobročinnost velice, ne-li nezbytně, potřebná. Kdežto tato přihlíží pouze ku patrné bídě, jejichž počátků nezná a mnohé stydlivé chudé proto v chudobě ponechává, poněvadž řízení věcí chudinských za obtíž považuje, rychle, třeba formálně správně, se jich zbaviti snaží: dobročinnost z dobré vůle a ochoty plynoucí a na základech lásky k bližnímu spočívající, snaží se nejen podporovati, nýbrž duševně povznášeti, v důvěře siliti ty, kteří v nehody a bídu upadli.

Dobročinnost takovou přijímají také chudí s větším povděkem, kdežto podporu a dobročinnost úřední více za povinný úděl, jim dle práva příslušný, považují.

Nelze dosti poukazovati ku poměrům ve Švýcarsku osvědčeným. Tam obecně se uznává, že podomní udělování almužny znemravňuje a svádí lidi k zahálce. Slepá dobročinnost podporuje nedbalost a zahálku a ruší domácí pilnost a spořivost.

Snadné dosažení almužny přivádí téměř mravní korupci a zlobně působí na děti.

Úprava dobrovolné podpory chudinské nejen že blahodárně doplňuje chudinství zákonné, ona vyšetřuje zárodky bíd soustavně, budi k jich zamezení ve všech srdcích křesťanské lásky přístupných pomoc a účastenství.

IX. Právo občanské.

Obce švýcarské jsou *povinný* přijímatí do svazku svého každého občana švýcarského, je-li zachovalý, žije-li ve spřádáných poměrech rodinných, je-li způsobilý k vedení živnosti a dá-li poplatek 100—500 fr. Kdo se zdržuje 10 roků v obci, dosáhne práva občanského (Bürgerrecht) bezplatně.

V některých kantonech trvá tato doba 25 roků, není však přerušena cestováním, službou v cizině, neb konáním vojenské povinnosti.

Těm, kteří vynikli v oboru vědy, umění a průmyslu, může býti způsobem čestným bezplatně právo občanské uděleno.

Osoby ve službě veřejné, trvá-li 8 roků, dosáhnou práva občanského bezplatně.

V kantonu basilejském závislý byl poplatek za právo občanské od toho: oženil-li se žádající s dcerkou domácí, zdržoval-li se 6 roků v obci, konal-li veřejné vojenské, hasičské a p. služby.

Dle toho různí se poplatky pro domácí, cizí neb pro cizince a obnáší: 50, 125, 200, 250, 400, 500 a 800 fr.

Stáří k dosažení práva občanského jest různé; v kantonu ženevském počíná 21. rokem.

Také ve Švýcarsku jeví se veliká nestálost v domorodém obyvatelstvu, pouze 638 z 1000 bylo r. 1860 rozených v těch kantonech, kam rodiče příslušeli.

Nejnovější ústavou spolkovou od roku 1874 přesně vyřknuty byly zásady a předpisy o propůjčení práva občanského jakož i nahrazení výloh pohřebních. Také čl. 51. této ústavy bylo právo snubní upraveno a tím poplatky při zasnoubení vybírané zrušeny.

Též byly tělesné tresty odstraněny, a propůjčení práva občanského *pro cizince* radě spolkové přirknuto.

X .Tisk, spolčování, shromažďování, bibliotéky.

Tisk, tento neúmorný hřímatel myšlenky lidské, jest ve Švýcarsku tak volný, jak orel, který se nad Alpami vznáší. K vydávání novin není potřebí ani koncesse ani kauce.

Ve Švýcarsku samotném, ve státu s 2¹/₂ mil. obyvatelů, tisklo se na počátku let 1870 418 časopisů, z kterých je téměř polovička vědeckých. Dle jazyků vydávalo se novin německých 282, francouzských 115, italských a romanských 21.

Z těchto časopisů bylo:

Politických	225
Úředních	32
Náboženských	36
Právnických	4
Školních	12
Obchodních a průmyslových	9
Přírodovědeckých	6
Vědeckých vůbec	22
Hospodářských a lesních	18
Vojenských	4
Zábavných a illustrovaných	18
Modních	5
Oznamovatelských	27

Dohromady . . . 418

kteřé vycházely ve 152 místech švýcarských. Předplatní cena obnáší ode 3 do 20 franků ročně.

Od té doby se počet časopisů švýcarských téměř zdvojnásobil.

Zajímavo jest, že »Zürcher Freitagzeitung« založený roku 1666 jest již půldruhého století v rukou jediné rodiny, z které po tolik pokolení jest otec redaktorem a syn tiskařem neb naopak.

Již v minulém století vycházelo ve Švýcarsku mimo list tuto dotčený ještě dvanáctero listů, jež byly v následujících letech založeny:

- r. 1730 »Tagblatt der Stadt Zürich.«
- » 1737 »Amtsblatt von Freiburg.«
- » 1797 »Aargauischer Anzeiger.«
- » 1797 »Feierabend« v Aarau.
- » 17?? »Fremdenliste« v Baden.
- » 1796 »Bibliothèque-physique« v Lausanne.
- » 1764 »Amtsblatt« v Lausanne.
- » 1799 »Gazette de Lausanne.«
- » 1773 »Journal d' Yverdon.«
- » 1765 »Amtsblatt« v Neuenburku.
- » 1773 »Annuaire« v Neuenburku.
- » 1790 »Archives physique« v Ženevě.

Od r. 1800—1810	vyšly znova	3 listy.
od » 1810—1820	vyšlo	10 listů,
» » 1820—1830	»	3 »
» » 1830—1840	»	16 »
» » 1840—1850	»	33 »
» » 1850—1860	»	64 »
» » 1860—1870	»	108 »
» » 1870—1880	»	132 »
» » 1880—1887	»	202 »

Připočítají-li se ještě ty časopisy, jichž vznik není blíže označen, jež se páčí na 177, tedy vychází ve Švýcarsku 776 časopisů a kromě toho 36 listů úředních. Jeden časopis připadá na 3505 hlav. Nejvíce časopisů vychází v Ženevě, v Basileji a Curychu.

Z veliké této řady časopisů vychází 491 v jazyku německém; 229 v jazyku francouzském; 17 v jazyku vlášském; 3 v jazyku romanském a 10 v jazycích jiných (v anglickém, polském, ruském), 27 listů ve dvou, třech neb čtyřech jazycích, t. j., na jednom listě nalézá se obsah v těchto jazycích.

Kdežto dle sčítání lidu r. 1880 jest ve Švýcařích:

obyvatelstva německého	71 ⁰ / ₁₀₀	vychází něm.	časopisů	64 ⁰ / ₁₀₀
» francouzského	21 ⁰ / ₁₀₀	» francouzsk.	»	28 ⁰ / ₁₀₀
» vlášského	5 ⁰ / ₁₀₀	» vlášských	»	2 ⁰ / ₁₀₀
» romanského	1·4 ⁰ / ₁₀₀	» rom. a ostatn.	»	6 ⁰ / ₁₀₀

Z listů těchto vychází takto:

dvakrát denně	10
jednou denně	66
1krát v týdnu	1
3 „	49
2 „	144
1 „	201
Ve 14 dnech jednou	76
Měsíčně jednou	120
Za 1/4 leti jednou	34
Za rok jednou	22
Neurčitě a nepravidelně	92

Poměrně veliká část listů a časopisů švýcarských rozesílá se do všech pěti dílů světa, neb všude jsou vystěhovalci švýcarští, kteří i za oceánem lnou ke své staré vlasti.

Že to na uvědomělost lidu švýcarského dobře působí, účastenství jeho k zájmům veřejným budí, vlastenectví upevňuje a vzdělanost jeho podporuje, jest nepopíratelné.

Několik časopisů vydávají ovšem četní emigranti a uprchlíci političtí. V prvních letech šedesátých vycházel ve Švýcarských také jeden český časopis, jakožto ohlas tehdejších poměrů našich.

Ušlechtilou stránkou švýcarského časopisectva již v zákoně samém spočívající jest, že soukromý život jednotlivců a vůbec život rodinný nesmí být předmětem útokův, nýbrž ani rozprav časopiseckých.

Velmi zřídka se objevující soudy tiskové vyřizuje porota.

Literatura, tato vážnější sestra časopisectva, zdárně kvete na výsluní švýcarské svobody.

Mnohé dílo ceny trvalé a pověsti evropské vydáno bylo v některé z četných tiskáren švýcarských. V Curychu tisknou se zejména díla německá a v Ženevě francouzská.

Společování a shromažďování, tyto tlakoměry politických svobod, jsou na základěch. Švýcaru nenapadne, že by mohl být občan v přirozeném právu svém omezován.

Hlavně společování jest ve Švýcarsku nejen četně rozšířeno, nýbrž pro dobročinný, vědecký, zemědělský a, jak se samo sebou rozumí, pro národní i politický život velmi důležitá a užitečná.

Velmi četné spolky střelecké a tělocvičné požívají podpory vládní. Roku 1872 poskytla vláda švýcarská k cvičením ve střelbě 823 spolkům střeleckým, obsahujícím 31.870 členů, patrony, na jednoho člena 25 patron čítajíc.

Společností vědeckých jest ve Švýcarských 50, které se podpoře vlády spolkové těší.

Hospodářským a zahradnickým společnostem, kterých jest 30, poskytuje vláda podporu.

Mimo podpory poskytované k běžným potřebám spolků poskytá

spolková vláda občas na zemské slavnosti střelecké, sjezdy turnéřské a výstavy hospodářské, vydatné, do mnoha tisíců sahající, podpory. Sjezdy takové jsou pak velkými slavnostmi národními. Viděli jsme, jak prezident republiky švýcarské, tedy první representant národa, turnéry na sjezdu v Bernu uvítal, důležitost tělocviku vysvětloval a vřelými slovy prosil, by při tom všem věrnými syny švýcarskými zůstali, ku konci řeči slávu vlasti provoláváje.

Těžiště spolčování ve Švýcarsku směřuje hlavně k vzájemné pomoci a umírnění bídě lidské. I v tom ohledu rozhodlo Švýcarsko problém o odstranění chudinství, žádajíc *od státu pouze, aby se do soukromé samo- a dobročinnosti nemíchalo.*

Nyni čítá Švýcarsko:

Spolků všeobecných	225	=	36 ⁰ / ₁₀
„ pro zřizence	69	=	10 ⁰ / ₁₀
„ „ řemeslníky	231	=	37 ⁰ / ₁₀
„ „ dělníky a čeledě	110	=	17 ⁰ / ₁₀
	632	=	100 ⁰ / ₁₀

Není nezajímavé stopovati vznik spolků, který se takto jeví:

2 spolky založeny roku	1500—1599
3 „ „ „	1600—1699
17 spolků založeno „	1700—1799
9 „ „ „	1800—1809
22 „ „ „	1810—1819
40 „ „ „	1820—1829
72 „ „ „	1830—1839
105 „ „ „	1840—1849
176 „ „ „	1850—1859
161 „ „ „	1860—1866
25 neznámo	
632 spolků, které čítají	97.754 členů.

Zájmy obecného blaha, pokroku a osvěty pěstují se velmi zdárně četnými spolky, jež buď iniciativou sněmovní, kantonální neb soukromou do života jsou uváděny a také podporovány.

1. *Švýcarská přírodovědecká společnost* sestává z kommisí pro měření výšek; kommisí geologické, kommisí k vydávání pamětních spisů (Denkschriftkommission).

Jak z rozpočtu státního seznati lze, zřídila vláda spolková v mezinárodním ústavu zoologickém v Neapoli pracovnu pro delegáta Švýcarska.

Odborné neb obecně prospěšné publikace těchto korporací svědčí o velmi vážné snaze vědecké.

Pozoruhodné jsou publikace kommisí geologické; 25 listů Defourova atlasu s geologickými profily.

2. *Švýcarská společnost pro výzkum dějepisný* vydala XIV. svazek

»ročníku švýcarského dějepisu«. První svazek »švýcarského dějepisu« dán jest do tisku.

»Oznamovatele švýcarského dějepisu« ukončen roč. dvacátým svazek V.

»Idiotikon německých nářečí Švýcarska« dospěl k sešitu 17. až k začátkům písmeny *H* a velmi objemný obsah díla tohoto dává svědectví o důkladném studiu odborném.

3. *Švýcarská statistická společnost*, o níž se na jiném místě zevrubněji zmiňujeme, vydává 25. rok své publikace. IV. čtvrtletí nemohlo býti v pravý čas pro stávku typografů ukončeno, avšak ostatní tři čtvrtletí obsahují 55 archů tiskových.

Národohospodářský slovník dospěl sešitem 19. na 41 tiskových arších až k písmeně *R*.

4. *Švýcarský spolek umělecký* pečuje o zvelebení umění, pořádá národní výstavy umělecké a má zřetí k zachování vynikajících děl uměleckých.

O zachování vlasteneckých starožitností pečuje spolek zakupováním starobylého nábytku, výrobků uměleckých, řemeslných a literárních, pátráním po starožitnostech, kopáním a udělováním podpory za účelem zřizování výstav kantonálních.

Důležitější publikace vědecké i úřední vydávají se nejvíce ve třech jazycích domácích.

5. *Ústřední ústav meteorologický*. Ve schůzi meterol. komisse dne 12. ledna 1889 v Bernu konané stala se mnohá usnesení ve příčině zpráv povětrnostních.

Ku podávání zpráv o povětrnosti zřizena jest soustavná síť stanic, jež byla dvěma v Montreux a Graubündenu rozmnožena. Potřebné nástroje poskytnuty byly od soukromníků.

Ve 113 dnech pozorovány byly zjevy bouřlivé povětrnosti, o nichž ve 2403 raportech podána byla zpráva ústřednímu výboru. (V 15 kantonech bylo krupobití, jež ve 37 dnech zastihlo 149 okresů.)

Mezinárodní spojení bylo zdokonaleno a depeše povětrnostní rozmnoženy.

Předvídaná povětrnost splnila se dokonale v Curychu 69%, v Aarau 69%, Neuenburg 75%, Lucern 67%. Děštoměrná pozorování se taktéž vyhláší.

Bibliotéky.

Mocnou pákou k povznešení a rozšíření vzdělanosti šťastné země švýcarské jsou velmi četné bibliotéky. Tyto zbrojírny a arsenály lidských vědomostí a pro každou zem tlakoměry vzdělanosti požívají u vlády i vzdělanců velké ochrany. Švýcarsko jest opět první, které opatrnou rukou uvedlo důležité ústavy tyto v přehlednou soustavu, které vznik jejich podporuje, o zvelebení jejich pečuje a vedle vy-

datné mravní podpory i značné příspěvky peněžní poskytuje. Žádný stát nemá poměrně tolik a tak pečlivě spravovaných biblioték, jako Švýcarsko.

Spojená Italie, uměním i vzdělaností proslulá, rozsáhlostí i obyvatelstvem tak velice přesahující malé Švýcarsko, má asi 210 biblioték. tedy asi *desátý díl biblioték švýcarských!*

Péče o zdar biblioték je ve Švýcarsku až tklivá; i temné kobky věznic a káznic osvětluje. Ani tyto ústavy, ukrývající kvas pokolení lidského, nejsou bez biblioték. V ústavech chudinských, sirotčinských, nemocnicích a chorobnicích. jsou velmi četné a bedlivě spravované bibliotéky, které z prsou českých těžké vzdechy vynucují.

Švýcarsko bylo také první, které učinilo pokus s bibliotékami kočovnými, který jako všechno dobré. padne zajisté na půdu kyprou.

Avšak pohlédneme na pouhé číslíce, jinak chladné — v tomto případě mysl naši zajisté rozežřeji.

Švýcarsko má veřejných knihoven 2090, z kterých jest:

Německých	1.556	= 1 : 1.208
Francouzských	512	= 1 : 1.274
Italských	22	= 1 : 5.620

Z těchto knihoven jsou $\frac{4}{5}$ knihovny pro mládež a knihovny národní.

Peněžité příjmy švýcarských biblioték obnášejí:

Peněz vládních	38 $\frac{0}{10}$
Příspěvků	37 $\frac{0}{10}$
Různých příjmů	25 $\frac{0}{10}$

Některé knihovny vedle svého pokladu duchovního vykazují velmi značné přebytky peněžité:

	vykazuje roční přebytek	
Bibliotéka v Curychu	120.000	franků
„ v Basileji	87.741	„
„ v Sv. Havlu nadační	86.000	„
„ „ městanská	77.300	„
„ v Bernu městská	30.000	„
Počet svazků v bibliotékách obnáší	2,490.312	
Průměrem čte se ročně	1,103.135	
Kupuje se ročně	450.000	
Darem nabývá se ročně	240.000	
Příjmy od státu obnášejí	113.419	franků
Příspěvky	111.839	„
Dary.	69.907	„

Z knihoven jest:

Státních	1017	Vědeckých	294
Spolkových	619	Národních	786
Ústavů rozl.	454	Pro mládež	823
	2.090	Různých	187
			2.090

XI. Divadla a zábavy národní.

Podstata povahy Švýcarů. vychovaných ve volných řádech republikánských, jest sice drsná, dávající výhodu libeznosti ličené, ale jest přísná a otevřená s rozhodnou náklonností ku praktickým zájmům života; avšak mýlil by se, kdo by myslel, že nemají a nemilují zábav vůbec a divadelních zvlášť.

Ve větších kantonálních městech shledáváme dokonalá, veškerou moderní úpravou opatřená divadla; v městech a místech menších jsou divadélka umístěna v hostincích neb jiných příhodných místnostech.

Ve Švýcarsku jest 791 divadelních spolků. v nichž bylo minulého roku 2036 divadelních kusů provozováno a z těch bylo 195 vlastenecko-historických.

Této stránce života společenského a národního věnuje se nyní zvýšená pozornost.

Uvažuje a navrhuje se, aby vypisovány byly na drama směru národního, na historické truchlo-, činno- a veselohry, jakož i k založení opery národní. aby divadelní spolky za vynikající činnost byly poděleny přiměřenou odměnou, aby zakládány byly knihovny divadelní, aby konány byly na jevištích přednášky nejen z oboru divadelního (umění divadelní, dekorační, kostymní), nýbrž dějin světových, vlasteneckých, o literatuře, umění a p.

Dále se navrhuje, aby založen byl národní fond divadelní, jakož aby divadlům přirknut byl vynikající úkol při slavnostech národních.

Všemožně se působí k tomu, aby z jeviště švýcarského vypořazeny byly četné a pro švýcarský život nepirozené kusy z divadel berlínských, vídeňských a pařížských, jichž baroni, assessorové, Kommerzienrätthinne pro Švýcara jsou postavami neznámými. Jakožto v náhradu za takové divadelní kusy mají se na jeviště uváděti postavy národních hrdin.

Divadelním hrám takového rázu porozumí s povděkem nejen posluchačstvo, nýbrž herci snadno rozohň se při hrách samých.

Toto horování pro zavádění her s rázem národním a odstraňování kusů cizínských má také podstatnou příčinu.

Jestě před nedávnem hrávána bývala v mnohých krajinách švýcarských dramata z dějin vlasteneckých pod širým nebem, k nim. se dostavily zástupy ze vzdálenějších končin a diváků se čítalo na tisíce.

I když hra nebyla úplně bezvadná, obsah kusu nejen rozehrál vděčné obecenstvo, nýbrž svým vlasteneckým, snadno pochopitelným rázem zanechal v mysli diváků dojem hluboký a trvalý.

Svrážnost divadla švýcarského poznáme ze dvou následujících obrazů: Dne 16. února 1885 v Altstadten v údolí rýnském, provozo-

vána byla národní činohra při účastenství 900 zápasníků. Činohra tato trvala od 9 hodin ráno do 5 hodin večer!

Avšak nejen hra o sobě, nýbrž předehra místní jest velmi zajímavá. Od 6 hodin ráno procházela hudba městem, vlaky příjžděly, lid z venkova se hrnul do města, ze všech koutů města vystupovali rytířové s lesklými panceři, jsouce mohutnými meči, pikami a sekerami ozbrojeni. V zástupech bojovníků poskakují lepotvárné postavy markytánek, aby se v pravidelný zástup seřadily a k zápasišti ubíraly.

Když počnou zvoniti zvony na poplach, počne zápas před národem 20.000 hlav čítajícím. Turněří švýcarští mistrně provádějí tanec mečový a zápasy.

Bítevní zápas se rozvinul na celé čáře; synové alpští ustupovati musí mocnému nepříteli, který se v neproniknutelnou zeď kupí. Když jest tíseň největší, tu z průsmyků horských vyhnou se na pomoc pastevci — ženy přestrojené — nepřátely pojme strach, ustupují pak a poplachem jati — dají se na útěk.

Když jest bitva šťastně rozhodnuta, vrací se pestrý dav za všeobecného veselí do města v průvodu vítězném. Fanfary zahajují průvod, družičky sypou vítězům kvítí na cestu, vojsko postupuje za vzedmutými prapory, majíc ve středu svém milovaného vůdce.

Ptá-li se z řad některý zápasník zástupu, jak se hra líbila, odpovídá se mu mnohonásobně: »Očekávali jsme něco velmi řádného, avšak očekávání naše jest překonáno.« —

Dne 3. dubna 1882 řízením místního duchovního provozovány byly v Lumbrei-u hry pašiové, k nimž se dostavilo 5000 diváků.

Rázem hodiny deváté zahájil farář Casanova hru přiměřeným proslovem, při čemž radost svou projevil nad tím, že lid domácí v době materialismu a indiferentismu nedá se odvrátiti od svých ideálů. Jevišťe upraveno bylo na mirném návrší za vesnicí a velikolepá pozadí tvořily nebetyčné Alpy, ranním sluncem pozlacené.

Hra začala obrazem biblickým: uvedení velké rady za předsednictví Kaifaše o způsobu, jak má být Kristus chycen a usmrčen.

Hra šla velmi hladce a zejména projevovala byla spokojenost obecnstva nad zdařilou hrou Pilata a Herodesa.

Zvelebením a rozšířením divadelního umění, v kruzích nejširších vidí mnozí vlastenci švýcarští dobrý lék proti horečnému množení čůných slavností, jež jsou nejen na úkor zájmům hospodářským, nýbrž porušují ryzeš ducha národního a poškozují vážnou měrou zájmy mravní a vážnosť dosavadního života spopolitého.

Není země druhé ve světě vzdělaném, kde by slavnosti národní byly výrazem toho smýšlení, těch názorů a náklonnosti, jež se od pokolení ku pokolení dědí a přes veškeré změny života zachovávají.

Oslavování hrdin národních a vlastenců zasloužilých, oživování upomínek na četná vítězství předků a ocenění krutých zápasů na Rütli u Sempachu, Näfelsu na Stoossu, u sv. Jakuba atd., kde prolitá krev předků kyprila půdu pro mohutný staletý strom svobody a ne-

odvislosti švýcarské; to spočívá nejen v povaze lidu švýcarského nýbrž takřka ve vzduchu, který vane s temen hor nebetyčných.

Že v takovém ovzduší byly slavnosti střelecké, turnérské a zpěvácké tím pravým a přirozeným národním rázem ovanuty, rozumí se samo sebou.

Novověký duch však, jakož i mnohé instituce státní nejen setřely pel ideální, nýbrž prohlásily to, co dříve výkonem *dobrovolným* za *povinnost*, zákony zemskými předepsanou.

Novou soustavou vojenskou zavedena závodová střelba dle odboru (Sektionswettschiessen) a také dobrovolné spolky střelecké jsou v jistém ohledu soustavně a dle zájmů vojenských zřízeny; turnerství tvoří také nyní část výcviku vojenského a uvedeno jest v soustavu a prohlášeno za předmět ve všech národních školách povinný. —

Dědictví starších spolků převzaly nové tyto instituce a hospodaří s ním velmi svědomitě, čímž ovšem kouzlo dřívější valně zmizelo.

Kromě toho střelecké slavnosti pro četné počitky účastníkům poskytované jednak zmohutněly tou měrou, že bylo téměř nemožností nalézt ve Švýcarsku místo, jež by pojmutí mohlo účastníky veškeré, jednak rozmnožily se spolky střelecké pro příčiny, jež schvalovati nelze. Přemnoží ze střelců honí se po slavnostech pro zisk a spekulaci.

Četní živnostníci oddali se střelbě po živnostensku, toulající se od místa k místu, při čemž jim 159 dní střeleckých v roce dosti příležitosti poskytuje.

Proti tomu způsobu slavností vystupují nejen vlastenci ve spolecích, nýbrž i časopisy.

Jeden z časopisů švýcarských »Demokrat« píše: »Slavnosti naše organisují se na základě takovém, jehož nelze více souhlasem provázeti, any se podobají spíše jarmarečním zábavám nežli slavnostem střeleckým, turnerským, pěveckým a hudebním. Pohlédněte kolem sebe! Vidíte celé město buď malých a velikých, kde kejklíři, komedianti, kabinety anatomické, figury voskové, tajnosti vídeňské, berlinské atd. umístěny.

Slavnosti tyto jsou čím dále tím rozsáhlejší a četnější, tak že se obávatí lze, že se prohlásí za permanentní.

První naše (kantonální) střelecká slavnost trvala šest dní; dávky nepřesahovaly 20.000 franků. Poslední střelecká slavnost v Lugano, trvala však 12 dní; dávky obnášely 150.000 fr., za to způsobila slavnost tato deficit 150.000 fr.

Avšak nejen nezdravý směr, v němž se slavnosti tyto vyvinují, a nepravé cesty, na nichž se tyto slavnosti pohybují, pohnuly vlastenecké kruhy k vážným úvahám, nýbrž horečka slavnostní a touha po zábavách dala dobročinné společnosti švýcarské podnět k opětovnému zevrubnému o této věci rokování.

Nejen že z trhů výročních — jichž jest ve Švýcarsku za rok 1670 — vyvinuje se ponenáhlu jakýsi druh slavnosti, nýbrž tak

zvané koncerty národní, plesy, koulení v kuželky a p. mnozí a rozhojňují se v číslicích i podstatě.

Doba slavnostní ve Švýcařích započne v dubnu a trvá do měsíce října.

V zimě rozpoutají se různé radovánky v městech: koncerty, divadelní zábavy, plesy, masopustní průvody maškarní, pak mnohé místní, z dávných dob zachované hry postní.

Ve dvou letech minulého desetiletí odbývalo se ve Švýcarsku 486 slavností, z nichž mnohé trvaly po několik dní.

Ze slavností těchto bylo 45 rázu politicko - vlasteneckého; 80 pěvecko-hudebního, 137 střelecko-vojenského, 63 tělocvičného, 161 rázu různého.

Vypočítalo se, že při těchto slavnostech účastníci nejméně 4 miliony franků utratili!

Vlastencům švýcarským nejedná se snad o to, aby slavnosti, jichž oprávněnost, ano potřebu uznávají, zamezovali, nýbrž, aby škodlivým výhonkům zabránili a vnitřní cenu slavností povznegli. Horečka slavnostní hlodá na zdravém jádru lidu švýcarského jako mor kořaleční a jest svrchovaná potřeba, aby ideální povaha slavnosti přišla ku plné platnosti.

Slavnosti mají život národní povznášeti k výšinám ideálním, ku kráse a důstojnosti; mají být výrazem bratrství a pravého, ryzého ducha národního a vlastenecké pospolitosti.

Bývalé slavnosti národní byly pro Švýcarsko blahodárným kvasem a poněvadž daly podnět k velikým myšlénkám, přispěly nemálo k jeho blahobytu, neodvislosti a svobodě.

Nynější slavnosti přišly na scesti. Jeden z listů švýcarských (*Glarner Zeitung*) potírá horečku slavnostní těmito slovy: »Dřívě měli Švýcaři zaslouženou pověst a chválu, že jsou lidem hospodářským a spořivým. K jakému úsudku dospěje však pozorovatel nyní, když čte překypující zprávy o slavnostech, jež každé číslo denních listů naplňují, když seznává bohatost dekorace, skvělá roucha dam, pěníci šampaňské: tedy musí přijíti ku přesvědčení, že u nás nalézá se vše v rozkvětu že se daří obchodu i živnostem a že jest hojnost výdělku.

Obrátí-li však zraku svého k listům úředním, sezná z dlouhé rady upadků, exekučních prodejů a zástavních listů půjčoven, stinné stránky těchto zdánlivě skvělých poměrů. Jest to propast mezi výdělkem a spotřebou, mezi zevním zdáním a vnitřní pravdou.«

Jakkoli Švýcaři nejsou přátelé zákonodárných novot a štítí se vždy policejních opatření, chtějíce jiným práti a také sami požívati svobody největší: přece již padla mnohá trpká slova, aby k zamezení zla i těchto prostředků bylo užito.

Dobročinná společnost švýcarská zvolila k zevrubnému šetření této otázky zvláštní komissi, která učinila následující usnesení:

1. Aby dvouletí k odbývání slavnosti rozšířilo se na čtyřletí;

Švýcarsko.

2. aby některé slavnosti byly odloženy ;
3. aby populárními spisy lid byl o škodlivosti přílišných slavností poučován ;
4. aby se konaly pilné úvahy :
 - a) o potřebě dozoru k boudám při slavnostech ;
 - b) o záповědi slavností rázu spekuláčního ;
 - c) o ustanovení jediného dne k odbývání slavností posvicenských.

XII. Obrana zemská.

»Velká, náramně zanedbaná stránka vojenského umění jest,« — praví proslulý znatel válečnictví Joh. v. Müller — »že nemnohé všeobecné, věcné zásady jeho ani na rozličné zbraně jednotlivých století se neobracejí, ani dle poměrů jednotlivých zemí a národů v *soustavu národní* se neuvádějí.«

Zásadám těmto dalo Švýcarsko v branné moci své úplný výraz. Postupujíc v zavádění nástrojů válečných, taktiky i správy vojenské s požadavky doby, šetřilo ducha národního, tradice i zvyků, mělo snahu k jednomu cíli upřenou: aby se válečnictví nestalo národu *břemenem*, nýbrž *potřebou*. Daleko jsouc toho, aby věnovalo vojenství více času než jest nutno, neb aby považovalo zbraň za hříčku, věnuje Švýcarsko bez velkých výloh a břemen obraně vlasti své péči největší.

Vládouc moci válečnou jako poměrně zádný stát v Evropě, s organizací vzornou a výtečnou, může Švýcarsko při obyvatelstvu 2 $\frac{1}{2}$ milionu ve čtrnácti dnech postaviti armádu 475.795 mužů. Avšak Švýcarsko nebylo choroby XIX. století ušetřeno.

Jsouc na rozhraní čtyř velikých států vojenských, bylo nuceno nejen armádu svou soustavně doplňovati, nýbrž také budovy i cvičiště a opevňování zařizovati. Kdežto dříve záležitosti obrany zemské občas se objevovaly ve sborech zákonodárných, jsou nyní na místě předním, zabývajíce též valnou měrou úřady občanské. Roku 1874. obnášely potřeby vojenské 3,653.308 franků ; v roce 1890 dosáhly 42,528.306 franků.

Ovšem že vojsko švýcarské nehodí se k výboji — ale v obraně vlasti jest nepřemožitelné. Na výboj praktičtí Švýcaři ani nepomýšlejí ; či získali by, kdyby podmanili starý Burgund francouzský nebo končiny severní Italie ? Oni jsou sobě dosti.

Ve Švýcarsku možno nabyti přesvědčení, co činí národ bohatým, svobodným a spokojeným. Jestliže jistý znamenitý dějepisec anglický právem dovedil, že vlast jeho vývoj svobodné ústavy té okolnosti děkuje, že nebylo v zemi velké stálé armády, jestliže odkojenec Anglicka, severo-americká republika tutéž zásadu zachovává : Švýcarsko jsouc neplodnou zemí horskou, nemohlo již ani z ohledů hospodářských stálé vojsko vydržovati, spoléhajíc se v dobách kru-

šných na věrnost a udatnost svých synů. Soustavě miliční spojené s všeobecnou brannou povinností, výhradně na obranu vlasti založené, děkuje Švýcarsko svůj blahobyť, své skvělé finance, ji uchránilo se od děsných válek a tíživých dluhů, povznadlo vzdělanost a zachovalo svobodu svou.

Této soustavě patří také budoucnost, nemá-li blahobyť a civilisace našeho starého dílu světa rozeškariti se v dělovém těstě ocelovém. Ovšem se nyní zdá, že tohoto ideálu všech lidumilů jsme více vzdáleni než kdy jindy, avšak zdá se jisto, že právě nyní dospěly vojácké zájmy závratné výše a že více stoupati nemohou.

Soustava obrany švýcarské jest také pro veškeré národy a státy věcí velmi snadno dostižitelnou. Ovšem že při soustavě takové vzdáti by se musely vlády veškerých výbojných plánů a musely by školství doplniti vojenstvím a vojenství školstvím, jako ve Švýcarsku. Veškerí žáci kantonálních škol (reálků a gymnasií) jsou povinni cvičiti se ve vojenství, které s tělocvikem všude jest povinným předmětem. Cvičení to odbývá se od vzdělaných důstojníků s opravdivostí a rázem rozhodně vojenským. Nejen že v řadách mladých vlastibranců vane duch vojenský, že žáci dělí se na setniny, volí své komandanty, nýbrž oni vládnouce vedle drobné střelné a sečné zbraně i dvouliberními děly, také manévrují po způsobu vojska skutečného. Cvik vojenský má tu arci ráz rozhodně národní, jenž budí city nejslechetnější, rozplameňuje lásku k vlasti a poutá plachou povahu mládeže zvykem k pořádku a pravidelnosti.

Se cvičením žáků na školách středních (reálkách a gymnasiích) souvisí ústav kadetní, který výhradně ze studujících sestává. Po ukončení 12 roků vstoupí studující do kadetního sboru, kterých již r. 1872 bylo ve Švýcarsku 78 s 7969 členy.

Podivuhodno jest, že ve Švýcařích, kde každý občan jest vojákem, není mimo dobu cvičení téměř žádného vojska, a že vojsko rozhodně občanské, jsouc povoláno k obraně vlasti, může se kázní a pořádkem měřiti se starými a proslulými armádami evropskými.

Na důkaz tohlo porovnejme dvě události svědčící, že národní a občanský ráz vojska nejen není na úkor udatnosti, ale ani jiným ctnostem vojenským. Když v letech padesátých v hrozících zápletkách Pruska se Švýcarskem toto svolati muselo díl své hotovosti, uvítal švýcarský vládní komisař obrance z Bernu těmito slovy: „Jest mi uloženo, seznámiti vás především s účelem nyníjší válečné hotovosti a pak vás ku složení vojenské přísahy vybídnouti. Každý svobodný Švýcar má právo ptáti se, proč a za koho do pole táhne.“

Když pak roku 1870—71 ve válce německo-francouzské Švýcarsko k ochraně své neutrality nuceno bylo, vyzbrojiti pět divisi vojska na hranice a nešťastná východní armáda francouzská, sestávající z více než 80.000 mužů, uchýliti se musela přes hranice, na půdě švýcarské kapitulujíc, vydal velitel sboru švýcarského, general Herzog, vojsku švýcarskému, střežícímu hranice, rozkaz, ve kterémž pravil: „Hrůzodějně divadlo odehrálo se právě před vašima očima,

mohli jste se divati na zoufalý osud velké armády, ve které svazky kázně jsou skoro úplně zničeny, což uvedlo ji do tohoto smutného stavu rozpadnutí. Kéž by obraz tento vstúpil se v paměť vaši a jakožto odstrašující příklad rozmnožil ve vás přesvědčení, že *bez kázně, bez poddanosti není žádná armáda dobrá*, že bez nich udatnost a obětavost jsou marny.*

Jaký duch vládne vojskem švýcarským, lze seznati z jediné události, která před kapitulací výše dotčenou předcházela. Když u samých hranic švýcarských vlastenecký plukovník francouzský sám děla řídě, 2.200 metrů daleko metal prskavky granátové na selské stavení, v němž německý generální štáb hledal útulek, poslal týž generál Herzog k plukovníkovi, upozorňuje ho, že palba sahá na půdu švýcarskou, čímž uvádí se neutralnost země této v nebezpečí a dáváje svobodným střelcům francouzským 4 hodiny na rozmyšlenou, aby překročili hranice, jinak potom že by pohostinství své jim odepřel. Po té rozhodl se francouzský plukovník k ústupu na půdu švýcarskou.

Jak ze článku 18. ústavy spolkové napřed uvedené seznati lze, za jistými podmínkami zbraň zůstatí má v rukou brancových, která zajisté lépe uschována jest, nežli v arsenálech nedobytnými baštami opatřených.

Mimo to nalézáme ve Švýcařích v každém téměř domě nezbytný »štuc«, který ovšem věnován jest činnosti míru. Střelbě do terče. Nikde v Evropě není snad tolik spořádaných spo'ků střeleckých jako ve Švýcařích. Každá dědina má svou střelnici, okolo které v letní době se otáčí nejvíce život společenský. Mnohá střelnice má tak značné prostředky peněžité, že jednoroční ceny nejlepším střelcům udělené, tisíce franků obnášejí.

Že sbory střelecké rozněcují chrabrost a junáctví, že při tamější soustavě obranné jsou téměř doplňující částí armády, kdož by to upíral?

Na jednom z dalších listů uvedli jsme, jak vláda spolky střelecké podporuje, poskytujíc jim patrony k střelbě.

Jaký duch panuje ve střeleckých spolcích, vysvitá z pozvání ústředního výboru curyšského, ze kterého stůj zde toto místo :

»Svobodná střelba spolková není žádná hra se zbraní; ona slučuí účelu vyššímu a šlechetnějšímu. Co my chceme, jest všeobecné sbratření ozbrojených, vlastenecky smýšlejících střelců švýcarských, zdokonalení v ostrostřelbě a hotovosti k obraně ohrožené vlasti.

K dosažení tohoto účelu jsme se společně zavázali, návštěvou spolkových slavností zbrojnost a bratrství pěstovati, v dobách nebezpečení k obraně vlasti dle nejlepších sil přispívati a v době míru se k tomu připravovati. Hlubší význam a vyšší posvěcení mají slavnosti střelecké v dobách nebezpečí. V době takové, v které téměř celá Evropa zbrojí a zbraně znova osudy národů rozhodují, jest svatou povinností každého skutečného Švýcara, chopiti se štucu a znova zkusiti, je-li zrak jeho bystrý, paže silné, srdce bujaré a neohrožené.

Vzhůru tedy, bratři, do Curychu k velké přehlídce obrany!

Sem spěchejte všickni pod mateřskou korouhev spolkovou, kterou v několika dnech na libezných březích jezera curyšského vztýčíme. Při tajemném šumění jejím uzavřeme ještě úzeji spolek a srdce naše rozpálí se znova starou láskou ku společné drahé vlasti!.

Rozumí se samo sebou, že Švýcar k nošení a užívání zbraně nepotřebuje žádného zbrojného listu.

Zbrani střelné vůbec, zvláště pak u vojska, věnuje se péče nejbedlivější. Při novém opatrování pěchoty rychlopalnou zbraní přispívaly kantony $\frac{1}{3}$. Každá změna děje se vašk bez ukvapení po nejbedlivějším vyšetření a zkoumání od zkušených důstojníků a spolehlivých znaleců.

Švýcarsko při nejryzejším občanském zřízení svém nezanedbává v nejmenším obranu země, udržujíc válečnictví své na výši časové. Chovaje výtečné síly učitelské ve svých vojenských školách, udržuje generální a geniijní štáb s příslušnými kadry — ovšem že síly výborné — kterýmiž orgány opatruje si nejpotřebnější data o stavu a ozbrojení velkých i malých armád evropských.

Avšak pohlédněme na skutečnou organisaci brannou ve Švýcarsku, která spočívá na následujících zákonitých zásadách.

Čl. 18. ústavy spolkové zní prostě a určitě: Každý Švýcar jest k obraně povinen.

1. Od obrany jsou osvobozeni:

- a) ti, kdo jsou duševně neb tělesně zmrzačeli;
- b) ti, kteří náležitě tělesné výšky nemají.

Každý Švýcar nastoupí počítím roku dvacátého povinnost vojenskou; povinnost tato trvá, pokud nedokončí rok čtyřřadvacátý. Každý branec může být nucen, aby konal úkoly jakož i velitelství jemu přikázané.

Armáda švýcarská sestává z 8 divisí po 13—16.000 mužích, jež se dle druhů zbraní takto řadí:

I. Výprava. (Auszug.)

	mužů:
Generální štáb a železniční oddělení	79
Justiční důstojníci	43
Pěchota	91.394
Jízda	2.792
Dělostřelectvo	18.369
Sbor ženijní	7.448
Sbor zdravotní	4.877
Sbor správní	1.442
	<hr/> 126.444

II. Zemská obrana.

Generalní štáb	13
Pěchota	61.877
Jízda	2.721
Dělostřelectvo	11.143
Sbor ženijní	2.565
Sbor zdravotní	2.064
Sbor správní	413
	<hr/> 80.796

III. Domobrana. (Landsturm.)

Důstojníci	3.117
Poddůstojníci	8.785
Mužstvo	256.653
	<hr/> 268.555

K výcviku vojska jest ustanoven zvláštní personal (Instruktionenpersonal) a sestává .

při pěchotě	111 mužů
• jízdě	16 „
• dělostřelectvu	37 „
• ženijním sboru	10 „
• zdravotním sboru	10 „
• správním sboru	3 „
Uhrn	<hr/> 187 mužů

Z odvedených r. 1889 branců 14837 přiděleno bylo :

k pěchotě	8859
k jízdě	302
k dělostřelectvu	1903
k ženii	473
k zdravotnictví	331
ke správě	128

Vrchní instrukter má hodnost plukovníka; pak následují instrukteři I. třídy, podplukovník; II. třídy setník atd.

Těžiště *předběžného* výcviku vojenského spočívá v tělocviku na školách obecných, při nichž jsou zřízena místa učitelů pro tělocvik. —

V tělocviku cvičilo se r. 1889 na školách obecných 154.966 žáků ve stáří od 10 do 15 roků.

Ku předmětům tělocvičným patří v mnohých školách pod dozorem znaleckým také střelba.

Dle organických předpisů vojenských jest tělocvik průpravou pro výcvik vojenský.

Učitelé tělocviku vycvičí se na ústavech učitelských a ve školách rekrutních.

Tělocvik poskytuje se mládeži až do 20 roků a pro poslední dva ročníky zařizují se cvičení ve střelbě.

V ý c v i k v o j e n s k ý .

A. Generalní štáb.

Pro výcvik generalního štábu jsou dvě školy; v jedné trvalo cvičení 6, v druhé 4 týdny.

Školu první navštěvovali 3 majorové a 14 setníků; druhou 4 plukovníci, 6 podplukovníků a 5 majorů.

Mimo to byly dva speciální kursy: pro železničtí a službu teritoriální a etapní.

B. P ě c h o t a .

Školy rekrutní rozděleny jsou dle divisí. Jež mají buď dvě neb 3 školy.

S odvedenými branci koná se zkouška z psaní, čtení, počítání a z dějin vlasti. O výsledku zkoušky dostane každý do své knížky služební příslušnou známku. Při výcviku vojenském udělují se významení.

Vyznamenání toto sestává z listů pochvalných (Anerkennungskarten) a pro střelce z odznaků.

Výcvik záleží z několikadenního pochodu, ze služby polní a cvičení v zápase.

K u r s y o p a k o v a c í .

Kursy tyto dějí se u jednotlivých divisí dle praporů, pluků, brigad a divisí.

Ve zprávách o výsledku těchto kursů čteme, že minulého roku pro *deštivou povětrnost byl výcvik porušen.*

Sbor instrukční se všemožně přičinil, aby taktického výcviku u vůdců a mužstva bylo dosaženo.

U některých poddůstojníků se kárá, že nebyli při nastoupení cvičení dosti připraveni.

Pochody u střelců trvaly 3 dni. Celé prapory cvičily se v pochodech cestovních (Reisemärsche) a pochodech válečných (Kriegsmärsche) ve službě bezpečnostní ve dne a v noci, v zápasech při útoku a obraně.

Zpráva chválí, že mužstvo zachovalo přísnou kázeň a zanechalo všude dobrý dojem.

Výcvik dle divisí konal se od 7. do 11. září při účastenství 990 důstojníků a 20.442 mužů.

U pěchoty chvalně se poukazuje k její pohyblivosti. kázni a vytrvalosti, vytýká se však, že nedostává se pečlivý výcvik u jednotlivců, jaký se shledává u dělostřelectva.

U jízdy, dělostřelectva a sborů ostatních poukazuje se ke světlým a stinným stránkám výcviku. Tyto stinné stránky zeslabuje ovšem velmi ta okolnost, že mužstvo, které před tím nebylo čtyři léta ve službě, nemohlo se za sotva dvoudenního předběžného kursu (Vorkurs) k velikému výcviku polnímu v celé divisi připravit.

Po konaném a ukončeném cvičení celé divise pronese inspektor v denním rozkaze úsudek svůj o průběhu, poukazuje ku přednostem a nedostatkům.

Š k o l y.

Při všech VIII divisích byly školy důstojnické, jež navštěvovali 244 aspiranti.

Ve školách pro poddůstojníky jevila se velmi četná návštěva ze strany mužstva. Počet jeho školy navštěvující obnášel 1671.

Střelecké školy s povinným účastenstvím byly navštěvovány:

Z výprav:

Od pěchoty (Füsiliere) .	2042
od střelců (Schützen) .	77

Ze zemské obrany:

Od pěchoty (Füsiliere) .	1289
od střelců (Schützen) .	49

3457

Pro výcvik samostatného vedení mužstva byly 3 školy ústřední; pro plukovníky 2 kursy, jež byly 53 důstojníky navštěvovány.

Odvod se koná v podzimku.

Dle předpisů má za den (8 hodin) prohlédnout 100 branců, jichž bývá v celé zemi okolo 30.000.

O výsledku prohlídky rekrutní sestaví se velmi podrobný přehled statistický.

Způsobili branci podrobení jsou zkoušce z psaní, čtení, počítání a z dějin vlasti. Výsledek запиše se do knížky služební. (Dienstbüchel).

Dobrovolné střelecké spolky.

Počet střeleckých spolků podporu (subvenci)

žádajících bylo 2.946

Počet členů oprávněných:

3 franky platících za 50 ran 60.686

1·80 fr. „ „ 30 „ 29.176

úhrnem 89.862

Počet členů spolků konkurujících obnášel . . . 134.767

Podporu státní nežádalo členů 44.905

Tato podpora obnášela 234.574 franků.

Někteří z těchto spolků konají pravidelná. ovšem dobrovolná cvičení vojenská.

C. Jízda.

Ku potřebám armádním zakoupeno bylo od roku 1875 do r. 1889 koní:

ve Švýcarsku	939
v cizozemsku	6304

Kromě toho snaží se vláda švýcarská, aby v domácích hřebčincích chováni byli koně pro vojenskou službu způsobilí.

Pro výcvik koní vojenských zřízeny jsou *kursy remontní*.

Předběžné kursy a školy rekrutní.

V těchto školách vycvičení byli: 3 podplukovníci pro velení švadron. 19 poručíků, 3 furírové, 7 strážmistrů a 39 desátníků. Z mužstva 332 mužů.

Školy opakovací.

Ve školách těch cvičeno bylo dragonů 2676,

jízdních průvodčích (quiden) 419.

Ze 3 branců v pravý čas se nedostavivších potrestáni byli vězením 5—10 denním.

Do škol důstojnických povoláno bylo 20 aspirantů.

Do škol kadrů dostavili se: 7 důstojníků, 47 dragonů a 4 jízdní průvodči.

D. Dělostřelectvo.

Školy rekrutní.

a) Pro polní dělostřelectvo:

- 6 škol pro jízdné baterie,
- 1 škola „ „ „ a parkkolonu.
- 1 „ „ park.
- 1 „ „ horské dělostřelectvo.

b) Pro stojaté a pevnostní dělostřelectvo:

- 1 škola pro německé dělostřelce,
- 2 pološkoly v Airolo (pro Vlasy) a v Thunu

c) Pro technické dělostřelectvo: 1 škola.

d) Pro armádní train: 3 školy.

e) Pro trubače: 2 pološkoly.

Ve školách těchto vycvičeno bylo:

531 dělostřelců pro jízdecké baterie,

633 pro train při těchto bateriích,

133 dělostřelců pro parkkolony,
187 pro train při nich,
33 dělníků při nich,
33 trubačů při nich,
320 dělostřelců pro stojaté a pevnostní dělostřelectvo,
290 pro train, dělníci a trubači,
61 poddůstojníků,

2221 rekrutů.

Při dělostřelectvu jsou taktéž kursy opakovací pro výzvu a zemskou obranu, pak školy kadrů a kursy speciální.

E. Sbor ženijní.

Školy rekrutní byly čtyři:

2 pro sapéry,
1 pro mostní stavitelství a
1 pro zákopnictví.

Vyčvičeno bylo: 39 důstojníků,
182 poddůstojníků a
694 rekrutů.

Do kursů opakovacích bylo povoláno 2107 mužů.

Sbor tento má též své speciální kursy a školy důstojnické.
Zemská obrana doplňuje taktéž tento sbor.

F. Sbor zdravotní.

A. Oddělení lékařské.

Výcvik dělse ve 4 školách po 35 dní s kursem předcházejícím,
11 dní trvavším.

Vyčvičeno bylo ze 422 rekrutů 404 jako ošetřovatelé nemocných.

Počet veškerého zdravotního personálu obnáší 2424 mužů.

B. Oddělení zvěrolékařské.

Ve škole důstojnické vyčvičeno bylo od 16. června do 25. července 14 zvěrolékařů.

Vedle školy opakovací byla také škola podkovářská.

G. Sbor správní.

Vyčvičeno bylo: 8 důstojníků,
25 poddůstojníků a
124 rekrutů.

V zásobárnách zemských jest na skladě dostatečné množství potravin pro mužstvo (hlavně konzervy) a obroku pro koně.

Ve skladištích jest zase dostatek zbraní, patron všeho druhu a prachu. O doplnění a zdokonalení zbraní pečují zbrojírny a dílny vojenské.

Ke správnému konání výcviku jakož i větších cvičení jest ve skladištích pro mužstvo dostatečně zásob potravin, hlavně konservů masitých původu amerického. — Pro koně jest taktéž dostatečná zásoba obroku.

Spolkové shromáždění usneslo se dne 26. června 1889, aby opatřeno bylo 150.000 nových ručnic.

Zásoby muniční jsou dosti značny.

Roku 1889 bylo ve skladištích:

Ostrých patron ručníčních	15,320.101 kusů
slepých „ „ „	3,725.283 „
ostrých patron kadetních	105.540 „
„ „ revolverových	510.573 „
slepých „ „ „	6.650 „
Patron dělových	162.591 „
Prachu střelného	417.104 kg.

O p e v ň o v á n í.

Také roku 1889 pokračovalo se velmi pilně v opevňovacích pracích. Téměř úplně opevňovací práce v Airolo dokončeny.

V *Andermatt* vykonány byly práce pozemní a skalní.

V *Goschenen*, *Oberalp* a *Furka* bylo taktéž v opevňování pokračováno.

Náklad na opevňování vrchu *Gothardova* 600.000 franků byl vyčerpán.

T a x y v o j e n s k é.

Služby vojenské prostých bylo ve Švýcarsku 241.800, kteří zaplatili roční taxu 1.330.120 fr. 36 ct.

XIII. Statistika švýcarská.

Toto nejnovější odvětví veřejné správy zmohutnělo ve Švýcarech teprve v minulých 25 letech. Před tím nenalézala statistika ve Švýcarech příslušného ocenění, ano mnohé opatření v zemích sousedních v tomto ohledu učiněné potkalo se u Švýcarů s pohrdáním.

Nyní se zdá, že objevuje se náklonnost ku krajnosti opačné; aspoň publikace statistické dávají důkaz, že vyvinuje se téměř zimniční činnost v oboru tomto.

Do roku 1890 vydala švýcarská statistická kancelář 79 *sešitů* statistických, jež sáhají mnohonásobně téměř do oboru státní správy.

Statistika tato seznamuje nás nejen s počtem obyvatelstva a zvířectva domácího, nýbrž s vlastnictvím nemovitým a jeho rozdělením.

Dále shledáváme číselné doklady o obchodu švýcarském se zeměmi sousedními, o pojišťování, o veřejných pokladnách spořitelních, o výsledcích lékařského vyšetřování branců a jich vzdělání při doplňování armády švýcarské.

Ohniskem pro statistiku jest švýcarská statistická společnost, roku 1864 založená.

Čítajíc 396 členů, kteří jsou téměř ve všech kantonech Švýcarska roztroušeni. Za dobu svého 25letého trvání vydala každoročně svazek díla statistického, což obsahuje 847 tiskových archů.

Mimo to vydala samostatná, dosti objemná díla statistická o pomocných pokladnách, o knihovnách pak velmi objemný sešit ve formátě almanachovém o chudinství.

Při ročních sjezdech četně navštěvovaných rokuje se o veškerých zájmech statistiky a jejím zvelebení.

Roku 1889 rozmnožila data při sčítání o porodech a úmrtích ve městech švýcarských dle týdenních přehledů, o zámořském vystěhovalectví, o paedagogické zkoušce a lékařském vyšetření branců, pak o spořitelnách švýcarských.

Od 1. dubna 1888 pokračuje se ve statistice o nehodách a konají se přípravy k vydávání statistického ročníku.

Kromě toho zabývá se kancelář uspořádáním a ukládáním výstřižků z listů novinářských, jež jsou ji ode všech administrací listů ve Švýcarsku vycházejících odesílány.

OBSAH.

	Strana
Předmluva k prvnímu vydání	VII.
Předmluva k druhému vydání	VIII.
Úvod	1
I. Ústava	2
II. Zřízení obecní, kantonální a spolkové	25
III. Školství	38
IV. Průmysl a obchod	87
V. Zemědělství a hospodářství	99
VI. Komunikace	108
VII. Finance, daně, úvěrnictví	115
VIII. Ustavy dobročinné, sirotčince a pracovny	131
IX. Právo občanské	151
X. Tisk, spolčování, shromažďování, bibliotéky	152
XI. Divadla a zábavy národní	158
XII. Obrana zemská	162
XIII. Statistika švýcarská	171

Oprava:

Na str. 115. v 1. řádku shora vynech zkratku »r.«